

Henkirikos parisuhteessa Suomessa 1850-luvulla

Anna Kantanen

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Maaliskuu 2016

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Anna Maria Kantanen	
Työn nimi – Title Henkirikos parisuhteessa Suomessa 1850-luvulla	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 104
Tiivistelmä – Abstract <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkitaan aviopuolisoiden välisiä surmia Suomessa 1850-luvulla. Työssä tutkitaan puolisoitten välisiä vakavia konfliktitilanteita, jotka kärjistyivät väkivaltaisiksi kuolemiksi, sekä suunniteltuja murhia, joissa saattoi olla mukana myös parisuhteen ulkopuolisia henkilöitä. Aihetta tutkitaan Turun, Vaasan ja Viipurin hovioikeuden päätöstalioista. Aineisto mahdollistaa koko Suomen kattavan puolisonsurmien tarkastelun. Tutkimusmenetelmäksi on valittu temaattinen sisällönanalyysi, jonka avulla aineisto on jäsennelty ja tutkimustulokset esiteltty. Sen avulla selvitetään henkirikostapausten yleispiirteitä. Puolisonsurmista on luokitteluissa etsitty samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia, ja niitä on tulkittu laajemmin avioliiton ja rikollisuuden kontekstissa. Myös oikeusaineistoon perustuva historiallisen kriminologian tutkimus on tärkeänä kontekstina. Tutkielmassa etsitään yhteisiä nimittäjiä puolisonsurmia koskeviin henkirikoksiin. Puolisoiden väliset surmatyöt ovat osoitus siitä, mitä tapahtui pahimmillaan parisuhteen konfliktitilanteessa. Avioliiton normeja ja ihanteiden murtumia käsittelevä kirjallisuus on tärkeä osa tutkielmaa.</p> <p>Tutkielmassa käsitellään parisuhdeväkivallan problematiikkaa, koska osa surmista oli seurauksia pahoinpitelyistä, joissa ei välttämättä ollut surmaamisen tarkoitusta. Tutkielmassa väkivallan kytkeytyminen avioliittoon on kiinnostavaa erityisesti niissä tapauksissa, joissa puolisoon kohdistettu väkivalta on ollut arkipäiväistä, mutta joissa yksittäinen väkivallateko on johtanut puolison kuolemaan. Osittain hyväksyttävän vaimon kurittamisen ja paikallisyhteisössä ei-hyväksyttävän eli puolison surmaamisen keskinäinen jännite on kiinnostava tutkimuskysymys. Tutkimustavoitteena on arvioida lähteiden määrittämässä rajoissa, mikä oli syytetyn henkilön motivaatiopohja henkirikokselle. Työssä tutkitaan, olivatko surmatyöt ennalta suunniteltuja tekoja vai ilman selkeää syytä tapahtuneita väkivaltaisten yhteenottojen seurauksia.</p> <p>Henkirikoksista syytettynä oli niin miehiä kuin naisiakin. Naisuhreja oli aineistossa miesuhreja enemmän. Yleisin rikostyyppi oli kahdenväliset surmat. Työssä pohditaan myös toista yleistä väkivaltatapauksen muotoa: useiden henkilöiden suorittamia surmia. Erityisesti aviovaimot tukeutuivat miesten apuun henkirikosten toteuttamisessa. Näitä surmia kuvasi tekojen suunnitelmallisuus ja henkirikokseen vaikuttaneet motivaatiot. Parisuhteessa tapahtunut surmatyö kytkeytyi laajemmin avioliiton ongelmiin ja luvattomiin suhteisiin. Tutkielmassa osoitetaan, että surmia motivoi erityisesti avioliiton ulkopuoliset suhteet ja halu erota puolisoista. Miesten suorittamista henkirikoksista osa oli suunnitelmallisia rikoksia ja osa suunnittelemattomia tappoja, jotka olivat seurausta avioväkivallasta.</p>	
Asiasanat – Keywords 1800-luku, henkirikokset, avioliitto, historiallinen kriminologia, väkivalta, parisuhdeväkivalta	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen perusteet	1
1.2 Aikaisempi tutkimus	3
1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät	12
1.4 Tutkimuksen tavoitteet, rajaus ja eettiset kysymykset	17
2 HENKIRIKOS AVIOLIITOSSA	19
2.1 Henkirikollisuuden kehitys ja rikollisuuden syitä selittävät teoriat	19
2.2 Henkirikoksen käsitteistö, rikoslaki ja oikeudenkäyntimenettelyt	27
2.3 Rikoskäsitteiden tunnusmerkistö ja puolisonsurmien rangaistusseuraamukset	31
2.4 Puolisoiden välisien henkirikoksien tunnuspiirteet	38
2.5 Alkoholit ja henkirikokset	51
3 VÄKIVALTA LÄHISUHTEESSA	55
3.1 Fyysinen avioväkivalta	55
3.2 Avioväkivalta riitaisten parisuhteiden kuvastajana	58
3.3 Avioliiton merkitys	67
4 RIKOKSIA SELITTÄVÄT LUVATTOMAT SUHTEET	74
4.1 Avioliiton ulkopuoliset suhteet ja rikollinen seksuaalisuus	74
4.2 Avioerojen problemaattisuus	83
5 HENKIRIKOKSET AVIO-ONGELMIEN KÄRJISTYMISENÄ	89
LÄHTEET	95
Alkuperäislähteet	95
Tutkimuskirjallisuus	95

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen perusteet

Viipurin hovioikeudessa käsiteltiin Tohmajärven pitäjässä tapahtunutta naiseen kohdistunutta henkirikosta. Henkirikoksen uhriksi oli joutunut torpparin vaimo Maria, ja syytettynä oli hänen miehensä torppari Matts. Kun vainaja oli löydetty avioparin yhteisestä kodista, oli paikallisyhteisössä syntynyt huhu miehen osallisuudesta kuolemaan. Matts kiisti osallisuutensa tapaukseen tai edes tietävänsä mitään asiasta. Kihlakunnanoikeus tuomitsi miehen vaimonsa murhasta vuoden 1734 lain Pahategon Caaren 12 luvun 1§:n mukaisesti kuolemaan. Viipurin hovioikeus kumosi alioikeuden päätöksen, vaikka se piti tapauksen olosuhteita epäilyttävinä. Ilman laillista täyttä näyttöä ja syytetyn tunnustusta ei tuomiota voitu langettaa.¹

Pro gradu -tutkielmassa tutkitaan aviopuolisoiden ja seurustelukumppanien välisiä surmia Suomessa 1850-luvulla. Työssä tutkitaan puolisoitten välisiä vakavia konfliktitilanteita, jotka kärjistyivät väkivaltaisiksi kuolemiksi sekä suunniteltuja murhia, joissa saattoi olla mukana myös parisuhteen ulkopuolisia henkilöitä. Aihetta tutkitaan ennen kaikkea hovioikeuden oikeusaineistoilla. Tarkastelussa ovat puolisonsurmien väliset yhtäläisyydet ja eroavaisuudet. Työssä selvitetään puolisoitten välisten henkirikosten yleiskuvaa eli teonpiirteitä, surmatöiden suunnitelmallisuutta ja motivaatioperustaa. Tavoitteena on analysoida oikeustapausten, syytettyjen, uhrien, avioliittojen ja kuolemantapauksien tunnusomaisia piirteitä. Lisäksi tutkielmassa tutkitaan tapausten sosiaalisia ulottuvuuksia: Minkälainen oli aikakauden ideaalina pidetty avioliitto, ja voiko surmia tarkastella kyseisen ideaalin murtumisena? Miten puolisoitten välisten surmien dynamiikat erosivat muunlaisesta parisuhdeväkivallasta vai erosivatko ollenkaan, ja voiko surmien olettaa olleen vain eskaloituneen tilanteen pahin mahdollinen seuraamus?

Työssä tutkitaan myös, mitä surmat paljastavat avioliiton sisäisistä valtasuhteista ja muusta parisuhteen sisäisestä väkivallasta. Käsite ”henkirikos” kuvaa tässä työssä aviopuolisoiden ja seurustelukumppaneiden surmia. Termillä viitataan erilaisiin parisuhteessa tapahtuneisiin murhiin, tahallisiin tappoihin sekä pahoinpitelyn seurauksena tapahtuneisiin kuolemantuottamuksiin. Oikeustapauksissa on kuitenkin joitakin tapauksia, joissa rikoksen toteutuksessa on ollut mukana

¹ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1851, Dbc: 15 no: 21.

muuta osallisia, esimerkiksi toisen osapuolen rakastettu. Tutkielmassa ei kuitenkaan tarkastella henkirikoksia, joissa uhreina oli myös lapsia, joten käsite ”kotitalouden sisäinen henkirikos” ei sovellu suoraan tähän yhteyteen.²

Tässä tutkielmassa avioliittoa tutkitaan ennen muuta vakavien konfliktien ja kuolemantapauksien näkökulmasta, joten esimerkiksi avioliiton ulkopuoliset seksuaalisuhteet tai avioerot jäävät taustalle. Niitä ei silti täysin sivuuteta, koska esimerkiksi avioliiton ulkopuolinen seksuaalinen kanssakäyminen on noussut osassa tutkielman oikeustapauksissa esille. Avioliittoinstituution keskeisten piirteiden esittelemine ja rikosoikeudelliset seikat kulkevat tutkielmassa mukana siinä määrin kuin niitä sivutaan tuomiokirjoissa. Rikoskäsitteitä käsitellään siltä osin kuin tutkimuksen aineisto antaa sille edellytyksiä.

Aviollinen väkivalta on tässä työssä tärkeä näkökulma. Lähisuhdeväkivalta on väkivallan muotona, kokemuksena sekä rikoksena luonteeltaan osittain erilaista kuin tuntemattomiin henkilöihin kohdistettu väkivaltainen käyttäytyminen. Parisuhdeväkivallalle on tunnusomaista muun muassa väkivallan tapahtumapaikka, ja aviollista väkivaltaa esiintyy usein kodin sisällä. Puolisoiden välinen väkivaltaisuus on ollut sukupuolittunut ongelma. Tunnusomaista parisuhdeväkivallalle on se, että uhrina on nainen ja väkivallan tekijänä mies.³ Tarkasteltaessa yleisesti väkivaltarikosten tekijöiden sukupuolijakaumaa voidaan todeta, että miesten on todettu tekevän enemmän väkivaltarikoksia kuin naisten, ja erityisesti tämä pätee vakavan väkivallan kohdalla⁴. Tutkielman aineiston perusteella myös naiset ovat olleet surmaavana osapuolena puolisoiden välisissä henkirikoksissa.

Hovioikeuden päätöstaltiot luovat näkymän 1800-luvun puolivälin suomalaisten puolisoiden väliseen henkirikollisuuteen. Samalle ne valottavat avioliiton konfliktien historian yhtä puolta yhdessä eri elämänaalueiden kuten seksuaalisuuden, avioliiton ja tunteiden maailmaan. Aineiston

² Sekä suomalaisessa väkivaltatutkimuksessa että julkisessa keskustelussa puolisoiden välisestä väkivallasta käytettiin pitkään termiä perheväkivalta, kun taas joissakin toisissa maissa ilmiötä tarkasteltiin naisiin kohdistuvana väkivaltana, Husso 2003, 41–42; Keskinen 2005, 14. Englanninkielisessä tutkimuksessa parisuhdeväkivallasta käytetään usein termejä *family violence*, *domestic violence*, *domestic abuse*, *spousal abuse*, *intimate partner violence*, *wife-beating* ja kuollettavasta parisuhdeväkivallasta termejä *domestic homicide* tai *spousal homicide*. Ks. myös Husso 2003, 42; Pinker 2011, 490.

³ Nyqvist 2001, 13, 15, 19; Husso 2003, 13; Lidman 2005, 27, 57.

⁴ Liliequist 1999, 174; Lövkrona 2001, 9; Matikainen 2002, 40; Kivivuori 2013, 57–59.

jäsentämisessä sekä tutkimustulosten esittelyssä olen käyttänyt apunani temaattista sisällönanalyysia ja esittelen yksittäisiä oikeustapauksia läpi tutkielman.

Aikaisempaa tutkimusta teemasta on olemassa vain niukasti, vaikka aihetta on sivuttu eräissä tutkimuksissa. Historiantutkimus ei vielä joitakin vuosia sitten kiinnittänyt suurta huomiota aviolliseen väkivaltaan, eikä kattavia tutkimuksia puolisoiden välisistä henkirikoksista ole julkaistu Suomessa⁵. Aviopuolison surmista ja aviollisen väkivallan seurauksena kuolemaan johtaneista tapauksista on kuitenkin julkaistu useita artikkeleita⁶. Historiantutkimuksessa puolisoiden välisiä henkirikoksia on käsitelty osana muuta tutkimusta⁷. Lisäksi työssä syvennytään aviollisen väkivallan tutkimukseen, jota on viime vuosina tutkittu kasvavassa määrin⁸. Tutkielman aihetta sivuavaa tutkimusta on tehty paljon, ja laajasta tutkimuskirjallisuudesta keskustellaan avioliitto- ja perhehistorian tutkimuksen sekä rikoshistorian tutkimusperinteiden kanssa. Rajaus on osin keinotekoinen, mutta sen avulla jäsennetään tutkielman rakennetta.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Perheiden roolia ja avioliittoa on tutkittu historiallisessa kontekstissa laajasti. Tästä teemasta työssä keskiöön nousevat avioliittohistoria ja perhehistoria.⁹ Lisäksi erityisesti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa avioliitossa käsitelleet tutkimukset ovat tärkeitä tutkielmassa¹⁰. Tutkimuskirjallisuus, joka käsittelee avioliiton ulkopuolisten suhteiden ja seksuaalisuuden historiaa, tarjoaa tutkimukselle useita lähestymistapoja. Ne ovat parisuhteen dynamiikkaa tarkasteltaessa oleellisia asioita. Myös

⁵ Ks. kuitenkin Lidman 2015. Teos pohjautuu suurilta osin aikaisemman tutkimuksen hyödyntämiseen. Lidman on käyttänyt tutkimuksessaan oikeudellisiin, uskonnollisiin ja populaarisiin kategorioihin luokiteltavia lähdeaineistoja.

⁶ Eurooppalaisia tutkimuksia: Sharpe 1981; Gillis 1996; Karonen 2000; Telste 2001; Nolde 2009; Walsh 2014.

⁷ Koskivirta (2001) on väitöskirjassaan sivunnut aviollista väkivaltaa ja perheen sisäistä väkivaltaa osana laajempaa tutkimuskokonaisuutta. Ks. myös Koskivirta 2003, erityisesti 149–162. Perheväkivaltaa on suomalaisessa historiantutkimuksessa tarkastellut myös Matikainen 2002 ja Rajala 2004.

⁸ Nolde 2009, 142. Ks. suomalaisesta tutkimuksesta esimerkiksi Nyqvist 2001; Husso 2003; Keskinen 2005.

⁹ Suomessa on julkaistu suuri määrä tutkimuksia avioliitosta, perheestä, kotitaloudesta ja seksuaalisuudesta historiallisessa kontekstissa. Suomen osalta hyödynnän esimerkiksi tutkimuksia: Pylkkänen 1991; Nieminen 1993; Häggman 1994; Räisänen 1995; Pohjola-Vilkuna 1995; Aalto 1996; Einonen & Karonen 2002 [toim.] teoksen artikkelit; Saarimäki 2010; Pylkkänen 2012; Kietäväinen-Sirén 2015; Lidman 2015.

¹⁰ Tematiikkaa ovat tutkimuksessa käsitelleet esimerkiksi: Clark 1992; Abrams 1999; Liliequist 2001; Lindstedt Cronberg 2004; Marklund 2004; Kietäväinen-Sirén 2008; Lindstedt Cronberg 2009.

perheen patriarkaalisuuden konteksti on tärkeä, ja työssä pohditaan, näkyykö aineistossa siitä viitteitä, ja jos näkyy, niin minkälaisia.

Toinen laajempi tutkimuskirjallisuuden teemakokonaisuus koostuu rikoshistorian ja historiallisen kriminologian tutkimuksista. Puolisoiden välisten henkirikosten ja aviollisen väkivallan tutkimusteemat kytkeytyvät myös sukupuolittuneen väkivallan kontekstiin. Tutkimuksia, joissa käsitellään rikos- ja oikeushistoriaa sekä väkivaltakulttuuria sukupuolentutkimuksen näkökulmasta, on julkaistu jonkin verran. Lisäksi työssä sivutaan aikakauden rikoslakeja, oikeuslaitosta ja prosessioikeutta, koska henkirikosprosessin ymmärtäminen on ilmiön kontekstoinnissa välttämätöntä. Edellä mainitut teemat linkittyvät monissa tutkimuksissa vahvasti toisiinsa. Aihepiirien kirjallisuus on rajattu pääasiassa 1600–1800-lukuja käsittelevään tutkimukseen.

Aviopuolisoiden surmia ei ole varsinkaan 1800-luvun osalta tutkittu paljon. Tosin muutamat tutkijat ovat tutkineet henkirikosteemaa parisuhteessa eurooppalaisessa kontekstissa. A. R. Gillis (1996) on artikkelissaan *So Long as They Both Shall Live: Marital Dissolution and the Decline of Domestic Homicide in France, 1852–1909* tarkastellut surmia avioliitossa. Hänen tutkimuksensa ajoittuu osin samalle aikakaudelle kuin tämä työ. Gillisin menetelmät olivat pääosin kvantitatiivisia, ja hän pohti, oliko avioerojen kasvulla ja perheen sisäisten henkirikosten vähentymisellä suoranaista yhteyttä toisiinsa. Gillis perusti tutkimuksensa rikostilastoihin ja avioerotilastoihin. Aikasarja-analyysi osoitti, että avioeroilla oli negatiivinen korrelaatio erityisesti miesten tekemiin suunniteltuihin henkirikoksiin.¹¹ Kuitenkin Gillis osoitti, että erojen määrällä oli suora yhteys spontaaneihin henkirikoksiin.

Puolisonsurmatutkimuksessa Dorothea Nolde (2009) käsitteli artikkelissaan *The Language of Violence: Symbolic Body Parts in Marital Conflicts in Early Modern France* ranskalaisia avioliiton sisäisiä henkirikoksia uuden ajan alussa. Nolde totesi mies- ja naispuolisten syytettyjen likimain yhtäläisen määrän. Nolden mukaan tuomarit kohtelivat mies- ja naispuolisia syytettyjä eri näkökulmista. Erityisen selvästi se näkyi oikeuden todistusaineistossa, joka erosi suuresti syytetyn sukupuolen mukaan. Naissyytettyjen oikeustapauksissa nousi toistuvasti esille kysymys mahdollisesta siveettömästä käyttäytymisestä ja moraalittomasta seksuaalisesta käyttäytymisestä.

¹¹ Miehillä avioerot olivat enne sekä aviorikoksiin liittyneistä henkirikoksista, että muunlaisista henkirikoksista. Naisten kohdalla oli puolestaan huomattavissa vahva, negatiivinen ja tilastollisesti merkittävä suhde avioerojen ja sellaisten surmien välillä, joissa aviorikos oli motivoivana tekijänä.

Nolde tulkitsi, että oikeustapauksista kummunneet uudet seksuaalista käyttäytymistä koskevat syytteet olisivat olleet osoituksena kapinoinnista avioliitossa. Hän totesi aviollisen väkivallan merkityksen olleen sukupuolittunutta ja symbolista.¹² Nolden havainnot ovat mielenkiintoisia sikäläkin, että monissa tämän tutkielman henkirikostapauksissa avioliiton ulkopuoliset suhteet muodostivat henkirikoksen motivaatioperustaa.

Kulttuurihistoriaan painottunutta aviollisen henkirikollisuuden rikoshistoriaa on tutkinut muun muassa Bridget Walsh (2014) englantilaisessa viktoriaanisen ajan kontekstissa teoksessaan *Domestic Murder in Nineteenth-Century England: Literary and Cultural Representations*. Walsh tutki fiktiivisiä tekstejä yhdessä sanomalehti- ja oikeusaineiston kanssa ja niiden tuottamia representaatioita. Walsh käsitteli erityisesti kotitalouden sisäisten murhien julkisuuskuvaa sekä käsityksiä miehisyydestä, naisten käyttäytymisen rajoista ja kotitalouden luoman yksityisyyden luonnetta. Walshin mukaan kuvaukset kotitalouden sisäisistä murhista Englannissa heijastivat yhteisten näkemuserojen puuttumista sekä tyytymättömyyttä vallitseviin yhteiskunnan normeihin, erityisesti sukupuolta ja luokkaa koskevissa teemoissa.

Puolisoiden välisten surmien tarkastelua varten on hyödynnetty etenkin suomalaista ja ruotsalaista historiantutkimusta. Pääpaino tutkielmassa on uusimmassa tutkimuskirjallisuudessa. Suomessa, Ruotsissa ja laajemmin Euroopassa menneisyyden perherakenteita, avioliittoa, patriarkaalisuutta ja seksuaalisuutta käsittelevää tutkimusta on tehty paljon. 1960-luvulta lähtien seksuaalisuuden tutkimus on noussut omaksi tutkimusalueekseen, mutta seksuaalisuuden tarkastelu on usein liittynyt perheeseen ja avioliittoon¹³. Suomessa esiteollisen seksuaalisuuden tutkimus oli ennen 1990-lukua vähäistä, mutta viime vuosikymmeninä teema on kiinnostanut tutkijoita, tutkimusotteenaan erityisesti oikeushistoria ja sosiaalis-yhteiskunnallisten rakenteet.¹⁴ Tutkielman aiheen vuoksi on merkityksellistä tarkastella, millainen asema avioliitolla ja seksuaalisuudella oli, ja millaisia arvoja

¹² Nolde 2009, 146–147; 156.

¹³ Pohjola-Vilkuna 1995, 13; Aalto 1996, 14.

¹⁴ Kietäväinen-Sirén 2015, 16–17. Aallon mukaan 1960-luvulla alkanut suomalaisen yhteiskunnan vahvempi sekularisoituminen yhdessä seksuaalikulttuurin ja sukupuolimoraalin vapautumisen kanssa mahdollistivat myös seksuaalisuuden- ja seksuaalirikoksien historiantutkimuksen. Varsinaisesti tematiikan tutkimus laajeni Suomessa 1980-luvun lopulla, Aalto 1996, 14–15.

ja asenteita niihin kytkeytyi.¹⁵ Varhaismodernin ajan avioliitto- ja seksuaalisuuden historiantutkimus on ollut taipuvainen keskittymään lainsäädännön, virallisen- ja epävirallisen kontrollin, normiston ja siihen suhtautumisen sekä seksuaalirikoksien tutkimiseen.

Tässä tutkielmassa väkivallan sukupuolittuneisuus nousee kiinnostuksen kohteeksi. Feministinen rikoshistoria on usein tutkinut seksuaalisuuden, avioliiton ja perhesuhteiden kysymyksiä.¹⁶ Parisuhdeväkivaltaa ja väkivallan sukupuolinäkökulmaa käsittelevällä tutkimuksella ei ole Suomessa pitkiä perinteitä, mutta tematiikkaa koskeva tutkimus on 2000-luvulla vahvistunut.¹⁷ Satu Lidmanin (2015) tutkimus *Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia* käsittelee sukupuolittunutta väkivaltaa erityisesti miesten naisiin kohdistaman väkivallan historiallisen kontekstin ja modernin parisuhdeväkivallan teemojen pohjalta.

Teemana patriarkaalisuutta, kotitalouksien sisäistä dynamiikkaa ja avioliittoja esimodernissa yhteiskunnassa on tutkittu erityisesti Piia Einosen ja Petri Karosen (2002) toimittamassa teoksessa *Arjen valta: Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Teoksen artikkelit käsittelevät patriarkaalisuuden, kotitalouden ja avioliiton normeja ja ihanteiden murtumia pohjoismaisissa konteksteissa.

Keskeistä tässä työssä käytettävässä tutkimuskirjallisuudessa on avioliittohistorian, perhehistorian ja seksuaalisuuden historiantutkimusten lisäksi erityisesti sellaiset tutkimukset, jotka ovat käsitelleet teemoja rikoksien ja normien rikkomisten näkökulmista. Seksuaalirikoksien tematiikka nivoutuu puolestaan yhteen rikoshistorian kanssa. Avioliiton normeja ja ihanteiden murtumia käsittelevä tutkimuskirjallisuus tarjoaa tutkimukselle useita lähestymistapoja.

Hanna Kietäväinen-Sirén (2015) tutki väitöskirjassaan *Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n.1650–1700)* rakkautta ja avioliittoa varhaismodernissa

¹⁵ Suomalaisten tutkijoiden 1990-luvulla julkaistuista tutkimuksista on kontekstoinnissa hyödynnetty Niemisen 1993; Räisäsen 1995 ja Häggmanin 1994 tutkimuksia. Käsillä olevan työn tarkastelun kohteena oleva 1800-luvun puolivälin ajanjakso on avioliiton ihanteiden näkökulmasta kiinnostava. Häggmanin mukaan kyseisellä ajanjaksolla perhe oli muuttunut ja muuttumassa kollektiivisen yhteisön maailmankuvan kytkeytyneiden tekijöiden murroksen ja sääty-yhteiskunnan vähittäisen murtumisen vaikutuksesta: 1800-luvulla erilaisia perheen ja avioelämän sisäisiä oikeuksia ja vapauksia tulikin lisää, Häggman 1994, 215–220.

¹⁶ Arnot & Osborne 1999, 3. Ks. lisää rikoshistorian gender-tutkimussuunnasta ja feministisestä rikoshistoriasta esimerkiksi Arnot & Osborne 1999.

¹⁷ Husso 2003, 42; Keskinen 2005, 14–15. Parisuhdeväkivaltatutkimus vahvistui Suomessa vasta 1990-luvulta lähtien, Husso 2003, 14. Palaan väkivallan sukupuolittuneisuuteen tarkemmin myöhemmässä luvussa, jossa käsitelen aviollista väkivaltaa.

maaseutuyhteisöissä aineistonaan kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat. Hänen tutkimustavoitteena oli tutkia rakkautta ilmiönä ja käsitteenä; miten miehen ja naisen välistä rakkautta ilmaistiin ja millaisia merkityksiä tavalliset ihmiset antoivat rakkaudelle. Hän tutki avioliiton solmimisen syitä, avioliiton sisäisiä suhteita ja arkielämään kytkeytyneitä tunnekäsityksiä. Rakkaus esiintyi aineistossa konfliktien ja rikosten näkökulmasta.

Erityisesti aviollista väkivaltaa käsittelevät historiantutkimukset tarjoavat tutkimukselleni useita lähestymistapoja väkivaltakulttuurin teeman. Väkivalta oli esimodernin ajan Euroopassa läsnä monissa eri yhteyksissä, ja kulttuurisesti väkivalta oli yhteiskunnissa suuressa määrin normitettua¹⁸. Parisuhdeväkivallan osalta hyödynnän muun muassa Jari Eilolan (2002) artikkelia ”*Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin*” – patriarkalisuus, puolisojen välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen, jossa hän tutki kotitalouden sisäisen tasapainon rikkoutumista tapauksissa, joissa esivalta oli joutunut puuttumaan riitautuneisiin suhteisiin. Eilola tutki aviopuolisoiden ihanteita sekä isännän ja emännän auktoriteettia kotitalouden sisällä.

Kietäväinen-Sirén (2008) käsitteli artikkelissaan *Hyväksytyt ja kielletyt aviollinen väkivalta 1600-luvun loppupuolen itäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä* miesten väkivaltaa vaimojaan kohtaan. Hän tarkasteli, kuinka yhteisö asennoitui puolisojen väliseen väkivaltaan, milloin paikallisyhteisö puuttui väkivaltaisiin aviokonflikteihin, ja mitä kyseiset havainnot kertovat sukupuolten välisistä suhteista ja naisen asemasta avioliitossa.¹⁹

Pasi Saarimäen (2010) tutkimus *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla* nousee tutkimuskirjallisuudessa myös keskiöön. Saarimäki tutki väitöskirjassaan laillista ja luvattonta seksuaalisuutta maaseutuyhteisössä. Saarimäki osoitti tutkimuksessaan, että seksuaalisen käyttäytymisen normien antamien puitteiden perustana ja laatijana olivat paikallisyhteisö, oikeusinstituutio ja hengellinen esivalta. Paikallisyhteisön jäsenet, normatiiviset avioliittoliittokäsitykset ja sosiaalinen kontrolli asettivat seksuaaliselle käyttäytymiselle sääntöjä ja ohjeistuksia, joita valvottiin 1800-luvun Keski-Suomessa. Saarimäki analysoi tutkimuksessaan seksuaalisuutta tarkastelemalla konflikteja.

¹⁸ Nolde 2009, 141.

¹⁹ Lainaan Kietäväinen-Sirénin (2008) artikkelissaan käyttämää termiä aviollinen väkivalta. Kuten hän toteaa, on termin käyttö historiantutkimuksen tarkoitukseen sopivaa, koska sillä voi tarkoittaa erityyppisiä fyysisen väkivallan muotoja puolisojen välillä ilman tarvetta määritellä, oliko teko aikalaiskulttuurin mukaan hyväksyttävää vai paheksuttavaa, Kietäväinen-Sirén 2008, 1.

Saarimäen tutkimat avioliiton ulkopuoliset suhteet ovat kiinnostavia, sillä tämän tutkielman yksi painopiste on kiellettyjen seksuaalisuhteiden yhteys henkirikoksiin.

Seksuaalirikosten ja seksuaalisuuden tutkimuksien osalta tutkielmassa on hyödynnetty aiemmin mainittujen tutkimuksien lisäksi Seppo Aallon (1996), Kirsi Pohjola-Vilkunan (1995) ja Pekka Hirvosen (2002) tutkimuksia.²⁰ Tutkielmassa hyödynnän myös Anu Pylkkäsen (1991 ja 2005) oikeus- ja avioliittohistoriallisia tutkimuksia.²¹ Tutkielman teeman kontekstia tarkentavat pohjoismaiset väkivallan, patriarkaalisuuden ja avioliittohistorian tutkimukset. Suomen lisäksi myös muissa Pohjoismaissa perheen sisäisiä rooleja, avioliittoja, patriarkaalisuutta ja avioväkivaltaa on tutkittu paljon.²² Ruotsin osalta tematiikkaa ovat tutkimuksissaan käsitelleet muun muassa Marja Taussi Sjöberg, Jonas Liliequist, Andreas Marklund ja Marie Lindstedt Cronberg. Taussi Sjöberg on tutkinut eritoten avioeroja ja naisten asemaa Ruotsissa 1500–1800-luvuilla²³ ja Jonas Liliequist miehisyyden ja väkivallan historiaa²⁴.

Aika- ja teemarajauksensa puolesta Marie Lindstedt Cronbergin (2009) tutkimus *Med våldsam hand: Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige: En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang* on tutkimusteeman ytimessä. Lindstedt Cronbergin hypoteesin mukaan vähittäinen yhteiskunnan sekularisaatio mahdollisti muuttuvien käsityksien syntymisen aviopuolisoista ja avioliitosta. Tämä puolestaan johti siihen, että käsitys miehen harjoittamasta väkivallasta avioliitossa määrittyi uudelleen 1800-luvun aikana kirkollisen kurin piiristä ja uskontoon perustuvasta nuhtelusta kohti rikosoikeudellista ongelmaa. Lindstedt Cronbergin mukaan

²⁰ Aalto (1996) tutki väitöskirjatutkimuksessaan kirkon ja valtiokoneiston suhdetta seksuaalimoraalin kontrolloijina. Hän tutki seksuaalirikoksia eri auktoriteettitasojen ja yhteisön seksuaalikulttuurin näkökulmasta, ja selvitti tuomiokirjojen perusteella lasketuista rikostilanteesta, kuinka yleinen rikos laittomat sukupuoli-suhteet olivat. Aallon tutkimuskohteena oli kielletty ja rikollinen seksuaalisuus. Pohjola-Vilkuna (1995) tutki agraariyhteisön seksuaalista käyttäytymistä ja tunne-elämää 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa keskisuomalaisessa pitäjässä. Seksuaalirikollisuuden kontekstoinnissa on hyödynnetty myös Pekka Hirvosen (2002) artikkelia, jossa hän tarkasteli kiellettyjä esiaviollisia seksuaalisuhteita, salavuoteutta, koskevia oikeustapauksia Ilmajoella 1700-luvun lopulla. Seksuaalirikoksista ks. myös Keskisarja 2006 ja Keskisarja 2011.

²¹ Oikeushistoriallisen perhetutkimuksen osalta ks. erityisesti myös Pylkkänen 1990; Pylkkänen 2012.

²² Marie Lindstedt Cronbergin mukaan avioliiton sisäistä väkivaltaa ja puolisoiden välisiä valtasuhteita on Ruotsissa tutkittu erityisesti 1600–1800-luvun osalta, Lindstedt Cronberg 2009, 34. Ks. pohjoismaisesta poikkitieteellisestä tutkimuksesta esimerkiksi Lövkronan (2001) toimittama artikkelikokoelmateos, jonka tutkimuksien perustana oli näkemys sukupuolesta sosiaaliskulttuurisen konstruktion tuloksena.

²³ Ks. esimerkiksi Taussi Sjöberg 1988.

²⁴ Esimerkiksi Liliequist 1999; Liliequist 2001; Liliequist 2002.

alkuunpanevana voimana suhtautumistapojen muuttumiselle ja ankaroituvalla asenteella miehen avioliitossa käyttämää väkivaltaa kohtaan oli avioliittokäsitysten sekularisoituminen.²⁵

Toinen tutkielman keskeinen teemakokonaisuus koostuu rikoshistoriasta, oikeushistoriasta, historiallisesta kriminologiasta ja väkivallan kulttuurihistoriasta.²⁶ Väkivaltaa ja erityisesti henkirikollisuutta on tutkittu niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin historiantutkimuksessa runsaasti, ja erityisesti varhaismodernin ajan tutkimus on ollut vilkasta. Tutkimuskirjallisuudessa painottuu erityisesti kuolettava väkivalta, jota on Pohjoismaissa tutkittu monipuolisesti.²⁷

Pohjoismaiset tutkijat ovat pitkään olleet kiinnostuneita oikeuslähteiden käytöstä. Rikollisuuden historian ja väkivallan historiantutkimus voidaan katsoa kehkeytyneen 1970- ja 1980-luvulla spesifimmäksi tutkimussuunnaksi.²⁸ Agraariajan oikeuslähteitä käyttävän rikoshistoriantutkimuksen tutkimusteemat keskittyivät aikaisemmin makrotason sosiaalisten ja taloudellisten rakenteiden muutosten selittämiseen rikollisuuden osalta. Suomalainen tuomiokirjatutkimus painottui pitkään historiallisen kriminologian ja oikeushistorian tutkimukseen; keskeinen tutkimusteema oli suunnattu rikoksien ja oikeuskäytäntöjen tutkimukseen.²⁹ Työssä keskeiseksi tutkimusperinteeksi muodostuu historiallinen kriminologia. Se voidaan määritellä historiallisia primäärilähteitä käyttäväksi tutkimusalaksi, joka yhdistelee eri alojen kuten kriminologian, sosiologian ja antropologian teorioita.³⁰

²⁵ Lindstedt Cronberg 2009, 8. Ks. myös Lindstedt Cronberg 2004.

²⁶ Tutkimuskentän eri osa-alueet ovat osin limittäisiä ja toisiaan täydentäviä. Laajaa tutkimusaluetta on kuvattu muutamilla keskeisillä termeillä. Niistä on muodostunut vakiintunut tieteenala, ja tematiikkaa on tutkittu lukuisissa eri maissa jo vuosikymmeniä. Pohjoismaisesta rikoshistorian tutkimuksesta ja historiallis-kriminologisesta tutkimuksesta ks. erityisesti: Matikainen 2000, 9–11; Koskivirta 2001, 35–44; Karonen 2007; Lindström 2009. Tuomiokirjatutkimuksesta ks. Karonen 2007. Karosen (2007) artikkeli keskittyy ruotsalaiseen ja suomalaiseen tuomiokirjatutkimukseen kattaa tutkimuksia 1990-luvun alusta 2000-luvun alkuun asti, artikkelin pääpainon ollessa lähteiden ominaispiirteiden esittelyssä, sekä metodien ja tutkimuksellisten näkökulmien muutoksien esittelyssä. Väkivaltatutkimuksen näkökulmista ks. Matikainen 2002, 10–32. Kontekstuaalisesta oikeushistoriasta ks. Kekkonen 2009. Kriminologiasta tarkemmin ks. Kivivuori 2013; Laitinen & Aromaa 2005. Käsitteiden oikeudenkäynnin käytänteitä, sekä oikeusprosessiin kuuluneita virkahenkilöitä vain hieman. Ks. teemasta lisää esimerkiksi: Koskivirta 2007 sekä Ylikangas 1996b. Kokonaisuudessaan rikosten tarkastelu paljastaa laajasti myös muita asioita; sen avulla on mahdollista tarkastella vallitsevia suhteita ja normistoa yhteisössä.

²⁷ Karonen 1999, 208; Karonen 2007, 25–26.

²⁸ Aalto 1996, 16; Matikainen 2000, 9; Koskivirta 2001, 36; Matikainen 2002, 23; Lindström 2009, 43.

²⁹ Matikainen 2000, 9–10; Karonen 2007, 27.

³⁰ Matikainen 2000, 11. Historiantutkijat ovat hyödyntäneet erityisesti sosiologian, antropologian ja psykologian erilaisia väkivaltaa, sen muutosta ja rakennetta selittäviä teorioita. Historiallinen kriminologia kiinnitti aikaisemmin erityisesti huomiota rikollisuuden esiintymisen historialliseen kehitykseen ja vertailuun, Matikainen 2000, 9; Matikainen 2002, 13, 16; Rajala 2004, 15. Suomen osalta mainittakoon esimerkiksi sosiologi-kriminologi Veli Verkko, joka tutki väkivaltarikollisuuden kehitystä.

Rikoshistoria- ja tuomiokirjatutkimus keskittyi pitkään rikollisuuden tason yleisten kehityslinjojen tutkimiseen: Tutkimus painottui rikollisuuden ja väkivallan määrälliseen laskemiseen, rikosrakenteiden analysoimiseen, erilaisten rikostyyppien esiintymisen määrällisiin muutoksiin ja näiden vaihteluiden selittämiseen.³¹ Rakenteellisen väkivaltatutkimuksen tavoitteena on ollut tarkastella rikollisuuden tasoa ja sen kehityksen yleistettäviä linjoja sekä selvittää yhteiskunnallisten rakenteiden vaikutusta väkivaltaan.³² Oikeuslähteisiin perustavassa historian tutkimuksessa on tapahtunut viime vuosikymmenien aikana muutos: tutkimuksellinen painopiste siirtyi pitkän aikavälin makrotutkimuksesta ajallisesti ja alueellisesti rajatumpaan näkökulmaan. Tutkijoiden perspektiivi on muuttunut tutkimaan toimijoita ja yhteiskunnallisia suhteita sekä maailmankuvan muodostumista.³³

Alan tutkimukset ovat olleet taipuvaisia tutkimaan normien ja arvojen vaikutusta suhteessa eroaviin väkivaltakäsityksiin sekä asenteiden vaikutusta väkivallan esiintymiseen. Tutkimusintresseinä ovat olleet myös syyt, jotka ovat saaneet yksilöt ja ryhmät toimimaan rikollisesti, ja se, miten ja millä perusteilla rikollista käyttäytymistä on eri aikoina eri tavoin luonnehdittu. Pohjoismainen rikoshistoriantutkimus painottui pitkään väkivallan, noituuden, seksuaalirikollisuuden, omaisuusrikoksien ja tottelemattomuuden tutkimukseen.³⁴ Tutkijat ovat selittäneet väkivaltarikollisuuden määrän kehitystä erityisesti yhteiskunnallisten, taloudellisten ja sosiaalisten muutosten näkökulmasta. Laadullisen tutkimuksen näkökulma on tuonut esiin kulttuurisia selityksiä tutkimusteemoista 1990-luvulta lähtien. Lisäksi alan tutkimukset ovat selittäneet väkivaltarikollisuuden tasoa valtion rakennuksen ja kontrollin näkökulmasta.³⁵

³¹ Aalto 1996, 38; Karonen 1999, 208; Matikainen 2000, 11; Rajala 2004, 16; Karonen 2007, 26–27; Lindström 2009, 43.

³² Rajala 2004, 12–13. Yksi käytetyimmistä metodeista Pohjoismaissa on ollut oikeuslähteiden kvantitatiivinen tutkiminen ja tilastollisen datan pitkän aikavälin vertailu, mikä on tarjonnut näkökulmia rikollisuuden suurten linjojen kehityksestä, Aalto 1996, 38; Matikainen 2000, 11. Useiden pohjoismaalaisten tutkijoiden keskuudessa vallitsee näkemys siitä, että kuolettavan väkivaltarikollisuuden taso on laskenut keskiajalta nykypäivään, vaikkakin kehitys on monimutkainen ja epäyhtenäinen, Lindström 2009, 43.

³³ Matikainen 2000, 11; Koskivirta 2003, 23; Karonen 2007, 26–27.

³⁴ Matikainen 2000, 9; Koskivirta 2003, 23; Rajala 2004, 12–13.

³⁵ Rajala 2004, 16; Karonen 2007, 29; Lindström 2009, 60–61. Tästä lähtien väkivaltaa ja rikollisuutta tutkiva historian tutkimus on hakenut kasvavassa määrin vaikutteita lähitieteenaloilta ja tutkijat ovat olleet lisääntyvässä määrin kiinnostuneita tarkastelemaan kysymyksiä poikkitieteellisten menetelmien avulla ja omaksuneet lähitieteiltä terminologiaa vaikutteita. Suomalaisen väkivallan on nähty olleen yhteydessä erityisesti alkoholinkäyttöön, Matikainen 2002, 12–13; Karonen 2007, 30–31.

Väkivalta- ja henkirikollisuuden tarkastelu on kiinnostanut suomalaisia tutkijoita jo pitkään. Suomalainen väkivaltatutkimus on ollut taipuvainen keskittymään kansallisten ja skandinaavisten piirteiden ja tason selvittämiseen.³⁶ Yksi keskeisimmistä alan tutkijoista on Heikki Ylikangas, joka on 1970-luvulta lähtien tehnyt väkivaltatutkimusta ja selittänyt pitkänaikavälin väkivaltarikollisuuden kehitystä Suomessa. Ylikangasta on pidetty merkittävänä alan luokittelijana, ja hän on tehnyt kattavaa historiantutkimusta väkivallan, oikeushistorian ja rikoshistorian piirissä.³⁷ Viime vuosina pohjoismaalainen rikoshistoriantutkimus on ollut vilkasta.³⁸ Suomalaisista alan viimeaikaisista tutkijoista tutkielmassa tukeudutaan eritoten Jari Eilolan, Petri Karosen, Anu Koskivirran, Martti Lehden, Satu Lidmanin, Olli Matikaisen, Juha Rajalan, Kustaa H. J. Vilkinson ja Heikki Ylikankaan tutkimuksiin.³⁹

Tutkielmassa hyödynnetään erityisesti Koskivirran (2001) väitöskirjatutkimusta, koska se on ajallisen ja temaattisen kontekstinsa puolesta työn keskiössä. Hänen tutkimus ”*Sisäinen vihollinen*”. *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä* tutki henkirikoksien, rangaistusten ja kontrollin välisiä suhteita. Hänen tavoitteenaan oli selvittää henkirikosten ja siitä seuranneiden rangaistusten välistä dialektiikkaa vanhakantaisen valtionrangaistusjärjestelmän lopulla ja tutkia, kuinka kontrolli vaikutti rikoksien laatuun, määrään ja luonteeseen. Koskivirran aineisto koostui ensisijaisesti Vaasan hovioikeuden aineistosta, alistettujen asioiden päätöstalioista, alistusakteista ja designaatioluetteloista.⁴⁰

³⁶ Rajala 2004, 13. Ensimmäisiä teemasta kiinnostuneita suomalaisia historiantutkija olivat Pentti Renvall ja sosiologi Veli Verkko. Renvall tutki oikeushistoriaa hänen tunnetussa teoksessaan *Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa* (1949). Verkko puolestaan tutki tilastollisilla menetelmillä rikollisuutta ja suomalaisen väkivallan määrällisiä vaihteluita, Rajala 2004, 14.

³⁷ Yksi keskeisimmistä Ylikankaan tutkimuksista on suomalaisen rikoshistorian klassikoksi noussut *Puukkojunkkarieitten esiinmarssi: Väkivaltariikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Hki: 1976.

³⁸ Osoitus suomalaisen rikoshistoriantutkimuksen kasvaneesta kiinnostuksesta on esimerkiksi viime vuosikymmenien aikana julkaistut artikkelikokoelmateokset. Ks. esimerkiksi: Forsström [toim.] 1996; Lappalainen & Hirvonen [toim.] 1999; Matikainen [toim.] 2000; Ylikangas & Karonen & Lehti 2001; Eilola [toim.] 2009; Matikainen & Lidman [toim.] 2014. Väkivalttaa käsitteleviä pohjoismaalaisia viime vuosina julkaistuja artikkelikokoelmia ovat muun muassa kolmiosainen väkivallan kulttuurihistoriaa käsittelevä kirjasarja, johon kuuluu teokset Österberg & Lindstedt Cronberg [toim.] 2004; Österberg & Lindstedt Cronberg [toim.] 2005 ja Österberg & Lindstedt Cronberg [toim.] 2006. Näissä teoksissa on tutkittu väkivalttaa erityisesti ilmiön kulttuurisista käsityksistä ja tarkasteltu väkivaltaisen toiminnan ilmenemismuotoja kulttuurissa.

³⁹ Hyödynnän muun muassa seuraavia tutkimuksia: Eilola 2002; Karonen 1998; Karonen 1999; Karonen 2000; Karonen 2001; Karonen 2008; Koskivirta 2001; Koskivirta 2003; Koskivirta 2007; Lehti 2001; Lehti 2002; Lidman 2015; Matikainen 2000; Matikainen 2002; Rajala 2004; Vilkinson 2009; Vilkinson 2014; Ylikangas 1978; Ylikangas 1988; Ylikangas 1996a; Ylikangas 1996b; Ylikangas 2001.

⁴⁰ Ks. tarkemmin Koskivirta 2001, 19–27.

Koskivirta osoitti, miten itäsuomalaisten oikeuslaitoksen rajalliset valmiudet rangaista henkirikoksista syyllisiä, ja miten Ruotsin itäisten maakuntien alueilla virallisen sekä epävirallisen kontrollin puute vaikutti surmatöiden piirteisiin. Ominaispiirteinä yhteisöissä tapahtuneissa henkirikoksissa olivat rikosten suunnitelmallisuus ja kuolettavien väkivallanteiden tapahtuminen usein perheen sisällä. Koskivirta osoitti, että henkirikosten motivaatiopohja ja rikoksen vaikuttimet heijastivat oikeusjärjestelmän rajoittunutta mahdollisuutta ratkaista konflikteja ja rangaista lainrikkoojia.⁴¹

Historiallisen kriminologian tutkimus on saanut myös osakseen kritiikkiä, koska sen tarkastelunäkökulma keskittyi pitkään yksinomaan rikosaineiston ja niin sanottujen poikkeavuuksien tutkimiseen, vaikka rikollisuuden analysointi paljastaa laajemmin ihmisten toiminnan piirteitä. Tutkimuksen lähestymistavat ovat kuitenkin jo jonkin aikaa käsitelleet oikeuslähteitä arkipäiväisyyden ja tavallisuuden näkökulmasta. Usein tutkimuksen lähtökohta muodostaa erityisesti aineiston puolesta tutkimuskysymykseen yhteiskunnallisen tai paikallisyhteisöä koskevan ulottuvuuden.⁴²

1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkielman lähdeaineisto koostuu Turun, Viipurin ja Vaasan hovioikeuden päätöstaltioista 1850-luvulta⁴³. Mukana ovat kaikki aikakaudella toimineet hovioikeudet⁴⁴. Hovioikeuksien perustamisella oli keskeinen asema Ruotsin valtakunnan hallinto- ja oikeusjärjestelmän rakentamisessa, ja hovioikeuksista valjastettiin oikeushallinnon sekä politiikan merkittävät toimijat, jotka kontrolloivat valvomalla oikeuslaitoksen alempia instansseja yhtenäistämällä oikeuden

⁴¹ Koskivirta 2001, 331–332, 326–327; 389–395; Koskivirta 2003, 12; 139–140.

⁴² Karonen 2007, 28, 31.

⁴³ Aineisto koostuu henkirikoksista, jotka tapahtuivat 1850-luvulla ja oikeustapauksista, joita oli käsitelty hovioikeuksissa kyseisenä vuosikymmenenä. Itse kuolemantapaukset olivat tapahtuneet 1850-luvulla tai aikaisempaan ajankohtana. Tutkittavia rikostapauksia on 39. Joitakin henkirikoksia oli käsitelty hovioikeudessa useampaan kertaan. Tapauksien yhteenlaskettuun määrään ei ole sisällytetty näitä useampia käsitteilykertoja.

⁴⁴ Ruotsin ensimmäinen hovioikeus, Svean hovioikeus, perustettiin Tukholmaan vuonna 1614, minkä lisäksi samalla vuosisadalla valtakuntaan perustettiin kolme muutakin hovioikeutta. Valtakunnan itäisen osan ensimmäinen hovioikeus perustettiin vuonna 1623 Turkuun. Hovioikeustasosta muodostui tärkeä elin valtakunnan oikeusjärjestelmässä, ja niiden perustaminen oli osa laajempaa valtakunnan hallinnon uudistamista. Hemmer 1968, 146; Kekkonen 1991, 260; Saarenheimo 1994, 162; Ylikangas 2001, 11–12, 66; Karonen 2008, 188–189; Vepsä 2009, 38, 41.

soveltamista⁴⁵. Hovioikeuksilla oli oikeus langettaa kuolemantuomiot, ja niiden tehtävänä oli valvoa alempien tuomioistuinten oikeudellisuutta tarkastamalla alioikeuksien tuomioita ja muuttamalla niitä tarpeen vaatiessa⁴⁶. Vuonna 1623 perustetun Turun hovioikeuden lisäksi Suomeen perustettiin kaksi hovioikeutta: Vaasaan vuonna 1776 ja Viipuriin vuonna 1839.⁴⁷ Tutkielmassa käytetty aineisto koostuu kaikista tutkimusajanjaksolla toimineiden hovioikeuksien alistettujen asioiden päätöstalioista.

Tutkimusaineisto on omalla tavallaan homogeenistä, mikä mahdollistaa luotettavan ja koko Suomen kattavan tutkimuksen. Lähdekritiikin näkökulmasta erityisen olennaista on määräys, jonka mukaan kaikki henkirikokset oli alistettava alioikeuden päätöksen jälkeen hovioikeuteen uudelleen käsiteltäviksi⁴⁸. Tutkielmassa käytettävä aineisto on tästä syystä edustettavuudeltaan mainio. Tutkimuksen aikarajaus perustuu tarpeelle saada kokonaiskuva aihepiiristä. Työ käsittelee 1850-lukua, koska tuolloin Turun ja Vaasan lisäksi myös Viipurissa toimi hovioikeus, mikä mahdollistaa maanlaajuisen tarkastelun.

Henkirikoksien tutkiminen tarjoaa monia etuja muiden rikosten tutkimiseen verrattuna, koska henkirikosaineistoja pidetään yleisesti ottaen yhtenä luotettavimpana rikostilastoista. Pohdittaessa henkirikosten edustusta tilastoissa kuolemaan johtaneet rikokset olivat jääneet vain harvoin pimentoon yhteiskunnan kontrollilta. Henkirikokset ovat rikostyyppinä soveltuvimpia tutkimuskohteita erityisesti sen vuoksi, että ne ovat melkein poikkeuksetta tulleet ilmi joko surmahetkellä tai myöhemmin. Henkirikosten tason katsotaan olevan niin ikään käyttökelpoinen mittari kuvaamaan yhteiskunnan väkivaltaisuuden määrää kokonaisuudessaan.⁴⁹

Lähdekriittisestä näkökulmasta tutkielmassa käytettävä aineisto oli ilmirikollisuuden osalta tämän vuoksi moitteeton. Lisäksi henkirikoksia koskevat oikeudenkäyntipöytäkirjat olivat keskimäärin

⁴⁵ Hemmer 1968, 146; Koskivirta 2001, 111–113, 116; Karonen 2008, 189.

⁴⁶ Karonen 2008, 188. Oikeutapausten alistaminen hovioikeuksille uudelleen arviomiseksi oli keskeinen osa oikeudellisen vallan kontrolloimista, ja lisäksi toimenpide saattoi parantaa syytetyn oikeusturvaa, Vepsä 2009, 60. Ks. tarkemmin Ruotsin suurvalta-ajan oikeuskulttuurista Karonen 2008.

⁴⁷ Kekkonen 1991, 260; Saarenheimo 1994 161–162; Koskivirta 2001, 46; Vepsä 2009, 9. Uusien hovioikeuksien perustamisen tarkoituksena oli vähentää oikeustapausten käsittelypainetta, Kekkonen 1991, 260.

⁴⁸ Hemmer 1968, 167; Karonen 1998, 216; Koskivirta 2001, 111, 116; Koskivirta 2003, 35; Vilku 2009, 10–11.

⁴⁹ Tämän vuoksi piilorikollisuuden osuus henkirikoksissa on pieni. Gillis 1996, 1282; Karonen 1996, 61–62; Ruff 2001, 120; Koskivirta 2001, 32–33; Koskivirta 2003, 24. Henkirikokset ovat kaikista rikoksista mitä lopullisimpia ja ne ovat luonteeltaan lukuisia ihmisiä koskettavia rikoksia, Vilku 2009, 10.

yksityiskohtaisemmin selitettyjä ja tuomiot paremmin perusteltuja kuin muita rikoksia käsittelevissä oikeusjutuissa⁵⁰. Koska henkirikoksissa rikoksen ilmituloaste oli poikkeuksellisen korkea, mahdollistuu luotettavien, vaikkakin määrällisesti suppeampien, havaintojen saaminen. Lisäksi aineisto on monilta osin läpikotaisin tasalaatuista.

Pohjoismaissa on poikkeuksellisen otollinen tilanne tutkia väkivaltaa, koska säilyneitä lähteitä on hyvin tarjolla. Erityisesti tuomioistuinten oikeuspöytäkirjoja on säilynyt hyvin nykypäivään.⁵¹ Aikaisempi tuomiokirjatutkimus toimii tärkeänä kontekstina tutkielman tutkimusmetodien käytössä.⁵² Kun oikeuslähteisiin perustuva historiantutkimus lisääntyi, arviot tuomiokirjojen informaatioarvosta muuttuivat. Tuomiokirjat on nähty, ei niinkään todellisuuden objektiivisina kuvaajina, vaan pikemminkin hedelmällisinä lähdeaineistoina sosiaali- ja mentaliteettihistorialle.⁵³ Vanhemmassa metodikirjallisuudessa oli painotettu klassisen lähdekriittisyyden mukaisesti tuomiokirja-aineiston sovellettavuutta tapahtumahistoriallisten faktojen etsimisessä, ja lähteet jaettiin käyttötavan mukaisesti joko traditioon tai lähteisiin.⁵⁴

Aineistona hovioikeuden päätöstaltioiden käytössä on oma problematiikkansa verrattuna tuomiokirjoihin. Oikeudenpöytäkirjat olivat luonteeltaan juridisen kaavan mukaan kirjoitettuja, mikä vaikutti siihen, että todistusaineisto oli muokattu oikeudenkäyntitodistelukategorioihin sopiviksi ja todistajien lausunnot olivat yksinkertaistettuja kuvauksia tapahtumista⁵⁵. Tämä näkyi aineistossa esimerkiksi siinä, ettei päätöstalioissa ollut todistajien lausunnoista suoria siteerauksia. Aineistossa oli esitetty, kuinka todistajat olivat kertoneet rikoksen olosuhteista, ja tästä syystä

⁵⁰ Pihlajamäki 1996, 12.

⁵¹ Ylikangas 2001, 2, 11–12; Karonen 2008, 188–189. Suomen lähdeaineiston tilanne on harvinaisen hyvä verrattuna esimerkiksi Keski-Eurooppaan, jossa oikeusaineisto on hajanaisempaa. Tämän vuoksi väkivaltarikollisuuden keskieurooppalainen tutkimus on nojautunut niukempaan lähdeaineiston käyttöön, Ylikangas 2001, 12.

⁵² Ks. tuomiokirjatutkimuksen viime vuosikymmenien tutkimusperinteestä Karonen 2007. Hovioikeuksien aineistot muodostavat kattavia oikeudellisia sarjoja ja niihin ovat tutkimuksensa pohjanneet erityisesti: Ylikangas 1976; Koskivita 2001; Keskisarja 2006; Liliequist; Thunander 1993 ja osin Karonen sekä Rautelin 2009. Renovoituihin tuomiokirjoihin pohjautuvaa tutkimusta on puolestaan olemassa enemmän. Tässä tutkielmassa käytettävät hovioikeuden päätöstaliot ovat lähdeluonteeltaan kuitenkin erilaisia kuin paikalliset tuomiokirjat tai sellaiset hovioikeuden aineistot, joissa on koko aktiaineisto mukana.

⁵³ Matikainen 2002, 20; Einonen 2005, 30–32; Kietäväinen-Sirén 2008, 2. Ks. tuomiokirjojen ja oikeudenpöytäkirjojen lähdeluonteesta tarkentavasti esimerkiksi Virrankoski 1970; Pihlajamäki 1996; Matikainen 2002; Einonen 2005; Kietäväinen-Sirén 2008.

⁵⁴ Tuomiokirjojen oikeudellisesta menettelystä syntyneet informaatiot, kuten oikeustapauksen osallisina olevien henkilöiden nimet, päivämäärät, tuomiot ja lausunnot, voitiin lukea luotettaviksi faktoiksi pitkälti sellaisenaan. Todistajien lausunnot ja muut tapauksen osallisten kertomuksien käyttö tapahtumien kulun tulkitsemiseksi puolestaan luokiteltiin traditioksi, jolla on subjektiivinen luonne, Matikainen 2002, 20.

⁵⁵ Ks. myös Pihlajamäki 1996, 264.

kertomukset olivat useampaan otteeseen suodatettua todistusta. Eri näkökulmien vuoksi on tärkeää pohtia, minkälaisen näkökulman aineisto antaa.

Hovioikeuden päätöstaltioiden kerronnallisuus vaihteli, mutta ne olivat luonteeltaan kuvailevia ja informatiivisia. Aineisto tarjoaa olennaista perustietoa parisuhteissa tapahtuneista surmista. Päätöstaltioista selviää rikoksen luonne, olosuhteet, syytetty, uhri sekä mahdolliset muut osalliset. Rikoksen motivaatiopohjaan mahdollisesti vaikuttaneita teko-olosuhteita ja rikokseen kytkeytyneitä ihmissuhteita oli myös käsitelty aineistossa. Erityisesti näiden elementtien tarkastelu on tämän tutkielman keskiössä. Hovioikeuden päätöstaltiot esittivät myös alioikeuden langettaman tuomion ja perustelut hovioikeuden langettamalle päätökselle. Vaikka oikeudenkäyntimenettelyt olivat luonteeltaan pääosin kaavamaisia, poikkesivat henkirikostapaukset silti toisistaan huomattavasti. Oikeustapaukset koostuivat useista eri ihmisistä ja heidän toimistaan, jotka osaltaan muokkasivat rikostapauksia⁵⁶. Tutkielman päätöstaltioiden hyvänä puolena on alueellinen laajuus, koska aineisto kattaa koko Suomen.

Työssä käytettävät lähteet ovat luonnollisesti vain representaatioita tapahtumista. Puolisonsurmatapauksia ei voi lukea osallisten autenttisena puheena, ja todistajienlausuntoja tarkasteltaessa on huomioitava oikeudellinen konteksti. Henkirikoksien uhreiksi joutuneiden ja oikeudessa syytettynä olleiden henkilöiden avio-ongelmia ja rikoksen motivaatioperustaa on mahdollista tarkastella vain lähteen määrittämässä rajoissa. Usein päätöstaltioissa ollut informaatio henkirikoksen motivaatioperusteesta ei ollut peräisin itse syytetyltä, koska syytetty kielsi monissa tapauksissa osallisuutensa rikokseen. Avio-ongelmia ja syytettyjen sekä uhrien luonteenpiirteitä todistivat niin asianomaiset itse kuin paikallisyhteisökin. Rikokseen kytkeytyneiden ihmisten perheenjäsenet, sukulaiset ja yhteisön muut jäsenet erittelivät pariskunnan ja mahdollisen avioliiton ulkopuolisen suhteen kolmannen osapuolen keskinäisiä suhteita omasta subjektiivisesta näkökulmastaan.

Päätöstaltioissa esitetyt kertomukset on suhteutettava vallitsevaan ajatusmaailmaan ja normijärjestelmään. Todistajienlausuntojen tulkitsemisessa on haasteensa, koska todistajat olivat saattaneet muunnella tietoisesti tai tiedostamatta totuutta. Lausunnot olivat ihmisten uudelleentulkintoja sosiaalisesta todellisuudesta, ja oikeusaineistossa esiintyvät kuvaukset olivat

⁵⁶ Vilkuna 2009, 12. Ks. hovioikeuden päätöstaltioiden lähdeluonteesta tarkemmin erityisesti Koskivirta 2001, 20–21.

vielä uudelleen tulkittuja lausuntoja tapahtuneesta.⁵⁷ Aineistoa voidaan käyttää mielekkäällä tavalla tutkimuksessa, mikäli todistajanlausunnot käsitellään ihmisten tekeminä tulkintoina tapahtumista. Tässä tutkielmassa ajatellaankin niiden kuvaavan ihmisten tulkitsemia käsityksiä tapahtumien todenmukaisuudesta. Todistuksilla on tällöin erilainen totuudellinen arvo. Tuomiokirjoille on tunnusomaista, että niissä on erilaisia nyansseja sen mukaan, kuka kyseisen asiakirjan on laatinut⁵⁸. Sihteerit olivat laatineet hovioikeuden asiakirjat, jolloin kuvaukset ja kertomukset olivat suodattuneet useampaan kertaan.

Henkirikokset tutkittiin ensin paikallisen seudun oikeudessa, josta oikeusjuttu sittemmin alistettiin tuomiokunnan alueen hovioikeuteen tutkittavaksi. Hovioikeuden valtuudet leuteroida tarkoitti menettelyä, jossa alioikeuksien kirjaamat rikoksen asianhaarat ja olosuhteet punnittiin uudelleen oikeuskäsittelyssä. Tämän jälkeen tuomiota oli mahdollista joko lieventää tai kiristää.⁵⁹ Henkirikosjutun oikeuskäsittely oli ylemmällä oikeusasteella kirjallinen menettely, ja hovioikeuksien asiakirjat oli pääosin laadittu alioikeuksien pöytäkirjoista. Oikeuskäsittely ja hovioikeuden päätökset annettiin aina 1800-luvun lopulle asti virallisella hallintokielellä, ruotsiksi.⁶⁰

Työ perustuu pääosin laadulliseen analyysiin. Kvalitatiivinen tutkimusmetodi analysoi aineiston piirteitä kokonaisuutena, ja tutkimuskohteen tarkastelussa on hyödynnetty laadullisen sisällönanalyysin teoriapohjaa. Sen avulla päätöstaltioiden sisältämä informaatio on ryhmitelty ja järjestetty tiiviiseen muotoon. Aineisto on jäsennelty ja tutkimustulokset esitelty tässä työssä temaattista sisällönanalyysia hyödyntäen. Surmista on luokitteluissa etsitty samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia, ja niitä on tulkittu laajemman avioliiton ja rikollisuuden kontekstista.⁶¹ Läpi tutkielman esitellään puolisonsurmatapauksia, jotka ovat tyyppitapauksia sekä joitakin poikkeavia henkirikostapauksia. Tapausten esittämistapa on paikoin kuvaileva ja toisinaan rikoksia on käsitelty vain tiiviisti. Koska henkirikokset olivat läheisissä suhteissa tapahtuvaa väkivaltaa, olivat ne

⁵⁷ Pihlajamäki 1996, 265; Matikainen 2002, 20; Einonen 2005, 32. Pihlajamäki kuitenkin toteaa väitöskirjatutkimuksessaan, ettei ongelma ole kovin vakava, koska hänen tutkimissaan 1800-luvun suomalaisissa oikeuslähteissä ei ole esiintynyt järjestelmällistä totuuden muokkaamista ja vääristämistä, Pihlajamäki 1996, 266.

⁵⁸ Einonen 2005, 32–33.

⁵⁹ Koskivirta 2001, 114.

⁶⁰ Saarenheimo 1994, 162; Pihlajamäki 1996, 264–265; Ylikangas 2001, 11–12; Koskivirta 2007, 154. Ylemmän oikeuslaitoksen kontrollioikeus alioikeuteen nähden oli kirjattu vuoden 1734 lakiin, Koskivirta 2001, 116.

⁶¹ Tuomi & Sarajarvi 2009, 103, 108–113; Alasuutari 2011, 38–40, 44.

luonteeltaan intiimiä elämäneluetta koskevia tapahtumia. Avioväkivalta ja avio-ongelmat olivat inhimillisiä asioita, joiden esittämistä ei ole ollut tarkoitus pelkistää oikeuden konventioihin sopiviksi. Tutkimuksessa on tämän vuoksi pidetty mielekkäänä esittää oikeustapauksia toisinaan kerronnallisemmin.⁶²

Hovioikeudelle alistetut henkirikostapaukset edustavat yhteisön normeista poikkeavaa käyttäytymistä. Avioliiton sisäisten valtasuhteiden ja aviollisen väkivallan tutkimuksessa on omat haasteensa tarkasteltaessa rikoksessa osallisten olevien ihmisten elinympäristöä ja kulttuurista yhteisöä. Hovioikeuden päätöstaltiot tuovat henkirikosten tarkastelussa esiin väkivaltaisen konfliktin pahimman kulminoitumisen avioliitossa. Aineisto luo näkymän väkivaltaisessa suhteessa ajanjaksolla eläneiden ihmisten parisuhteeseen. Hovioikeuden päätöstaltiot tarjoavat väylän tarkastella henkirikosten lisäksi 1800-luvun suomalaisten käsityksiä avioliitosta, seksuaalisuudesta, väkivallasta ja avioliiton ulkopuolisista suhteista. Henkirikostapausten niukkuuden takia yleistyksiä ei voi tehdä, mutta tapaukset koko Suomen alueelta antavat maantieteellisellä kattavuudellaan jonkin asteisen kuvan puolisonsurmista ja näkemyksiä puolisoitten välisistä suhteista.

1.4 Tutkimuksen tavoitteet, rajaus ja eettiset kysymykset

Tutkielmassa tutkitaan 1800-luvun puolessa välissä tehtyjä aviopuolisoiden ja seurustelukumppaneiden surmia. Työssä selvitetään puolisoitten välisen henkirikosten yleiskuvaa eli teonpiirteitä, surmatöiden suunnitelmallisuutta ja motivaatioperustaa sekä osapuolten ominaisuuksia, kuten sukupuolta ja sosiaalista asemaa. Hovioikeuden päätöstaltiot tarjoavat väylän tutkia suomalaisia avioliiton sisäisiä henkirikoksia, ja samalla ne tarjoavat näkökulman 1800-luvun ihmisen maailmankuvaan ja arvoihin.

Tavoitteena on puntaroida lähteiden määrittämässä rajoissa rikoksen motivaatioperustaa. Tällöin kiinnostuksen kohteeksi nousevat surmien yleiskuvan lisäksi sellaiset kysymykset kuten: Vaikuttivatko avioliiton ulkopuoliset suhteet ja/tai mustasukkaisuus surmaamiseen ja sen motiiviin, ja kuinka suhteet ja/tai mustasukkaisuus näihin vaikuttivat? Tutkimuksen päämäärä on myös tutkia puolisoitten välisiä suhteita. Vaikka tarkastelen yleisesti surmia avioliiton sisällä, aineiston monissa

⁶² Ks. historiallisen kriminologian esitystavoista ja oikeustutkimuksen prosessista Vilkuna 2009, erityisesti 315–324.

oikeustapauksissa oli yhteys avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin, mustasukkaisuuteen tai haluun erota puolisoista. Mahdollisten avioerojen oikeustapausten tutkimuksen rajataan tutkielman ulkopuolelle. Työn oikeustapauksissa kuitenkin ilmeni, oliko murhaan kytkeytynyt avioliiton ulkopuolinen kolmas osapuoli.

Työssä etsitään surmien motiiveja, joita todennäköisesti löytyy monia. Pääöstaltioista ilmenee syytetyn, tuomarin ja todistajien käsitykset oletetusta motiivista ja siitä, miten oikeusprosessissa mukana olleet henkilöt tulkitsivat tilannetta omalta kannaltaan. Motiivi koostuu ihmisten arvioinneista todellisista rikoksen vaikuttimista. Yksilön psykologisia motiiveja arvioitiin oikeusprosessissa monien eri henkilöiden kuten syytetyn, todistajien, tuomarin, sekä yhteisöön ja hovioikeuteen kuuluvien virkamiesten toimesta, vaikkakaan termi ei ollut heille tuttu nykymerkityksessään.

Työssä myös selvitetään, mitä aineisto kertoo avioliiton sisäisistä valtasuhteista ja muusta parisuhteen sisäisestä väkivallasta. Tutkielmassa tutkitaan, käykö oikeustapauksista ilmi, että toinen osapuolista olisi aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti suhteessa. Siten tutkielman yhdeksi keskeiseksi näkökulmaksi muodostuu parisuhdeväkivalta. Konfliktien tutkimuksessa saadaan selville yhteisön ylöskirjoittamattomia normeja ja käyttäytymismalleja. Tutkielman tavoitteena ei ole tarkastella puolisojen välisten henkirikosten määrää suhteessa yleiseen henkirikosten määrän kehitykseen.

Oikeustapauksissa käytetään mukana olleiden osapuolten etunimiä ja patronyynejä. Sukunimet on jätetty pois käsittelystä.⁶³ Työssä perustellaan uhrien ja syytettyjen nimien käyttöä sillä, että parisuhteessa tapahtuva henkirikos oli luonteeltaan erityinen väkivallan muoto, minkä vuoksi on tärkeää luoda ihmisläheinen käsittelytapa tarkasteltavalle kohteelle. Tutkimuseettisesti työssä pidetään kuitenkin tärkeänä, että aivan kaikkea tietoa kyseisten henkilöiden identiteeteistä ei paljasteta. Havainnollistavissa tapauksissa esitellään tapahtumapaikasta vain pitäjän nimi, mutta ei tarkempaa kylää, jossa surmateot tapahtuivat. Osa tapauksista sisältää enemmän arkaluontoista informaatiota, minkä vuoksi osallisten koko nimien, kylien ja talojen nimien käyttöä ei työssä pidetä eettisesti mielekkäänä, vaikka tutkimuksen aikarajaus sallisi niiden julkaisemisen.⁶⁴

⁶³ Työssä käytetään aineistossa esitettyjä nimenmuotoja, eikä niitä ole suomennettu. Virkansa puolesta mukana olleiden henkilöiden koko nimien käyttöä työssä ei ole pidetty eettisesti ongelmallisena.

⁶⁴ Ks. hyvistä tutkimuseettisistä käytänteistä: Frigren 2016, 62–66.

2 HENKIRIKOS AVIOLIITOSSA

2.1 Henkirikollisuuden kehitys ja rikollisuuden syitä selittävät teoriat

Eurooppalaisen väkivaltarikollisuuden kehityksen yleisenä piirteenä voidaan yksinkertaistetusti esittää, että törkeän väkivallan taso on vähentynyt viimeisimpien vuosisatojen aikana. Tutkimukset ovat osoittaneet, että 1500-luvun puolesta välistä 1900-luvulle ihmistenvälinen vakavan väkivallan määrä on laskenut.⁶⁵ Yksi useimmin viitatuista julkaisuista on Ted Robert Gurrin (1981) tutkimus *Historical trends in violent crime: A critical review of the evidence*, jossa hän arvioi henkirikoksien pitkän aikavälin kehitystä. Gurrin laatima käyrä esittää henkirikoksien määrän vähenemistä keskiajalta lähtien. Sydän- ja myöhäiskeskiajalla henkirikoksien määrät olivat noin 20 surmaa 100 000 ihmistä kohden. 1600-luvulla henkirikoksia oli noin kymmenen 100 000 ihmistä kohden ja 1900-luvulle tultaessa määrä oli vähentynyt noin yhteen henkirikokseen 100 000 asukkaaseen suhteutettuna.⁶⁶ Samansuuntaisesti on todennut myös Manuel Eisner (2003), joka kokosi tutkimuksessaan lukuisia eri tutkimuksia ja laati niiden pohjalta Euroopan henkirikollisuuden historiallista kehitystä käsittelevän artikkelin. Tutkimus vahvisti johtopäätöstä, jonka mukaan henkirikokset vähenivät huomattavasti 1400-luvulta 1900-luvulle.⁶⁷ Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet ilmiön monimuotoisen olemuksen, koska kuolettavan väkivallan määrän kehityksessä on ollut lukuisia alueellisia ja ajallisia eroja.⁶⁸

Skandinaavinen tutkimus on vahvistanut yleiseurooppalaista käsitystä henkirikosten pitkän aikavälin laskevasta tasosta⁶⁹. Henkirikosten määrälliset vaihtelut noudattivat Suomessa samaa

⁶⁵ Karonen 1999, 209; Liliequist 1999, 174; Ylikangas 2001, 2, 5; Lehti 2002, 149; Eisner 2003, 83; Lindström 2009, 43; Pinker 2011, 72–77. Historiantutkimusta on tehty erityisesti Skandinaavisten maiden, Iso-Britannian, Ranskan, Alankomaiden ja Saksan alueilta.

⁶⁶ Eisner 2003, 84–85 ja Pinker, 2011, 72–73 viittaneet Gurr (1981) kaavioon. Myös Ylikangas 2001, 1.

⁶⁷ Eisner 2003, 88. Eisnerin mukaan henkirikoksien määrän vähenemisen yleistettävyydessä on ollut ongelmia. Haasteensa yleiskattavan päätelmän tekemiseen tuo se, että tutkimuksia henkirikoksista on julkaistu eri kielillä ja toisinaan vaikeasti saatavissa julkaisusarjoissa. Lisäksi teemaa on tutkittu erilaisista lähtökohdista. Eisnerin tutkimus perustui yli 90 julkaisuun kymmenestä eri maasta, Eisner 2003, 88. Ks. myös Pieter Spierenburgin tutkimuksia: Spierenburg 1996; Spierenburg 1994.

⁶⁸ Lindström 2009, 60.

⁶⁹ Ylikangas 2001, 2–3; Lindström 2009, 43. Pohjoismaalaisia väkivaltarikollisuuden tasoa ja sen muutoksia tutkivia tutkijoita ovat muun muassa Karonen, Lehti, Lindström, Sandmo, Sundin, Söderberg, Ylikangas ja Österberg.

yleistrendiä kuin muissa Euroopan maissa, vaikka kehityksessä oli myös poikkeuksia. Suomessa vakavan väkivallan taso laski 1500-luvulta 1700-luvulle.⁷⁰ 1750-luvulta lähtien Suomen ja Ruotsin väkivaltarikollisuuden kehitykset olivat erisuuntaisia ja Suomessa suhteellinen henkirikollisuus oli yleisempää Ruotsiin verrattuna. Monissa Länsi-Euroopan maissa väkivaltarikollisuus lisääntyi teollistumisen aikakautena, mutta Suomessa henkirikollisuuden kehityksen kasvu oli kuitenkin huomattavampi ja pitkäkestoisempi.⁷¹

Tutkijat ovat suhteellisen yksimielisiä siitä, että kuolettava väkivalta on vähentynyt, mutta yhteisymmärrystä väkivaltarikollisuuden laskun syistä ei ole. Kuolettavan väkivaltarikollisuuden laskun syistä on käyty vilkasta keskustelua ja selitysteorioita on tarjottu eri näkökulmista.⁷² Väkivallan vähenemistä on selitetty rikoshistoriassa antropologisiin teorioihin, erityisesti sivilisaatioteoriaan, pohjautuen. Sivilisaatioteorian sovellettavuuden ongelma väkivaltarikollisuudessa selviää erityisesti tarkasteltaessa Suomen väkivallan tasoa ja kehitystä.⁷³ Suomalaiset tutkijat ovat tarkastelleet Suomen henkirikosten suhteellista runsautta ja kuolettavan väkivallan erityispiirteitä sosiaalisista, taloudellisista ja poliittisista olosuhteista kumpuavien selitysmallien näkökulmasta⁷⁴. Henkirikollisuuden tason käsittelyn yhteydessä on syytä pohtia henkirikollisuuden määrää aineiston aikajänteen aikana. Henkirikoksien uhrien määrä Suomessa vuosina 1840–1870 vaihteli 2–4 uhrin välillä 100 000 henkilöä kohti⁷⁵.

Henkirikollisuuden tason muutoksissa miesten välisten surmien määrän lasku on ollut huomattavampaa kuin naisuhreihin kohdistuneiden surmien määrän lasku⁷⁶. Esimoderneissa Länsi-

⁷⁰ Ylikangas 2001, 4; Lehti 2001, 81; Lehti 2002, 149.

⁷¹ Ylikangas 2001, 8; Lehti 2002, 149; Lindström 2009, 45. Suomessa on ollut muutamia henkirikollisuuden määrän nousuja, kuten puukkojunkkarien kausi ja vuosien 1905–1930 henkirikollisuuden aalto. Ks. suomalaisen henkirikollisuuden tasosta ja vaihteluista laadittuja kaavioita Ylikangas 1996a, 8–11; Ylikangas 2001, 8, 10; Karonen 2001, 105; Lehti 2001, 83; Lehti 2002, 149. Nykyaikana henkirikosten määrä vaihtelee suuresti eri puolilla maailmaa, mutta Suomen osalta henkirikoksien määrän on todettu olevan Länsi-Euroopan valtioita ja erityisesti muita Pohjoismaita korkeampi, Ylikangas 1996a, 5; Ylikangas 2001, 1–2; Lehti 2001, 81–83; Lindström 2009, 43.

⁷² Lindström 2009, 43.

⁷³ Karonen 1999, 208–209; Ylikangas 2001, 5, 8; Koskivirta 2002, 124; Eisner 2003, 87. Erityisesti Norbert Eliasin sivilisaatioteoria on antanut pohjan monille historiallisen kriminologian tutkijoiden tulkinnoille. Ks. Eliasin sivilisaatioteorian käytöstä rikoshistorian tutkimuksissa: Ylikangas 2001, 5; Eisner 2003, 87; Pinker 2011.

⁷⁴ Lindström 2009, 60.

⁷⁵ Ylikangas 1996a, 8; Lehti 2001, 83.

⁷⁶ Eisner 2003, 118–119; Pinker 2011, 76. Tämän Verkon laiksi kutsuttu teoria on Veli Verkon (1951) esittämä havainto, jonka mukaan miesten välisten surmien määrät vaihtelevat enemmän alueellisesti ja ajallisesti kuin perheensisäisten henkirikoksien määrät.

Euroopan yhteiskunnissa henkirikokset tapahtuivat usein tuntemattomien henkilöiden kesken, ja perheensisäisten henkirikosten taso oli alle viidesosan luokkaa. Alueellisista ja ajallisista eroista huolimatta modernin ajan henkirikoksista merkittävä osa tapahtui puolestaan perheen sisällä. Perheensisäisissä henkirikoksissa rikosentekijän puoliso oli todennäköisimmin henkirikoksen uhri.⁷⁷ Koskivirta on todennut, että hänen tutkimusajanjaksollaan tapahtuneille henkirikoksille oli tunnusomaista perheenjäsenten ja sukulaisten suuri osuus surmien uhreina. Kyseisissä rikoksissa tekopaikkana oli yleisimmin pääsyytetyn tai uhrin koti. Koskivirran tutkimien henkirikosten ominaispiirteitä olivat rikosten perhe-keskeisyyden lisäksi surmatekojen tahallisuus ja tekojen korkea harkinnan aste.⁷⁸

Tutkielman tematiikan vuoksi on tärkeää pohtia, mitä syitä rikoksen tekoon on annettu. Henkirikokseen houkuttaneita yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia syitä on monia. Työssä tukeudutaan suomalaisen kriminologin Janne Kivivuoren (2013) esittelemiin keskeisimpiin teorioihin, joilla moderni kriminologia on selittänyt rikollisuutta ja rikoskäyttäytymistä. Ne ovat hyödyllisiä tutkielmassa sen vuoksi, että ne ovat sovellettavissa myös rikoshistoriantutkimuksessa.⁷⁹

Yksi vanhimmista rikollisuutta selittävästä syistä on ihmisen köyhyys ja heikko sosiaalinen asema. Useat tutkimukset ovat osoittaneet alhaisen sosiaalisen aseman ja rikoskäyttäytymisen välisen suhteen. Tämän paineteorian mukaan tilannekohtaiset asiat, kuten kielteiset elämäkokemukset, voivat erityisesti yhdessä rakenteellisten asioiden, kuten köyhyyden kanssa, altistaa rikoskäyttäytymiselle.⁸⁰ Teoria ei kuitenkaan ilmene vahvasti tämän työn aineistossa. Puolisonsurmatapauksissa syytetyt ja uhrin eivät pääsääntöisesti olleet kaikkein alimmista sosiaaliryhmistä. Palaan henkirikosten osapuolten sosiaaliseen asemaan luvussa 2.4.

Henkirikoksen syntyä on selitetty myös kontrollivoimien näkökulmasta. Kriminologian kontrolliteorian mukaan kontrollin puute tai sen vaje kasvattaa rikollisuutta.⁸¹ Esimodernin

⁷⁷ Koskivirta 2002, 124–125.

⁷⁸ Koskivirta 2001, 61; Koskivirta 2002, 125, 127.

⁷⁹ Kivivuori 2013. Rikolliset ovat myös itse selittäneet rikollista käyttäytymistään samankaltaisilla perusteilla, jotka ovat yhteneväisiä rikollisuuden nykyselitysten kanssa. Kivivuori 2013, 10–13.

⁸⁰ Kivivuori 2013, 13, 145, 154, 186.

⁸¹ Kivivuori 2013, 13, 221. Ks. myös Laitinen & Aromaa 2005, 64–66. Kontrolliteorian mukaan kaikki ihmiset ovat hypoteettisesti mahdollisia rikollisia, mutta epävirallisen ja virallisen kontrollin avulla selitetään, miksi kaikki henkilöt eivät syyllisty lakien rikkomiseen, Laitinen & Aromaa 2005, 64.

yhteiskunnan kontrollipolitiikka perustui ankarien ja julkisten rangaistusten tuottamiin pelotteisiin, jotka tosin olivat tehottomia vakavan rikollisuuden ehkäisyssä⁸². Kovien rangaistuksien säätämällä ei ole todettu olleen perustavanlaatuista vaikutusta rikollisuuden määrään. Moninaiset rikollisuuden syyt ja usko kiinnijäämättömyyteen ylittivät kiinnijäämisen ja rangaistuksen pelon.⁸³

Rikoksen syntymistä selittävä rutiinitoimintojen teoria on mielenkiintoinen tutkielman kannalta. Rutiinitoimintojen teoria selittää rikostekojen tapahtumisen edellytyksiä ja niiden määrän muutoksia. Teorian mukaan rikoksen todennäköisyys kasvaa, kun motivoitunut tekijä ja sopiva uhri ovat yhdessä valvomattomassa tilassa.⁸⁴ Oikeustapauksista voidaan havaita, että sopiva uhri oli usein valvomattomassa tilassa kohdannut motivoituneen tekijän. Useassa aineiston tapauksessa surma oli tapahtunut kotona, eikä sivullisia henkilöitä – mahdollisia silminnäkijöitä – ollut tekijöiden oletusten mukaan paikalla⁸⁵.

On todettu, että rikosentekijän motiivin määrittelyssä on haasteita. Ensinnäkin todisteiden saaminen koskien henkilön motiivia oli toisinaan ongelmallista. Toiseksi tekijällä saattoi olla rikoksen suorittamiselle eritasoisia motiiveja, jotka saattoivat olla sekoituksia monista eri motiiveista.⁸⁶ Rikoksen motiivin on tässä työssä katsottu koostuneen lukuisista eri vaikuttimista, aikomuksista ja persoonallisista tekijöistä. Tässä työssä esitetyt motivaatiot on määritelty päätöstalioissa ilmenneiden rikoksien olosuhteiden, todistajanlausuntojen ja henkilöiden luonteenpiirteiden pohjalta.

Hovioikeuden päätöstalioissa ei pääsääntöisesti esiintynyt syytettyjen todistuksia siitä, kuinka he itse olivat hahmottaneet oman toimintansa syytä ja motiiveja. Toisaalta rikollisen toiminnan käyttäytymisperusteena ei voida arvioida yksinomaan vain niitä selityksiä, joita rikollinen antaa käyttäytymiselleen⁸⁷. Rikoskäyttäytymisen syiden tarkastelu perustuu tässä työssä lähteissä

⁸² Koskivirta 2001, 333. Epävirallisen ja virallisen kontrollin suhteesta henkirikoksiin ks. Koskivirta 2001.

⁸³ Ylikangas 2001, 64.

⁸⁴ Kivivuori 2013, 13, 313, 350.

⁸⁵ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1850, Dbc: 33 no: 12; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1853, Di: 134, no: 78; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1855, Dbc: 19; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1857, Di:140, no: 51.

⁸⁶ Hessick 2006, 62.

⁸⁷ Kivivuori 2013, 44.

ilmenevien rikoksien piirteiden ja olosuhteiden tutkimiseen. Suurimmassa osassa tapauksista syytetyt olivat kieltäneet osallisuutensa henkirikokseen tai kuolemantuottamukseen, eivätkä he siksi olleet kertoneet toimintansa syytä. Oikeustapauksissa, joissa syytetty oli tunnustanut rikoksen, oli kuvauksia syytetyn itse antamista motiiveista ja vaikuttimista. Niissä tapauksissa, joissa rikosentekijä oli tunnustanut teon, määrittyi motivaatio osin hänen kertomista vaikuttimista. Lisäksi rikoksia taustoitti todistajien todistukset ja näkemykset motivaatiosta.

Puolisonsurmatapauksien motivaatioperusteet olivat monenlaisia, ja tapauksissa nivoutui yhteen useita rikollisuuden syytä. Aineistosta oli tunnistettavissa muutamia keskeisiä motivaatiopohjaan vaikuttaneita syytä. Näitä olivat riitaisa avioliitto, väkivaltainen parisuhde, avioliiton ulkopuolinen suhde, alkoholin liikkakäyttö ja halu erota aviopuolisosta. Nämä syyt olivat yleisimmät vaikuttimet seurustelukumppaneihin kohdistuneissa henkirikoksissa. Vain yhdessä henkirikoksessa taloudellisen hyödyn tavoittelu motivoi puolisonsurmaa. Lisäksi muutamassa tapauksessa hovioikeuden aineistosta ei ollut mahdollista päätellä surman motivaatiotaustaa, koska päätöstalioihin ei kirjattu sellaisia rikoksen olosuhteita ja asianhaaroja, joista olisi ollut mahdollista tulkita rikoksen syytä.

Rikoskäyttäytymisen syytä valaisevat kriminologian teoriat ovat hyödyllisiä tutkielmassa sen vuoksi, että ne selittävät rikosentekijän motivaatiota. Valikoitumisteorian mukaan henkilön persoonalliset ominaisuudet, kuten impulsiivisuus, aggressiivisuus, lyhytjännitteisyys ja taipumus humalahakuiseen juomiseen, alentavat joillakin ihmisillä kynnystä rikosalttiuteen, etenkin jos ne aiheuttavat muissa ihmisissä kielteisiä reaktioita.⁸⁸ Puolisonsurmatapauksissa erityisesti aviomiehiä kuvailtiin samankaltaisilla luonteenpiirteillä. Esimerkiksi vaimonsa surmannut torppari Johan Samuelsson oli ollut avioliitossa aikaisemminkin väkivaltainen. Tunnustuksessaan hän kertoi, että pariskunnan välille oli syntynyt riita, mikä oli ollut heidän suhteessaan tavallista. Johan kertoi, että hän oli ärsyyntynyt erityisesti siitä, että vaimonsa oli pilkannut häntä, ja tämän seurauksena hän pahoinpiteli vaimonsa.⁸⁹

Tutkielmassa on merkityksellistä tarkastella, mitä syytettyjen käytöksestä on todettu ennen rikosta tai sen jälkeen. Useissa oikeustapauksissa esitettiin syytetyn luonnetta kuvaavia piirteitä. Aineistossa luonteenpiirteiden kuvailu kohdistui pääsääntöisesti miessyytettyihin, mutta myös mies-

⁸⁸ Kivivuori 2013, 13, 95, 144.

⁸⁹ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalioit, v.1857, Dbc: 21.

ja naisuhrien luonteenpiirteitä kuvailtiin rikoksen selvittämisen yhteydessä. Miehen vaimoonsa kohdistama aviollinen väkivalta ilmeni aineistossa osin luonteenpiirteiden kuvailujen välityksellä. Todistajanlausunnoissa miehen väkivaltaisuuteen kytkeytyi erityisesti ankaruus ja vihaisuus. Syytetyn osapuolen luonnetta kuvailtiin todistuksissa yleisesti negatiiviseksi, jolloin todistuksissa korostui luonteenpiirteet eikä yksittäinen raivokohtaus. Joissakin oikeustapauksissa syytetty oli esitetty tunnetusti ilkeänä ja väkivaltaisena miehenä, jolla oli väkivaltainen luonne.⁹⁰ Syytettyjä kuvailtiin myös epäsuopeiksi, riidanhaluisiksi, raivokkaiksi ja sekaviksi. Tekijöiden kerrottiin osoittaneen myös katkeruutta uhreja kohtaan.⁹¹ Luonteenlaadun kuvailujen lisäksi myös avioliittoja kuvailtiin riitaisiksi. Puolisoiden välillä kerrottiin ilmenneen esimerkiksi välinpitämättömyyttä ja tunteettomuutta⁹².

Kuvaava tapaus aviopuolisoiden ongelmien käsittelystä oikeudessa oli esimerkiksi lapväärtiläisen avioparin tapaus. Nainen oli syytettynä kahden muun henkilön kanssa miehensä surmaamisesta. Henkirikossyytteen käsittelyn yhteydessä todistajat kertoivat oikeudessa, että uhrin ja vaimon avioliitto oli ollut kylmä ja puolisoiden välillä oli vallinnut molemminpuolinen tyytymättömyys. Onneton liitto oli johtanut siihen, että vaimo oli toivonut miehensä kuolemaa.⁹³ Yhteiselämän ongelmat eivät rajoittuneet aina vain aviopuolisoon. Erään syytetyn kuvailtiin olleen myös tunnettu epäsuopeudestaan ja vihamielisyydestään surmatun vaimonsa sukulaisia kohtaan⁹⁴.

Niin ikään rikoksien uhrien persoonia kuvailtiin oikeustapausten käsittelyssä. Miehen naiseen kohdistama väkivalta oli erityisen tuomittavaa, jos aviovaimon luonteenpiirteet olivat hyveellisiä ja väkivallan kohteeksi joutunut puoliso oli kunnollinen. Esimerkiksi todistajien mukaan avioliiton alusta asti vaimoan pahoinpidellyt mies osoitti vihaa ja katkeruutta puolisoaan kohtaan, kun vaimo puolestaan herätti huomiota kärsivällisyydellään ja lempeydellään⁹⁵. Isäntänsä surmasta syytetty renki puolestaan kuvaili uhria hyvämaineiseksi mieheksi, jolla oli kunnollinen luonne. Lisäksi hän

⁹⁰ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 23; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Di: 129, no: 114.

⁹¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1858, Dbc: 41 no: 22.

⁹² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

⁹³ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Di:131 no: 55.

⁹⁴ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38.

⁹⁵ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850, Di: 129, no: 114.

kertoi olleensa tyytyväinen rengin virkaansa ja siihen, että heidän keskinäinen suhde oli ystävällismielinen. Rengin kanssa avioliiton ulkopuolisessa suhteessa ollut talonpojan vaimo, joka oli syytettynä aviomiehensä surmaamisesta, kuvaili miestänsen sijaan toisinaan väkivaltaiseksi.⁹⁶

Kuvaukset asianomaisten luonteista olivat oikeudessa olennaisia todisteita mahdollisesta syyllisyydestä, mutta ne eivät olleet raskauttavia todisteita. Syytettyjen henkilöiden tunteita tarkkailtiin myös surman jälkeen. Esimerkiksi eräässä tapauksessa syytetyn kerrottiin osoittaneen välinpitämättömyyttä nähdessään vaimonsa ruumiin joen rannassa⁹⁷. Monissa edellä mainituissa tapauksissa puolison väkivaltainen luonne oli ainakin osittain julkisesti tiedossa tai vähintään lähimmäisten tiedossa. On mahdollista, että puolisonsurmatapauksissa oli myös sellaisia henkilöitä, joiden väkivaltainen taipumus ei ollut tullut ilmi yhteisön muille jäsenille.

Erityisesti miesten naiseen kohdistamaa väkivaltaa on selitetty toisinaan evoluutiokriminologiaan pohjautuvien teorioiden avulla. Naiseen kohdistuvissa henkirikoksissa väkivaltaa on selitetty toisinaan miesten käyttäytymisellä, joka joillakin yksilöillä pohjautuu pyrkimykseen kontrolloida kumppaniaan. Parisuhdeväkivaltaa on selitetty myös puolison pyrkimyksenä vakiinnuttaa auktoriteettia suhteessa. Tekijät ovat perustelleet väkivaltaa myös tottelemattomuudella ja vääränlaisesta käytöksestä rankaisemisella. Myös mustasukkaisuutta on pidetty henkirikoksia ja avioväkivaltaa osittain selittävänä motiivina. Erityisesti naiseen kohdistuneissa kuolemaan johtavissa konflikteissa tämä on nimetty yhdeksi väkivaltatilannetta selittäväksi syyksi. Vaikka mustasukkaiseksi katsotun käytöksen määrittelyssä ja tulkitsemisessä on eroja, siihen kytkeytyy yleisesti muutamia merkityksiä ja tunnetiloja: Mustasukkaisuuteen yhdistetään usein puolison menettämisen uhka, itsetunto-ongelmat, vallankäyttö, omistushalu ja kunnia. Henkirikoksia selittävä mustasukkaisuudesta kumpuava väkivalta voi kohdistua puolison avioliiton ulkopuoliseen kumppaniin tai senhetkiseen aviopuolisoonsa.⁹⁸

⁹⁶ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135.

⁹⁷ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1856, Di: 139 no: 2.

⁹⁸ Husso 2003, 102–103; Pinker 2011, 490; Kivivuori 2013, 54, 66–67, 70. Evoluutiokriminologia tutkii rikoslakien olemassaolosta ja erilaisista määritelmistä riippumattomia käyttäytymismalleja ja moraalitunteita, jotka kytkeytyvät rikollisuuteen. Teoria tarkastelee ihmisten käyttäytymisstrategioita, joista mustasukkaisuus on yksi ilmenemismuoto. Evolutionistiset rikollisuuden teoriat selittävät rikoskäyttäytymistä riippumatta yhteiskunnan rikoslaista. Esimerkiksi nuorten miesten rikosaktiivisuus on universaali ilmiö, minkä vuoksi rikoskäyttäytymistä on selitetty tämän teorian avulla, Kivivuori 2013, 13, 51–53, 55, 58, 93.

Tämä teoria on mielenkiintoinen tutkielmassa muun muassa sen vuoksi, että aineiston uhrien ja syytettyjen sukupuolijakauma oli epätasainen. Puolisonsurmista oli viitteitä mustasukkaisuudesta, joka osittain selitti rikoksen motivaatiopohjaa⁹⁹. Näissä henkirikoksissa rikosentekijä oli mies ja uhrina nainen. Yhdessä tapauksessa mustasukkaisuuden ja aviomiehen epäilyn vaimon uskottomuudesta voidaan tulkita kytkeytyneen edellä mainittuihin vallankäyttöön ja kunniaan. Toisessa tapauksessa mustasukkaisuus nivoutui omistushaluun ja menettämisen tunteeseen. Avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat saattaneet osittain kytkeytyä mustasukkaisuuteen, vaikka mustasukkaisuutta ei lähteiden perusteella ole mahdollista tulkita ensisijaiseksi motiiviksi.

Kaikissa henkirikostapauksissa motivaatiopohjaa ei selvennetty päätöstalioissa tarkemmin. Eräässä vuoden 1859 tapauksessa haapajärveläinen pariskunta¹⁰⁰, Jakob Alexandersson ja Lovisa, oli mennyt väenkokoukseen torppaan, jossa Jakobin ja muiden romanien välille oli syntynyt tappelu. Tappelun seurauksena Lovisa oli saanut puukosta rintaansa. Nainen oli kuollut välittömästi saamaansa puukoniskuun. Jakob oli ensin kiistänyt osallisuutensa puolisonsa kuolemaan, mutta myöhemmin kuitenkin myöntänyt tapahtuneen. Kiistanalaista tapauksessa oli se, että kaksi silminnäkijää oli todistanut, että syytetty Jakob oli ”kaikessa täydellisessä selväjärkisyydessään” puukottanut uhrin. Tapauksesta on vaikea päätellä, oliko Jakobin tarkoitus tappelun nojalla surmata puolionsa jostain syystä vai oliko Lovisa menehtynyt tappelun sivullisena uhrina.¹⁰¹

Riitaisaa avioliittoa ja aviollista väkivaltaa voidaan pitää henkirikoksen motivaatioon vaikuttaneena tekijänä noin neljänneksessä tapauksista. Tätä aihetta käsitellään luvussa kolme. Muutaman henkirikoksen tapahtumayhteyden selittäjänä voidaan pitää humalatilaa, joka kytkeytyi avioväkivaltaan. Taloudellisen hyödyn tavoittelu oli motivaatiopohjaan vaikuttavana tekijänä vain yhdessä tapauksessa. Muutamassa surmassa motiivia taustoittavia rikoksen olosuhteita tai avioliiton tilaa ei kirjattu hovioikeuden aineistoon eikä rikoksesta syytetyn motivaatioperustaa selvitetty tarkemmin. Puolisonsurmien motivaatiopohjan tutkiminen nostaa erään teonpiirteen hyvin monissa henkirikoksissa esille. Yleisin motiivi henkirikokselle oli tekijän avioliiton ulkopuolinen suhde. Työssä käsitellään kyseistä teemaa tarkemmin luvussa neljä.

⁹⁹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1851, Dbc: 34 no: 1; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1852, Dbc: 16, no: 37.

¹⁰⁰ Pariskunta oli elänyt pitkään yhdessä ”kuin oikeat puoliset”, mutta heitä ei oltu virallisesti vihitty avioliittoon.

¹⁰¹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v. 1859, Di: 144 no: 70.

2.2 Henkirikoksen käsitteistö, rikoslaki ja oikeudenkäyntimenettelyt

Rikos voidaan määritellä erilaisista oikeudellisista tai sosiologisista lähtökohdista. Legaalisen määritelmän mukaan rikoksia ovat kaikki ne teot, jotka ovat laissa määritelty rikoksiksi ja joihin kyseisellä valtiolla on rikosoikeudellinen rangaistusoikeus. Tämä määritelmä on sovellettavissa myös aikalaisrikoskäsitelyyn. Koska lakien sisältö on vaihdellut eri aikakausina ja eri valtioissa, on rikoksen määrittely sosiologisista näkökulmista monissa yhteyksissä tarkoituksenmukaista.¹⁰² Rikollinen on henkilö, joka rikkoo voimassa olevaa lakia. Rikokselle on tunnusomaista oikeushyvien rikkominen. Asianomistajan määritellään olevan henkilö, johon rikos on kohdistunut hänen oikeushyviään loukkaamalla.¹⁰³ Oikeuskulttuurin voidaan määritellä muodostuvan oikeuslaitoksen virallisista ja epävirallisista normeista, yhteisön käytännöistä sekä tuomareiden harjoittamasta oikeuskulttuurista¹⁰⁴.

On merkityksellistä tarkastella pääpiirteittäin muutamia Suomen oikeusjärjestyksen keskeisimpiä menettelytapoja ja rikosoikeuden kehitystä tutkimusaikakaudella. Vaikka työssä ei erikseen tutkita puolisonsurmien alioikeuskäsittelyjä, oli hovioikeuden päätöstaltioissa esitetty alioikeuden tekemä tutkimus ja selvennetty yksityiskohtaisesti rikoksen olosuhteita. Puolisonsurmatapaukset olivat ennen hovioikeutta käsitelty kihlakunnanoikeuksissa. Vain yksi henkirikos oli tapahtunut kaupungissa, minkä vuoksi se oli käsitelty raastuvanoikeudessa¹⁰⁵. Paikalliset alioikeudet kokoontuivat pääsääntöisesti kaksi kertaa vuodessa käsittelemään oikeustapauksia, kevättalvisin sekä syksyisin¹⁰⁶. Alioikeuksissa oikeudenkäyntimenettely suoritettiin suullis-pöytäkirjallisena, ja

¹⁰² Koskivirta 2001, 48; Laitinen & Aromaa 2005, 11–14; Kivivuori 2013, 20. Rikoksen legaalisista ja sosiologisista määritelmistä ks. tarkentavasti Laitinen & Aromaa 2005, erityisesti 11–17 ja Kivivuori 2013, erityisesti 20–27.

¹⁰³ Laitinen & Aromaa 2005, 12–13. Oikeushyvän loukkaaminen voi tarkoittaa yksilön kohdalla hengen, ruumiillisen koskemattomuuden tai terveyden loukkaamista, Laitinen & Aromaa 2005, 12. Oikeudenkäyntikielessä ruotsinkieliset sanat *brott* and *missgierning* vastasivat sanaa rikos. Vakavampiin rikoksiin viitattaessa käytettiin usein sanaa *missgierning*, Koskivirta 2001, 48.

¹⁰⁴ Karonen 1999, 227–228.

¹⁰⁵ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

¹⁰⁶ Henkirikostapausten käsittelyt olivat suhteellisen kaavamaisia niin ylemmällä oikeustasolla kuin alioikeuksissakin. Lähtökohdana kaikille oikeustapauksille oli tietenkin tapahtunut rikosepäily, josta seurasi alioikeuden suorittama tutkinta, käsittely ja tuomio syytetylle henkilölle. Henkirikostapausten kohdalla oli mahdollista järjestää ylimääräiset käräjät tapahtuneen rikoksen tutkimiseksi. Käräjät järjestettiin usein pitäjän suurimmassa talossa, erillisessä käräjätalossa tai kestikievarissa, jonne asianomaiset ja käräjäyhteisö pääsivät seuraamaan käsittelyä. Tuomiovaltaa käyttivät yhdessä kihlakunnantuomarin kanssa lautamiehet, Hemmer 1968, 164; Hirvonen 2002, 51; Koskivirta 2007, 152–153, 155; Vilkuna 2009, 10.

tuomion julistamisen jälkeen henkirikoksen tuomio alistettiin hovioikeudelle tarkastettavaksi. Henkirikostuomioiden käsittely jatkui ylemmällä oikeusasteella kirjallisena. Korkein oikeusaste oli keisarillinen Suomen senaatti.¹⁰⁷

Hovioikeuden tuomarin lisäksi yksi keskeisimmistä virkamiehistä henkirikostapauksissa oli nimismies, joka toimi julkisena syyttäjäviranomaisena. Virallisen syyttäjän tehtäviin kuului nostaa rikossyyte ja asettaa syylliseksi epäilty viipymättä syytteeseen tuomioistuimissa.¹⁰⁸ Hovioikeuden päätöstalioissa ilmeni, että joko nimismies tai uhrin sukulainen oli nostanut syytteen henkirikosepäilyksen tultua tietoon. Kruununnimismiehen tehtävänä oli 1800-luvulla järjestää vakavimmissa rikoksissa esitutkinta, vaikka sen painoarvo oli lähinnä vain nimellinen legaalisen todistusteorian aikakautena. Esitutinnan merkitys rajoittui tuolloin käytännössä todistajien etsimiseen. 1800-luvun loppupuolella nimismiehen suorittaman esitutinnan merkitys korostui, kun tuomioistuimet saattoivat vapaaharkintaisen todistelun aikakautena ottaa huomioon esitutkinnassa löydetty todisteet ja asianhaarat.¹⁰⁹

Rikoksen tutkinnalla oli tärkeä merkitys. Esimerkiksi Vaasan hovioikeudessa käsiteltiin Lapväärtin pitäjässä vuonna 1857 tapahtunutta epäilyttävää naisen kuolemaa. Mahdollisen henkirikoksen uhriksi oli joutunut Catharina Hansdotter, ja oikeudessa syytettynä olivat hänen miehensä torppari Johan Andersson ja piika Maria Magdalena Carlsdotter. Vainajalla oli lääkärin suorittamassa ruumiinkatselmuksessa todettu olleen vammoja päässä, jotka olivat johtaneet kiistattomasti kuolemaan. Kihlakunnanoikeudessa vainajan aviomies Johan ja piika Maria olivat kiistäneet osallisuutensa tapaukseen. Oikeudessa epäiltiin, että syytetyt olisivat salaisesti murhanneet Catharinan. Aviomiehen mukaan päävammat olivat syntyneet tapaturman seurauksena, kun Catharina oli pudonnut kärryiltä kivikkoiseen maahan vauhkoontuneen hevosen vuoksi. Avioliitto oli ollut epäsopea ja aviomies väkivaltainen. Hovioikeuden mukaan kuolemaa ei tutkittu

¹⁰⁷ Hemmer 1968, 167; Saarenheimo 1994, 162; Karonen 1998, 216; Koskivirta 2001, 111, 116; Koskivirta 2003, 35; Koskivirta 2007, 176; Vilkuna 2009, 10–11. Hovioikeuden julistama tuomio siirtyi lääninhallitukseen toimeenpanoa varten. Lainvoimaisten tuomioiden toimeenpano oli maaherran, kuvernöörin tehtävä, Koskivirta 2007, 161. Oikeusprosessista eri oikeusportaissa esimodernin ja modernin ajan Suomessa ks. tarkentavasti Koskivirta 2007.

¹⁰⁸ Ylikangas 1996b, 182; Hirvonen 2002, 51.

¹⁰⁹ Ylikangas 1996b, 183–184. Nimismies toimi ennen poliisi-instituution syntymistä paikallisena poliisina, kruunun virkamiehenä ja kasvavassa määrin syyttäjäviranomaisen roolissa järjestyksenpidon lisäksi. 1800-luvun alussa nimismiehillä ei ollut pätevyysvaatimuksia vaan nimismieheksi pyrkivän tuli senaatin kirjelmän mukaan olla rehellinen, oikeudenmukainen ja elämäntavoiltaan moitteeton. Vuonna 1857 laadittiin nimismiehille pätevyysvaatimukset, joiden mukaan virkaan haluavalla tuli olla yliopistollinen hallintotutkinto tai vaihtoehtoisesti työkokemusta, Ylikangas 1996b, 137, 178, 191, 213. Ks. nimismiehen ammatin historiasta Suomessa: Ylikangas 1996b.

alioikeudessa tarpeeksi kattavasti eikä selvitys osoittanut, että Catharina olisi kuollut jonkun toisen henkilön toimesta. Vaasan hovioikeus vapautti syytetyt, vaikka oli syytä epäillä, että kuolemaan olisi liittynyt rikos. Ilman laillista täyttä näyttöä ja syytettyjen tunnustusta ei tuomiota voitu langettaa.¹¹⁰

Tutkittujen oikeustapausten tuomiot perustuivat Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laille, ja sitä käsitellään lyhyesti niiltä kohdin kuin se on yhteydessä aineistoon. Suomi oli tutkimusajanjaksolla osa Venäjän valtakuntaa, mutta sillä oli osaksi itsenäiseen lainsäädäntöön pohjautuva oikeusjärjestys, jonka rikoslaki perustui pitkälti Ruotsilta periytyneeseen oikeuteen. Rikoslakiin tehtiin joitakin muutoksia 1800-luvun aikana, mutta pohjan rikosoikeudelliselle toiminnalle Suomen suuriruhtinaskunnassa loi edelleen vuoden 1734 laki.¹¹¹

Ruotsin vuoden 1734 valtakunnan laki oli konservatiivinen, Mooseksen laista vaikutteita saanut kokoelma, minkä lisäksi se edusti monilta osin edellisen vuosisadan oikeusajattelua. Vuoden 1734 lain sisältöä ja rikosoikeutta oli muokattu suuremmassa mittakaavassa jo Kustaa III:n hallintokauden aikana, kun rikoslain tuomioita oli lievennetty yhdessä muiden uudistusten kanssa. Vuonna 1779 Ruotsin kuningas oli toimeenpannut lakiuudistuksen, joka oli tuonut valistusajan aatteiden vaikutuksesta lievennyksiä kuolemanrangaistusta koskevaan lainsäädäntöön.¹¹²

Hovioikeudet olivat viitanneet usein vuoden 1779 kuninkaan asetukseen julistaessaan päätöksiä henkirikosoikeuskäsittelyistä¹¹³. Esimerkiksi talonpoika Johan Mattsson oli ollut syytettynä toisen talonpojan surmaamisesta. Oikeudessa oli epäilty, että Johan olisi yhteistyössä uhrin vaimon Ingeborgin kanssa riistänyt miehen hengen. Alioikeudessa syytetty oli itsepäisesti kieltänyt rikoksen, mutta hänet oli tuomittu mestattavaksi ja teiltäväksi. Ennen hovioikeuden päätöstä Johan oli joutunut töihin linnoitukselle tunnustusvankeuteen. Kun Viipurin hovioikeus käsitteli

¹¹⁰ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Di: 143 no: 44.

¹¹¹ Hemmer 1968, 60; Myhrberg 1978, 38, 54; Koskivirta 2001, 45; Koskivirta 2007, 153. Lain suomennos oli julkaistu vuonna 1759, Koskivirta 2007, 153.

¹¹² Hemmer 1968, 59; Ylikangas 1978, 138–139; Myhrberg 1978, 38–39, 50; Koskivirta 2001, 45–47. Vuoden 1734 laki oli määrännyt kuolemanrangaistuksen 68 rikoksesta. Kustaa III rikosoikeudellinen uudistus vuodelta 1772 poisti kidutuksen käyttömahdollisuuden tunnustuksen saamiseksi vangituilta. Rikosoikeudellisten uudistusten lisäksi vuonna 1789 oli perustettu korkein oikeus, Ylikangas 1978, 137, 139; Myhrberg 1978, 39, 41; Koskivirta 2001, 45; Kekkonen 2009, 107.

¹¹³ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134, no: 78; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 23; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 23.

henkirikoksen oikeudellisuutta kesällä 1854, kerrottiin aviomiehensä surmasta syytetyn Ingeborgin kuolleen. Hovioikeus julisti ratkaisun jätettäväksi tulevaisuuteen oikeudenkäymisen kaaren 17 luvun 32 §:n ja vuonna 1779 laaditun kuninkaalliseen asetuksen perusteella.¹¹⁴

1800-luvun alun rikosoikeudellinen säädösperusta oli jatkunut pitkälti samanlaisena kuin Ruotsin vallan aikainen rikosoikeus, koska vuoden 1734 laki säilyi voimassa aina vuoden 1889 rikoslain säätämiseen asti.¹¹⁵ Olennaisin tähän tutkimukseen kytkeytyvä rikosoikeudellinen uudistus oli 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla annettu julistus kuolemanrangaistusten toimeenpanon lopettamisesta. Nikolai I:n vuonna 1826 antaman julistuksen perusteella kuolemanrangaistukseen tuomitut rikosentekijät karkotettiin Siperiaan.¹¹⁶ Henkirikoksissa kuolemanrangaistus oli ollut pitkään ensisijaisena rangaistusmuotona. Sen pelotteellinen ja vastavuoroisuuteen perustuva oikeutus oli kyseenalaistettu vasta 1700-luvun lopulta lähtien, jolloin rikollisten parannusajatus alkoi vaikuttaa rikosoikeuden ajattelun luonteeseen.¹¹⁷ Kuolemanrangaistuksesta armahdetut tuomittiin julistuksen mukaan Siperian elinkautisen pakkotyön lisäksi julkiseen kirkkorangaistukseen ja raipparangaistukseen.¹¹⁸

Kuolemaantuomittujen naisten armahtamiskysymys jäi ensin osittain ratkaisematta, mutta käytännössä naisvangit suorittivat rangaistuksensa Lappeenrannan kehrulaitoksessa. Kuolemanrangaistuksesta armahdetut naisvangit oli vuodesta 1848 lähtien mahdollista määrätä Siperian pakkotyöleireille, joko tehtaisiin tai mautiloille. Naisvankien pakkotyörangaistukset erosivat miesvankien rangaistusmuodoista, koska miehet määrättiin usein suorittamaan pakkotyörangaistus raskaissa kaivostöissä tai Suomessa sijaitseissa linnoitustöissä.¹¹⁹ Esimerkiksi miehensä kuolemasta syytettynä ollut puusepän vaimo oli tuomittu Lappeenrannan kuritushuoneelle

¹¹⁴ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Dbc: 18.

¹¹⁵ Kekkonen 1991, 258–259. Suomen autonomian ajan rikosoikeuden kehitys voidaan Jukka Kekkonen (1991) mukaan jakaa kahdeksi ajanjaksoksi. Ensimmäinen kausi kattaa ajan Porvoon valtiopäiviltä (1809) vuosisadan puoliväliin saakka toisen jakson kattaessa vuodet 1855–1889. Venäjällä oli huomioitu Suomen kautta linjan vanhentunut lainsäädäntö, ja sen vuoksi 1800-luvun alkupuolella oli käynnistetty kodifikaatiohanke, jonka tarkoitus olisi ollut systematisoida lainsäädäntö. Rikoslain uudistamiseksi nimetyn komitean suunnitelmat eivät vielä tuolloin johtaneet laajempiin oikeudellisiin uudistuksiin, ja kodifikaatiohanke kariutui Suomen osalta, Myhrberg 1978, 57; Kekkonen 1991, 261–262.

¹¹⁶ Myhrberg 1978, 54–56; Kekkonen 1991, 260. Poikkeuksena armahdusta kuolemantuomiosta eivät saaneet sellaiset tuomitut henkilöt, joiden rikos oli kohdistunut valtakunnan turvallisuuteen, Kekkonen 1991, 260.

¹¹⁷ Koskivirta 2001, 97.

¹¹⁸ Myhrberg 1978, 56; Kekkonen 1991, 260; Pihlajamäki 1996, 11.

¹¹⁹ Myhrberg 1978, 56; Kekkonen 1991, 260–261.

tunnustusvankeuteen, koska hänen syyllisyyttään henkirikokseen ei oikeudessa saatu todistettua varmaksi. Vaimoa vastaan oli tosin ollut vahvoja aihetodisteita. Hän oli syytettynä miehensä murhaamisesta yhdessä kahden torpparin kanssa, joista toisen kanssa naisella oli ollut avioliiton ulkopuolinen suhde. Syytetyt miehet oli puolestaan tuomittu Viaporin linnoitukselle töihin.¹²⁰

Lainsäädäntötyö oli ollut vuosisadan alun seisahtuneena. Suomen rikoslain oikeudellinen uudistyö käynnistyi laajemmin vuonna 1863, kun säädöt päättivät valtiopäivillä yleisperiaatteista uuden lakiuudistuksen toteuttamiseksi.¹²¹ Rikosoikeuden modernisoinnissa merkittäviksi muutoksiksi muodostuivat vuonna 1866 tehdyt rikoslain osittaisuudistukset. Osittaisuudistukset aloitti rikosoikeuden modernisoinnissa uudistustyön, joka vuonna 1889 hyväksytyin uuden rikoslain toteutuessa vei reformitoimet päätökseen.¹²²

2.3 Rikoskäsitteiden tunnusmerkit ja puolisonsurmien rangaistusseuraamukset

Seuraavaksi työssä esitellään lyhyesti eri rikosnimikkeitä. Kiinnostuksen kohteena ei ole ensisijaisesti pohtia yksityiskohtaisesti rikosnimikkeiden eroja ja henkirikoksien rangaistusseuraamuksia vaan saada kokonaiskuvaus siitä, millaisia tuomioita hovioikeudet langettivat aviopuolisoiden surmissa. Termi *tappo* oli yleiskäsite juridisessa termistössä, ja se piti sisällään eritasoisia toisen henkilön hengenriistoja. Oikeudellisena pääkäsitteenä se käsitti niin tapaturmaiset, suunnittelelmattomat kuolemantuottamukset kuin myös harkitut murhat. Ruotsin vuoden 1734 valtakunnanlaki luokitteli useita termejä kuvaamaan erilaisia surmia henkirikoksien

¹²⁰ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Di: 131 no: 55.

¹²¹ Myhrberg 1978, 57; Kekkonen 1991, 264–265; Koskivirta 2001, 47. Oikeudellisten reformien laatimiseen vaikutti keisari Aleksanteri II:n valtaannousu, jonka valtakaudella Venäjällä käynnistettiin yhteiskunnallisia reformeja sekä uudistuksia rikos- ja prosessioikeuden alalla. Rikosoikeudellisista asioista oli myös kirjoitettu suomalaisessa lehdistössä 1850-luvun lopulla runsaasti, Kekkonen 1991, 263–264.

¹²² Myhrberg 1978, 57–58; Kekkonen 1991, 265. Vuoden 1866 rikoslain osittaisuudistukset tulivat voimaan 1870. Rikosoikeuden osittaisuudistuksessa syyksiluettavuuden asteet, joita olivat tapaturma, tuottamus ja tahallisuus, eroteltiin aikaisempaa yksityiskohtaisemmin. Osittaisuudistuksiin kuului kuolemanrangaistuksen käyttöalan laajamittainen rajoittaminen. Ruumiinrangaistuksista kiellettiin raippa- ja vitsarangaistukset, ja vankeinhoito perustettiin niin, että niiden käytännöt nojasivat edistysjärjestelmään. Edistys- eli progressiivisen järjestelmän mukaan vangin oikeudet määräytyivät hyvän käytöksen mukaan, ja vankilassa olevia rajoituksia poistettiin hyvän käytöksen myötä. Kyseinen menettely valmisteli vankeja vapauteen, vaikka mahdolliseksi menettely tuli vasta uusien vankiloiden rakentamisen myötä 1880-luvulta lähtien, Myhrberg 1978, 57–58; Kekkonen 1991, 265.

vakavuuden mukaan. Niitä olivat eri murhanimikkeet, tahallinen tappo (*dråp af wilja*), kuolemantuottamus (*dödswälände*) ja vahinkotappo (*dråp af wåda*).¹²³

Puolisonsurmia käsiteltiin oikeudessa melkein poikkeuksetta tahallisina tappoina, jolloin rikoksen tuli täyttää tunnustusmerkistön mukaiset kolme elementtiä. Tahallisen tapon määrittelyssä hovioikeuden tuomareiden tuli punnita, oliko teko suoritettu vahingoittamisen tarkoituksessa. Tätä määritelmää vastasi se piirre, että syytetty teki rikoksen vihoissaan.¹²⁴ Päätöstaltioissa oli esimerkiksi todistettu, että syytetty suoritti teon ”tahallaan ja vihoissaan” (*uppsåtligen och i vredesmod*)¹²⁵. Surman tarkoituksellisuus määrittyi tässä työssä tuomarin ja todistajien käsityksistä, jotka olivat ihmisten tulkintoja todellisista tapahtumista.

Toinen keskeinen tunnusmerkki määritelmän täyttymisessä oli tappavaksi luokiteltavan tekovälineen käyttö¹²⁶. Kaikissa tämän tutkimuksen henkirikoksissa, joissa hovioikeus oli langettanut kuolemantuomion, oli käytetty jonkinlaista asetta tai tekovälinettä¹²⁷. Lisäksi edellytettiin, että teosta syntyneiden vammojen ja kuoleman välinen yhteys tuli olla kiistattomasti todistettu. Jotta teko voitiin katsoa tahalliseksi tapoksi täytyi väkivallan ja kuoleman välillä olla yksiselitteinen kuolinsyy.¹²⁸ Tätä kausaliteettia punnittiin puolisonsurmatapauksissa tarkoin. Ruumiinkatselmuksen suorittaneen lääkärin tuli todistaa, että väkivalta oli johtanut ehdottomasti, ”ovillkorligen” uhrin kuolemaan¹²⁹. Kaikkien edellä mainittujen kolmen rikoksen tunnusmerkistön täytyttyä langetettiin syytetylle kuolemantuomio. Ellei teko täyttänyt edellä mainittua tahallisen

¹²³ Koskivirta 2001, 49; Ruotsin vuoden 1734 valtakunnan laki. Tutkielman tuomiot perustuvat lain Pahategon Caareen. Henkirikoksissa käytettiin seuraavanlaisia rikosnimikkeitä: MB XI Lucu Murha-poldosta; MB XII Lucu Murhasta ja julmista sisu-töistä nijden päälle/cuoin ei taida itziäns warjella; MB XIII Lucu Itzens-surmajasta; MB XIV Lucu Wanhemmiten / lasten / weljein ja sisarten tappamisesta; MB XV Lucu Isännän eli esi-miehen tappamisesta / hosumisesta ja lyömisestä; MB XXII Lucu Waimowäen-rauhasta; MB XXIV Lucu Muusta taposta; MB XXVIII Lucu Taposta joca tapahtu syyn cautta / ilman aicomusta tappa; MB XXIX Lucu Taposta ja mies- wahingosta / joca enämmän tapahtu tapaturmasta / cuoin toisen syyn cautta; MB LXI Lucu Osallisudesta pahategoisa.

¹²⁴ Koskivirta 2001, 49–50; Koskivirta 2002, 129.

¹²⁵ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

¹²⁶ Koskivirta 2001, 50; Koskivirta 2002, 129.

¹²⁷ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850, Dbc: 33 no 12; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no 40; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no 3; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1852, Dbc: 16, no: 37; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21.

¹²⁸ Koskivirta 2001, 50; Koskivirta 2002, 129.

¹²⁹ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42.

tapon tunnusmerkistöä, määriteltiin se joko kuolemantuottamukseksi, onnettomuustapoksi tai vahingoksi.¹³⁰

Tuottamuksellisen henkirikoksen rikosnimikkeen alle määriteltiin teko, jossa uhri oli välillisesti menehtynyt väkivallan seurauksena, eikä tekijällä ollut aikomusta tappaa uhria. Tällöin teossa ollutta pahoinpitelyn ja kuolemantuottamuksen välistä yhteyttä punnittiin.¹³¹ Esimerkiksi Pirttimäen kylästä kotoisin ollut torppari Thomas oli tönäissyt vaimonsa Anna Helenan riidan seurauksena kumoon. Vaimo oli lyönyt päänsä ja kuollut. Päätöstaltiossa punnittiin kuoleman tarkoituksellisuutta ja esitettiin, että syytetty oli tönäissyt vaimoaan vihoissaan, mutta ilman aikomusta surmata häntä. Viipurin hovioikeus tuomitsi aviomiehen maksamaan kokonaisen henkisakon ja kärsimään kirkkorangaistuksen. Jos tuomitulla ei ollut varaa maksaa sakkoja, joutui hän sovittamaan rikoksen 28 päivän vesileipävankeudella.¹³²

Murhan rikostunnusmerkistön täyttymiseen vaadittiin surmaamisen aikomus. Murhaksi luokitellusta henkirikoksesta oli ruotsalaisessa rikosoikeudessa määrätty tuomioksi kuolemanrangaistus. Tuomittu henkilö tuli mestata, jonka jälkeen miehen ruumis piti teilata ja naistuumitun ruumis polttaa.¹³³

Tutkielmassa käsiteltävä jakso sijoittuu kiinnostavaan kauteen tarkasteltaessa tuomioiden langettamisen perusteita. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla rikosoikeudellinen oikeudenkäyntimenettely perustui Suomessa pitkälti legaaliseen todistusteoriaan. Legaalisen todistusteorian mukaan tuomioon ja täyteen näyttöön vaadittiin joko syyllisen tunnustus tai kahden oikeustoimikelpoisen silminnäkijän todistus. Lisäksi henkirikoksen olosuhteiden tuli tukea tunnustusta. Vahvat aihetodisteet ja yhden silminnäkijätodistajan todistus oli vain puolikas näyttö syytetyn syyllisyydestä, eikä sen vuoksi riittävä tuomion antamiseen.¹³⁴ 1800-luvun puolivälin jälkeen suomalaisessa oikeudenkäyntimenettelyssä siirryttiin asteittain legaalisen todistusteorian

¹³⁰ Koskivirta 2001, 50; Koskivirta 2002, 129.

¹³¹ Koskivirta 2001, 50–51. Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Pahategon Caari luku 28.

¹³² MMA VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 23.

¹³³ Koskivirta 2001, 50, 55; Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Pahantegon Caari 12 luku; 14 luku; 15 luku.

¹³⁴ Pihlajamäki 1996, 260, 269; Ylikangas 1996b, 183; Koskivirta 2002, 132; Vilkuna 2009, 16. Legaalinen todistusteoria oli ollut osa ruotsalaista oikeuskäytäntöä uuden ajan alusta lähtien, ja siitä oli muodostunut prosessioikeuden perusta, Pihlajamäki 1996, 143.

perusteista kohti vapaaharkintaisen todistusteorian suuntaan. Vuosisadan alkupuolella vallalla ollut oikeudenkäyntimenettely johti toisinaan henkirikosten selvittämättä jäämiseen.¹³⁵

Syyliseksi todistamisen ongelma oli havaittavissa puolisonsurmia koskevilla henkirikosoikeudenkäynneissä. Lopullinen tuomio julistettiin vain reilussa kolmanneksessa henkirikostapauksista. Suurimmassa osassa hovioikeuden päätöksistä syytetyille ei langettu tuomiota, syytetty vapautui tutkintavankeudesta tai oikeustapauksen käsittely jätettiin tulevaisuuteen. Hovioikeus esitti monissa tapauksissa tuomion jäävän tulevaisuuteen, koska todisteiden puuttuminen ja syytetyn itsepintainen rikoksen kieltäminen tarkoitti sitä, ettei lainvoimaista tuomiota voitu langettaa¹³⁶. Suurin osa syytetyistä ei tunnustanut rikosta. He itsepintaisesti kielsivät rikossyytteet.

Hovioikeus oli syytetyn tunnustuksen ja vakuuttavan täyden näytön puutteessa viitannut vuoden 1734 lain oikeudenkäymisen kaaren 17 luvun 32 §:n ja kuninkaalliseen asetukseen 20. tammikuuta vuodelta 1779, millä se kumosi kihlakunnanoikeuden tuomion ja jätti syytetyn syyllisyyden päätöksen tulevaisuuteen.¹³⁷ Rikossyytteen kieltämisestä tuli legaalisen todistusteorian vaikutuksesta yleinen tapa välttää tuomio myös henkirikoksissa¹³⁸. Samoin tässä työssä tutkituissa hovioikeuden päätöstalioissa nostettiin päätöstä perusteltaessa esille, että monet syytetyt olivat itsepintaisesti kiistäneet syyllistyneensä rikokseen. Ylemmissä oikeusasteissa ankarimmat rangaistukset langetettiin vain niille syytetyille, jotka tunnustivat tekonsa tai jos kaksi jäävitöntä silminnäkijää oli todistanut oikeudessa samanlaisilla lausunnoilla¹³⁹.

¹³⁵ Pihlajamäki 1996, 262–263; Ylikangas 1996b, 184. Vapaaharkintaisen todistelun nouseminen ensisijaiseksi periaatteeksi oikeudenkäyntimenettelyssä oli myöhäinen ilmiö, johon on nähty vaikuttavan vanhentunut prosessilaki sekä syyttäjien koulutuksen vaatimaton taso. Ylikangas on esittänyt, että puukkojunkkarien väkivaltaisella aikakaudella noin 40 prosenttia henkirikoksista jäi selvittämättä hovioikeudessa riittävän näytön puuttuessa, Ylikangas 1996b, 184.

¹³⁶ Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1859, Dbc: 23; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1854, Di: 135, no: 68; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1853, Di: 134, no: 78; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1854, Dbc: 37 no: 5.

¹³⁷ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1853, Di: 134, no: 78; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1859, Dbc: 23; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1854, Di: 135, no: 68. Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Oikeudenkäymisen Caari 17 luvun 32 §: ”Jos rascaisa rioxen-asioisa on enä cuin puoli todistusta sitä vastaan, jonga päälle cannetan, ja hän cuitengin kieldä työn: ja Tuomari löytä että waara on walapattoisudesta; jättäkön asian tulewaan aicaan, cosca se taita ilmandua.”

¹³⁸ Koskivirta 2002, 132.

¹³⁹ Koskivirta 2002, 132–133. Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1857, Dbc: 21; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1855, Dbc: 38.

Erityisesti Vaasan hovioikeudessa syytettyjen syyllisyyden toteennäyttäminen jätettiin melkein kaikissa tapauksissa tulevaisuuteen. Toisin kuin Turun ja Viipurin hovioikeuksissa, joissa rikoksenteelijät tunnustivat surmia, ei Vaasan hovioikeudessa rikosta tunnustanut kuin vain yksi syytetty. Tässäkin tapauksessa miessyytetty oli ensin kieltänyt aiheuttaneensa puolisonsa kuoleman, mutta pian tunnustanut¹⁴⁰. Häntä vastaan oli tosin muutenkin ollut kaksi silminnäkijätodistusta. Kaikissa muissa Vaasan hovioikeuden tapauksissa syytetyt olivat itsepintaisesti kiistäneet osallisuutensa puolisonsa kuolemaan. Turun ja Viipurin hovioikeuksissa syytetyt kielsivät, mutta myös tunnustivat surmia.

Turun hovioikeus käsitteli vuonna 1859 Padasjoen pitäjässä tapahtunutta miehen surmaa. 57-vuotias Helena Adamsdotter oli puukottanut kotonaan miestään Esaiasta rintaan, minkä seurauksena mies oli kuollut. Oikeudessa oli esitetty, että juovuksissa ollut Esaias oli tullut päivällisaikaan tupaan. Tuvassa vaimon ja miehen välille oli syntynyt sanaharkkaa ja uhkailua. Riidan seurauksena Helena oli puukottanut miestään. Puukotuksen jälkeen uhri oli nojannut ovenpieleen ja pyytänyt sidettä verta vuotavaan haavaansa. Helena ei ollut kuitenkaan hakenut sidetarpeita tai muulla tavoin ollut yrittänyt tyrehtyttää haavaa. Puukotuksen jälkeen syytetty oli piilottanut veitsen saunarakennukseen.¹⁴¹

Edellä esitetyllä puolisonsurmatapauksella oli useampi silminnäkijä, minkä vuoksi syytetyn syyllisyys oli vaivattomasti todistettavissa. Lisäksi syytetty vaimo oli tunnustanut, että hän oli vahingossa humalassa osunut mieheensä veitsellä. Kihlakunnanoikeus oli tuominnut Helenan Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 lain pahanteon kaaren 14 luvun 1 §:n mukaan mestattavaksi. Tässä tapauksessa hovioikeus hyväksyi alioikeuden langettaman kuolemantuomion. Syytetyn tunnustus ja tuvassa olleiden silminnäkijöiden todistukset riittivät aviovaimolle langetettavan tuomion julistamiseksi.¹⁴²

Puolisonsurmien rangaistusseuraamukset muodostuivat pääosin tunnustusvankeustuomioista, kuolemantuomioista, vesileipärangaistustuomioista ja henkisakkojen maksamisesta. Tutkintavankeustuomioita ja kuolemantuomioita määrättiin hovioikeuksissa eniten. Kuolemantuomioissa syytetyt olivat tunnustaneet rikoksen ja/tai paikalla olleet silminnäkijät olivat

¹⁴⁰ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Di: 144 no: 70.

¹⁴¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28.

¹⁴² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28.

todistaneet oikeudessa syytettyä vastaan. Lisäksi rikoksien olosuhteissa oli raskauttavia todisteita syytettyä vastaan. Miehillä langetettiin naissyytettyjä enemmän kuolemantuomioita, vaikka myös naisia tuomittiin kuolemaan¹⁴³. Kuolemantuomioita ei kuitenkaan enää tämän työn tutkimusajanjaksolla toimeenpantu, vaan ne muunnettiin vankeusrangaistuksiksi. Henkisakkoja maksettiin esimerkiksi kuolemantuottamuksista. Näitä tuomioita oli kuitenkin vain muutama¹⁴⁴. Kuolemantuottamukseen syyllistyneen henkilön tuli lain mukaan maksaa henkisakko, jonka sakko-osuus oli jaettava kruunun, kirkon ja asianomistajien eli uhrin sukulaisten kesken¹⁴⁵. Jos tuomitulla ei ollut varallisuutta maksaa sakkoja, muunnettiin tuomio vesileipävankeudeksi¹⁴⁶. Oikeus määräsi syytettyt suorittamaan korvaukset myös uhrin kuolinsyyn selvittäneelle lääkärille. Lisäksi vainajan ruumis tuli haudata kunniallisesti.¹⁴⁷

Hovioikeuden päätöstalioissa langetettiin tuomioita myös surmaan liittyvistä muista rikoksista, kuten huoruuden harjoittamisesta, alkoholirikoksista sekä yksittäisistä varkauksista¹⁴⁸. Huoruuteen syyllistyneitä henkilöitä tuomittiin ruumiinrangaistuksiin, sakkoihin sekä suorittamaan kirkkorippi. Huoruustuomioita ei kuitenkaan langetettu kaikissa hovioikeuden tapauksissa, joissa henkirikokseen kytkeytyi avioliiton ulkopuolinen suhde. Juopumuksesta, sapatin rikkomisesta ja viinanpoltosta julistettiin sakkorangaistuksia¹⁴⁹. Myös varkaudesta tuomittiin sakkoihin¹⁵⁰.

¹⁴³ Naisille langetetut kuolemantuomiot: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1850, Dbc: 33 no: 12; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1859, Dbc: 42; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1860, Dbc: 43 no: 28.

¹⁴⁴ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1851, Dbc: 34 no: 1; MMA VHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v. 1860, Dbc: 24, no: 23; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1850, Dbc: 33 no: 20.

¹⁴⁵ Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Pahategon Caari Luku 28. Taposta joca tapahtu syyn cautta / ilman aicomusta tappaa; Pahategon Caari 39 luvun 2 §. Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1850, Dbc: 33 no: 20.

¹⁴⁶ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1851, Dbc: 34 no: 1. Ks. myös Koskivirta 2001, 58.

¹⁴⁷ Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1851, Dbc: 15 no: 21; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1857, Di:140, no: 58; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1852, Dbc: 16, no: 37.

¹⁴⁸ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1854, Di: 135; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1859, Dbc: 23; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1857, Dbc: 21 no: 23.

¹⁴⁹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1859, Dbc: 42 no 40; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v. 1859, Di: 144 no 70; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1854, Dbc: 37 no 5; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1857, Dbc: 21 no: 23; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v. 1857, Di:140, no 51.

¹⁵⁰ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1851, Di: 131 no: 55.

Laki määritteli surmatekojen olevan törkeämpiä, jos ne kohdistuivat puolustuskyvyttömään uhriin, ja raskaana olevan naisen surmaaminen tai pahoinpiteleminen luokiteltiin rikoslaisa erikseen¹⁵¹. Henkirikostapauksissa kolme uhria oli ollut raskaana surmahetkellä¹⁵². Näissä henkirikoksissa myös lapset olivat menehtyneet. Kaksi uhreista oli joutunut ennenaikaiseen synnytykseen ennen kuolemaansa. Raskaana olleisiin naisiin kohdistuneissa surmissa hovioikeus tuomitsi kahdessa tapauksessa rikoksenteelijät kuolemaan. Kuitenkin vain toisessa näistä tapauksista tuomio perustui vuoden 1734 lain pahanteon kaaren 12 luvun 1 §:n lisäksi vielä erikseen raskaana olevan naisen surmaamisesta kirjattuun lainkohtaan¹⁵³. Yhdessä tapauksessa alioikeus oli tuominnut aviomiehen raskaana olevan vaimonsa surmaamisesta 22 luvun 7 §:n perusteella kuolemaan, mutta hovioikeus jätti tapauksen ratkaisun tulevaisuuteen näytön puutteen vuoksi.

Alioikeuksien langettamat rangaistukset olivat 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa jyrkempiä verrattuna hovioikeuksien tuomioiden¹⁵⁴. Puolisonsurmatapauksien tuomiokäytäntö osoittaa samansuuntaisesti, että kihlakunnanoikeuksien rangaistuskäytäntö oli ankarampi kuin hovioikeuksien julistamat tuomiot. Alioikeudet langettivat puolisonsurmista usein kuolemantuomiota, jotka eivät olleet lainvoimaisia. Alin oikeusaste tuomitsi syytettyjä kuolemaan, vaikka vaaditut näyttökriteerit eivät olleet täyttyneet¹⁵⁵. Hovioikeudet puolestaan noudattivat prosessilakia ja valvoivat tarkasti tuomioiden oikeudellisuutta¹⁵⁶. Hovioikeudet eivät pitäneet alioikeuksien julistamia tuomioita voimassa ilman täyttä todistusta. Ylempi oikeusaste ei tuominnut syytettyä syylliseksi puolisonsurmista jos asiasta ei ollut täyttä varmuutta.

Syytökset aviopuolison tahallisesta surmaamisesta saattoivat aiheuttaa vakavia toimenpiteitä. Esimerkiksi vuonna 1857 Vaasan hovioikeus oli antanut päätöksen, joka koski vaimonsa surmaamisesta syytettynä olleen miehen oikeudenkäyntitapausta. Alatorniosta kotoisin olleen kauppiaan epäiltiin joko edellisvuoden kesällä tai syksyllä pahoinpidelleen vaimoaan. Tämä oli

¹⁵¹ Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Pahantegon Caari 22 luku 7 §. Ks myös Koskivirta 2001, 52.

¹⁵² MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1852, Dbc: 16, no: 37; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24.

¹⁵³ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1852, Dbc: 16, no: 37.

¹⁵⁴ Koskivirta 2001, 329.

¹⁵⁵ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38 no: 23; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 15 no: 21; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24.

¹⁵⁶ Koskivirta 2007, 158.

menehtynyt vammoihinsa saman vuoden joulukuussa. Ruumiinavauksessa lääkäri oli todennut, että uhrille oli tehty jonkinlaista väkivaltaa vasemman puolen rintaan, minkä seurauksena suuri valtimo oli tulehtunut aiheuttaen naisen kuoleman. Paikallisyhteisössä oli levinnyt huhuja miehen syyllisyydestä vaimonsa kuolemaan. Syytetty kauppias oli vaatinut nimismiestä vastuuseen aiheettomasta ilmiannosta. Hovioikeuden mukaan nimismiehellä oli ollut riittävästi näyttöä syytettyä vastaan, ja syytteen nostamiseen oli ollut perusteet. Kauppiaan syyllisyyttä ei ollut mahdollista todistaa, koska syytetty oli kieltänyt aiheuttaneensa vaimonsa kuoleman ja häntä vastaan oli riittämätön näyttö. Vaasan hovioikeus julisti, ettei tuomiota kyseisestä henkirikosepäilystä voida langettaa.¹⁵⁷

Tutkielman rikostuomioiden tarkastelu paljastaa, etteivät hovioikeudet vahvoista aihetodisteista huolimatta hyväksyneet kihlakunnanoikeuden langettamia tuomiota. Koska tuomioon vaadittiin kahden silminnäkijän todistukset tai syytetyn tunnustus, oli syyllisyyden toteennäyttäminen haastavaa. Kyseinen toimintamalli painotti silminnäkijätodistajien avainasemaa. Silminnäkijöitä ei kuitenkaan ollut monissa kotona tapahtuneissa parisuhteen sisäisissä henkirikoksissa. Alioikeuden langettamat kuolemantuomiot kumottiin melkein poikkeuksetta. Hovioikeus perusteli päätöksiään vuoden 1734 lain oikeudenkäymisen kaaren 17 luvun 32 §:n mukaan.

2.4 Puolisoiden välisien henkirikoksien tunnuspiirteet

Kaksi seuraavaa esimerkkiä kuvaavat hyvin puolisonsurmien tyypitapauksia. Ensimmäisessä tapauksessa talonpoika Carl Henrikssonia syytettiin vaimonsa pahoinpitelemisestä maaliskuuisena iltapäivänä vuonna 1853. Teko oli tapahtunut kotitalon pihalla. Talonpojan vaimo Maria Johanna oli loukkaantunut niin vakavasti humalaisen miehensä väkivaltaisesta kohtelusta, että hän menehtyi seuraava päivänä. Turun hovioikeus ei näytön puutteen vuoksi voinut langettaa surmatyöstä rangaistusta, mutta juopumuksesta ja sapatin rikkomisesta Carl Henrikssonille tuomittiin sakkorangaistus.¹⁵⁸

¹⁵⁷ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1857, Di: 142 no: 40.

¹⁵⁸ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Dbc: 37 no: 5.

Toisessa tapauksessa lapualainen talonpoika Isac Simonsson oli kuollut henkirikoksen uhrina. Surman suorittamisesta epäiltiin uhrin vaimoa Elisabethiä ja nuorta naimatonta renkiä Hermania. Uhri oli löytynyt menehtyneenä kytömaalta, joka sijaitsi vainajan kodin läheisyydessä. Ruumiinavauksen suorittanut lääkäri totesi, että Isac oli kuollut päähän kohdistuneisiin vammoihin, jotka oli aiheutettu kirveellä. Herman oli ollut rengin virassa Isacin tilalla, minkä aikana Elisabethin ja Hermanin välille oli kehkeytynyt avioliiton ulkopuolinen suhde. Vaimo oli toivonut miehensä kuolemaa, ja Hermanin epäiltiin suorittaneen tapon naisen pyynnöstä. Raskauttavaksi todisteeksi oikeudessa katsottiin se, että Hermannilta oli isäntänsä kuoleman jälkeen löytynyt verinen paita. Vaasan hovioikeus kumosi alioikeuden langettaman kuolemanrangaistuksen, vaikka se piti tapauksen olosuhteita epäilyttävinä. Syytetyt kielsivät henkirikoksen. Ilman laillista täyttä näyttöä ja tunnustusta ei tuomiota voitu langettaa. Hovioikeus tuomitsi rengin ja uhrin vaimon maksamaan sakkoja huoruudesta. Lisäksi heidät määrättiin tunnustusvankeuteen.¹⁵⁹

Ensin mainitun henkirikoksen ominaispiirteinä olivat surmapaikka, tekotapa sekä tekijän ja uhrin sukupuoli. Kyseisen surman tekijänä oli mies ja uhrina nainen. Surman motiivia ei eritelty aineistossa tarkemmin, mutta päätöstaliossa selvisi tekijän olleen humalassa pahoinpitelyn aikana. Tekijän motivaatiota tai teon tahallisuutta oli mahdollista arvioida vain varovasti. Toinen esimerkkitapaus taas havainnollisti tarkoituksellisen ja suunnitelmallisen surmaamisen piirteitä. Kyseisessä tapauksessa miehensä surmaamisesta syytettynä olleella vaimolla oli ollut avioliiton ulkopuolinen suhde. Oikeudessa esitettiin, että talonpojan vaimo oli yllyttänyt hänen kanssaan suhteessa ollutta renkiä henkirikokseen.

Aineistosta erottui pääosin kahteen kategoriaan jaoteltavissa olevia puolisonsurmatapauksia. Ensimmäisen kategorian muodostivat väkivaltaiset kuolemat, joissa vainaja oli kuollut pahoinpitelyn seurauksena usein kotonaan tai asuinpaikan välittömässä läheisyydessä. Kyseisissä tapauksissa ei esitetty oikeuden käsittelyissä erityisiä syitä tai motivaatiopohjaan mahdollisesti vaikuttavia perusteita. Toinen puolisonsurmia kategorisoiva luokka muodostui tapauksista, joissa ilmeni selvästi jonkinlainen henkirikoksen erityispiirre kuten motivaatiopohja. Henkirikokseen kytkeytyneitä vaikuttimia ja motivaatioita oli löydettävissä kolmessa neljästä tapauksesta koko aineistossa.

¹⁵⁹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v.1854, Di: 135; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaliot, v. 1853, Di: 134.

Puolisonsurmat olivat sukupuolittuneita. Miesuhreja tutkielman aineistossa oli 13 ja naisuhreja 26 henkilöä. Miessyytettyjä aineistossa oli 41 henkilöä ja naissyytettyjä 14. Henkirikokset eivät olleet ainoastaan kahden henkilön välisiä konflikteja, vaan osassa rikoksista mukana oli useampia osapuolia. Henkirikosten sukupuolijakauma on työssä luokiteltu eri tyyppitapauksiksi. Suurin osa surmista oli miespuolisoiden tekemiä naisten tappoja. Toiseksi suurin luokka oli naispuolisoiden suorittamat aviomiesten surmat, joissa naissyytetyillä oli ollut miespuolinen rikoskumppani. Naiset olivat syytettyinä aviomiestensä kuolemista yksin ainoastaan muutamassa tapauksessa. Aineistossa oli myös surmia, joissa naisen surmaamisesta syytettyinä oli useampi mies. Surmien sukupuolijakauma havainnollistuu seuraavassa taulukossa.

Taulukko 1. Henkirikosten osapuolten sukupuolijakauma.

Syytetty		Uhri	Henkirikostapauksia
mies	->	nainen	21
nainen	->	mies	4
mies ja nainen	->	nainen	1
nainen ja mies	->	mies	8
mies ja useampi nainen	->	nainen	-
nainen ja useampi mies	->	mies	1
useampi mies	->	nainen	4
useampi nainen	->	mies	-
		yht.	39

Lähde: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850–1860; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850–1860; MMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850–1860.

Aviomies ei suinkaan aina ollut väkivallantekijä, vaan myös naiset surmasivat miehiään. Naiset myös puolustautuivat väkivaltaa kohtaan käyttämällä itse väkivaltaa¹⁶⁰. Naisten suorittamissa henkirikoksissa tekijät käyttivät aina jonkinlaista asetta tai surmaamiseen tarkoitettua välinettä. Lisäksi aviovaimot surmasivat puolisoitaan epäsuoralla tavalla. Naisten tekemissä henkirikosten tyyppitapauksissa aviovaimot eivät itse toteuttaneet surmatekoa, vaan he olivat pyytäneet uudelta kumppaniltaan apua surmaamisen suorittamisessa. Naisten rikostoverina aviomiehen surmissa oli

¹⁶⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

usein uusi seurustelukumppani¹⁶¹. Naiset osallistuivat surmatöihin suostuttelemalla ja rohkaisemalla rikoskumppaneitaan sekä suunnittelemalla tekoja. Nämä henkirikokset olivat harkittuja surmatöitä, joilla oli selvä motiivi.

Hovioikeuksien henkirikosten määrät eivät vaihdelleet suuresti, vaan Turun, Viipurin ja Vaasan hovioikeuksissa käsiteltiin tutkimusajanjaksolla likimain yhtäläinen määrä oikeustapauksia.¹⁶² Aineistosta tehtyjen havaintojen perusteella erääksi mielenkiintoiseksi piirteeksi nousi miespuolisten uhrien suuri osuus Turun hovioikeuden aineistossa. Turun hovioikeuden kahdestatoista oikeustapauksesta kahdeksan uhria oli miehiä. Vaasan ja Viipurin hovioikeuksien aineistojen oikeustapauksissa vain muutama uhreista oli miehiä. Naisten osuutta aviopuolisoiden surmissa voidaan luonnehtia vahvaksi Turun hovioikeuden aineistossa. Näissä tapauksissa naiset olivat pääsääntöisesti syytettyinä yhdessä avioliiton ulkopuolisten kumppaneidensa kanssa. Puolestaan Vaasan ja Viipurin hovioikeuden tapauksissa suurin osa uhreista oli naisia. Vaasan hovioikeuden aineistossa naiset olivat osallisina surmatöistä kolmasosaan. Viipurin hovioikeudessa naissyytettyjä oli vain muutama.

Naisten rikollisuutta tutkineet kriminologit ovat todenneet, että naiset pelkäävät miehiä enemmän tilanteita, joissa on konkreettinen fyysisen väkivallan uhka¹⁶³. Tutkielman oikeustapauksista tehtyjen havaintojen perusteella voidaan päätellä saman suuntaisesti, että naiset pelkäsivät miehiä enemmän fyysistä väkivaltaa. Naispuolisista syytetyistä vain muutama oli tehnyt surmatyön yksin¹⁶⁴. Naissurmaajien surmakeinoihin kytkeytyi surmavälineiden käyttö ja kaikkia avioliittoja oli päätöstaltioissa kuvailtu riittäväksi. Näiden surmien käsittelyissä esiintyi myös syytettyjen ja uhrien

¹⁶¹ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di:135; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38 no: 23; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42.

¹⁶² Turun hovioikeudessa käsiteltiin 12, Vaasan hovioikeudessa 13 ja Viipurin hovioikeudessa 14 henkirikostapausta.

¹⁶³ Kivivuori 2013, 65. Eurooppalaisen kontekstin osalta ks. tarkemmin naispuolisista henkirikosten tekijöistä 1800-luvun yhteydessä Englannin osalta Walsh 2014, 123–157; Ranskan osalta Gillis 1996.

¹⁶⁴ Naisten yksin suorittamia surmatöitä esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1858, Dbc: 41 no: 22.

mielenlaadun kuvailuja sekä todistuksia luonteenpiirteistä. Merkillepantavaa naissyytettyjen suorittamissa surmissa on, että niistä kaikki oli suoritettu Turun hovioikeuden tuomiopiirissä.¹⁶⁵

Naisten miehiin kohdistama väkivalta on historiantutkimuksessa osoitettu olleen julkisesti vaiettu asia, koska sen katsottiin olevan aviomiehen valta-asemaa kyseenalaistavaa käyttäytymistä. Naisen aviomieheen kohdistama väkivalta pidettiin todennäköisesti kotitalouden sisäisenä asiana, jottei naisen väkivaltaisuus olisi uhannut vallitsevaa patriarkaalista hierarkiaa.¹⁶⁶ Puolisonsurmatapauksissa tekijän väkivaltaista persoonallisuutta oli kuvattu pääasiassa vain miespuolisten syytettyjen kohdalla. Eräässä oikeustapauksessa todistaja oli kuitenkin kuvaillut aviovaimon olleen luonteeltaan väkivaltainen. Lisäksi todistaja kertoi, että syytetty nainen oli osoittanut vihaa ja katkeruutta uhria kohtaan.¹⁶⁷

Turun hovioikeudessa oli vuonna 1858 käsittelyssä tapaus, jossa Tammelan pitäjistä kotoisin ollutta Beata Katarina Eliasdotter syytettiin miehensä surmaamisesta. Hänen aviomiehensä Johan Bertilsson oli löydetty edellisen vuoden joulukuun 27. päivänä epäilyttävissä olosuhteissa kuolleen torpan asuinpihalta. Uhrin kuolinsyyksi oli todettu partaveitsen aiheuttama kuolettava viilto kaulalla. Todistajien mukaan Beata oli osoittanut miestänsä kohtaan vihaa ja katkeruutta. Vaimoa kuvailtiin myös väkivaltaiseksi, ja hänen mielenlaatuaan riidanhaluiseksi. Alioikeus oli langettanut syytetylle vaimolle kuolemanrangaistuksen, ja mestauksen jälkeen hänen ruumiinsa oli poltettava. Syytetty leskivaimo Beata Katarina Eliasdotter kiisti häntä vastaan esitetyt syytteet, eikä tarkempaa näyttöä aviovaimon syyllisyydestä voitu aihetodisteiden lisäksi esittää. Turun hovioikeus kumosi alioikeuden tuomion, vaikka hovioikeudenkin mukaan rikoksen olosuhteet olivat epäilyttävät.¹⁶⁸

Vuonna 1850 Turun hovioikeudessa käsiteltiin Pyhämäen pitäjässä tapahtunutta henkirikosta. Itsellinen Lovisa Charlotta Emmanuelsdotter oli syytettynä miehensä Johan Johanssonin surmaamisesta. Lovisa oli pahoinpidellyt miehensä käyttäen puukeppiä. Aviomies oli myöhemmin kuollut saamiinsa vammoihin. Vaimon suorittama surma oli seuraus väkivaltaisesta yhteenotosta,

¹⁶⁵ *ibid.* Viipurin hovioikeudessa oli yksi oikeustapaus, jossa naista syytettiin sekaantumisesta miehensä itsemurhaan. Vaimo tuomittiinkin syyllisenä Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 lain Pahantegon Caaren 13 luvun 2 §:n mukaan, MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24. Tämä tapaus oli kuitenkin erityyppinen kuin Turun hovioikeudessa käsiteltujen naissyytettyjen rikokset, joissa aviovaimot olivat käyttäneet suoraa väkivaltaa miehiään kohtaan.

¹⁶⁶ Kietäväinen-Sirén 2008, 3; Lidman 2015, 123–124.

¹⁶⁷ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1858, Dbc: 41, no: 22.

¹⁶⁸ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1858, Dbc: 41, no: 22.

joka oli alkanut aamupäivällä Johanin palatessa kotiin vierailultaan Kaunissaaren kylästä. Vainajan vaimo kuvaili, että kotiin palattuaan avioparin välille oli syntynyt riita, joka oli ollut heidän epäsopuisessa suhteessa tavallista. Uhri oli riidan seurauksena hakannut syytettyä kepillä muutaman kerran. Väkivaltaisen hyökkäyksen seurauksena Lovisa oli riistänyt kepin mieheltään ja alkanut itse vihoissaan hakata ja tökkiä kepillä miestänsä. Johan oli vahingoittunut pahoinpitelystä niin vakavasti, että hän oli myöhemmin kuollut saamiinsa vammoihin.¹⁶⁹

Ruumiinavauksen suorittanut lääkäri totesi, että vainaja oli saanut vammoja reisiin, lantioon ja vasemmalle puolelle päätä sekä kasvoja. Erityisesti päähän kohdistuneet vammat olivat aiheuttaneet vääjäämättömän kuoleman. Lovisa Charlotta myönsi oikeudessa, että puolisoiden välillä oli ollut usein epäsopua ja riitoja, jotka olivat toisinaan edenneet ”verisiksi yhteenotoiksi”. Lovisa kertoi, että hänen miehellään oli elinaikanaan ollut taipuvaisuutta käyttää liiallisesti alkoholia. Syytetty kuvaili todistuksessaan, kuinka avioparin suhde oli ollut tunteeton, välinpitämätön ja katkera.¹⁷⁰

Edellä mainituista tapauksista erityisiä tekee kysymys sukupuolesta. Aviovaimot olivat harvoin yksin syytettyinä puolisoitensa surmaamisesta, mutta aineistossa oli näitä tapauksia muutama. Rikoksen ominaispiirteinä olivat avioliitto-ongelmat ja naisten käyttämät surmavälineet. Aikaisemmat ongelmat parisuhteessa olivat asianomaisten kertomuksien mukaan syynä henkirikoksille. Esimerkiksi Lovisan ja Johanin välille syntyneet riidat olivat toistuvasti kärjistyneet fyysiseksi väkivallaksi. Tapauksessa nainen oli lisäksi kertonut miehensä olleen kova alkoholin käyttäjä. Avio-ongelmat olivat aiheuttaneet toistuvaa väkivaltaa parisuhteessa, mikä oli yleinen piirre tutkielman aineistossa.

Vaikka edellä mainitut tapaukset olivat esimerkkejä naisten käyttämästä väkivallasta, toistuva avioväkivalta esiintyi lähteissä miehisenä toimintana. Erityisesti miespuoliset syytetyt ja uhrin olivat käyttäytyneet väkivaltaisesti parisuhteissa. Syytetty oli saattanut jo ennen henkirikoksen tapahtumista, pahoinpidellä puolisoaan sellaisella tavalla, että osa paikallisyhteisön jäsenistä tiesi asiasta¹⁷¹. Yhdessäkään henkirikoksen oikeuskäsittelyssä ei ollut mainintaa, että aviopuolison

¹⁶⁹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

¹⁷⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

¹⁷¹ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1856, Di: 139 no: 2; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Di:129, no: 114; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21.

väkivaltaisuuksia olisi aiemmin käsitelty oikeudessa tai että liiallisesta kotikurituksesta olisi annettu tuomioita.

Lisäksi aineistossa esiintyi oikeustapauksia, joissa naisen surmaamisesta oli syytettyinä useampia mieshenkilöitä. Usein syytettyinä näissä henkirikostapauksissa oli pääsyytetyn lisäksi miehen sukulaisia tai tuttavuuksia. Esimerkiksi eräässä tapauksessa vaimonsa surmaamisesta syytetyn miehen rikoskumppanina oli hänen veljensä¹⁷². Puolisonsurmista ilmeni vielä yksi tyyppitapaus: palkkamurhat. Näitä tilattuja surmia oli aineistossa kaksi tapausta. Toinen henkirikos oli vaimon tilaama aviomiehen surma¹⁷³. Tässä tapauksessa aviovaimo oli tarjonnut eräälle miehelle rahaa, jotta palkkamurhaaja surmaisi aviomiehen. Surmasta syytetyllä miehellä oli ollut aikaisempaa rikostaustaa, koska häntä oli aikaisemmin rangaistu varkauksista. Naisen tilaamaa henkirikosta taustoitti halu päästä uusiin naimisiin. Toinen surma oli puolestaan miehen tilaama raskaana olevan seurustelukumppanin surma¹⁷⁴. Kyseistä henkirikosta motivoi avioliiton ulkopuolinen suhde. Työssä palataan kyseisten henkirikosten käsittelyihin myöhemmin.

Henkirikoksien yhteydessä käsiteltiin avioliittojen riitaisuutta. Lisäksi aineistossa oli mainintoja avioliittojen kestoista. Puolisonsurmatapauksissa avioliitot koostuivat vuosia kestäneistä liitoista, vastaviihityistä pareista ja uusissa naimisissa olevien henkilöiden muodostamista liitoista. Puolisonsurmien osapuolten ikäjakaumasta on mahdotonta tehdä havaintoja pelkästään päätöstaltioiden antaman informaation pohjalta, koska syytettyjen tai uhrien ikä ei ilmoitettu oikeusaineistossa kuin muutamissa tapauksissa. Kyseisissä tapauksissa osapuolten iät olivat 40–60 vuoden tietämillä¹⁷⁵. Eräässä tapauksessa henkirikoksesta syytetyn miehen ilmoitettiin olevan alaikäinen¹⁷⁶. Tässä tapauksessa aviomiehensä surmaamisesta syytetyllä naisella ja naimattomalla palkollisella oli ollut luvaton suhde.

Sosiaalisen aseman jakaumaa koskevat havainnot perustuvat päätöstaltioissa ilmoitettuihin tietoihin. Henkirikosten osapuolten yhteiskunnallinen asema on ilmoitettu alapuolella olevassa taulukossa 2.

¹⁷² VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135, no: 68.

¹⁷³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no: 40.

¹⁷⁴ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3.

¹⁷⁵ Henkirikoksen osapuolten iät mainittiin seuraavissa tapauksissa: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1855, Dbc: 38; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42.

¹⁷⁶ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134.

Taulukossa on ilmoitettu erikseen miesten ja naisten määrät sosiaaliryhmien sisällä. Suurimmat sosiaaliryhmät syytettyjen ja uhrien joukoissa olivat talonpojat ja torpparit. Palkolliset, käsityöläiset ja liikkeenharjoittajat olivat myös edustettuina aineistossa. Alempien sosiaaliryhmien edustusta on usein pidetty leimallisena piirteenä rikollisuudelle. Esimerkiksi Ylikangas on todennut, että eri tutkimusten mukaan rikollisuus keskittyi yleisesti alempiin sosiaaliryhmiin¹⁷⁷. Puolisonsurmissa alempaan sosiaaliryhmään luokiteltava väestö oli tästä näkökulmasta aliedustettuna¹⁷⁸. Puolisonsurmatapauksissa ei ollut säätyläisiä.

Naisten sosiaalista asemaa ei oikeuslähteissä aina erikseen ilmoitettu, mutta heidän sosiaalinen asemansa on tässä työssä määritetty aviomiehen mukaan. Turun, Vaasan ja Viipurin hovioikeuksien aineistoissa ei ollut merkittäviä eroja syytettyjen ja uhrien sosiaaliryhmien välillä. Naiset olivat tosin usein syytettyinä Turun hovioikeudessa käsitellyissä henkirikoksissa verrattuna kahden muun hovioikeuden oikeustapauksiin. Turun hovioikeuden tapauksissa syytetyt naiset olivat itsellisiä tai torppareiden, palkollisten sekä käsityöläisen vaimoja. Maatalousväestö ja maataloudesta ainakin osittain elänyt väestö muodostivat henkirikostapauksissa mukana olleiden osapuolten suurimman sosiaaliryhmän.

Taulukko 2. Henkirikostapauksien syytettyjen ja uhrien sosiaalinen asema.

Sosiaaliryhmä	Syytetty	Uhri
Talonpoika	14 (m=11, n=3)	13 (m=5, n=8)
Talollisen lapsi	1 (m)	-
Uudisrakentajan lapsi	1 (m)	-
Syytinkiläinen	1 (m)	1 (n)
Torppari	14 (m=11, n=3)	10 (m=2, n=8)
Mäkitupalaisen lapsi	1 (m)	-
Palkolliset	8 (m=6, n=2)	2 (m=1, n=1)
Matruusi	1 (n)	1 (m)
Entinen ruotusotilas	1 (m)	-
Räättäli	2 (m=1, n=1)	1 (m)

¹⁷⁷ Ylikangas 2001, 9.

¹⁷⁸ Irtolaiset tosin saattoivat avioitua muita sosiaaliryhmiä harvemmin.

Sosiaaliryhmä	Syytetty	Uhri
Puuseppä	1 (n)	1 (m)
Kauppias	1 (m)	1 (n)
Ravintoloitsija	1 (m)	1 (n)
Itsellinen, loinen	4 (m=2, n=2)	4 (m=1, n=3)
Romani	1 (m)	1 (n)
Ei ilmoitettu	3 (m=2, n=1)	3 (m=1, n=2)
Yhteensä	55	39

Lähde: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850–1860; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850–1860; MMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850–1860.

Tekopaikka ja tekotapa olivat puolisonsurmien tunnusomaisina piirteitä. Henkirikokset tapahtuivat yleisimmin kodin sisällä ja kotipiirissä¹⁷⁹. Tekopaikkana uhrin ja tekijän yhteinen asuinpaikka kuvastaa surmatöiden yksityisluonnetta. Esimerkiksi vuonna 1857 Viipurin hovioikeudessa käsiteltiin henkirikoksesta syytettynä olleen torppari Adamin tapausta. Kruununnimismies Lang oli asettanut miehen syytteeseen sen vuoksi, että torppari Henrik oli epäillyt Adamin surmanneen hänen siskonsa Marian. Henkirikoksen epäiltiin tapahtuneen maaliskuussa avioparin kotona Halkokummun torpassa. Vaimonsa surmaamisesta syytetty Adam oli kuolemaa seuranneena päivänä ollut huomattavan juovuksissa. Lääkäri oli tehnyt uhrin ruumiille tutkimuksen. Uhrin leuan molemmin puolin ja kaulan ympärillä oli ollut sen laatuista mustelmia ja haavaumia, että ne olivat syntyneet toisen ihmisen väkivaltaisen toiminnan seurauksena. Koska aviomies kielsi aiheuttaneensa vaimonsa kuoleman, eikä hänen syyllisyydestä ollut vahvempia todisteita, ei hovioikeus voinut tuomita torpparia vaimonsa kuristamisesta.¹⁸⁰

Kyseinen tapaus edustaa monilta osilta yhdenlaista puolisonsurmia määrittävää rikostyyppiä. Tässä tapauksessa rikoksen tekopaikkana oli oma koti, torppa, jossa henkirikos oli tapahtunut. Surmasta syytettynä oli aviomies ja henkirikos oli tapahtunut keväällä. Aviopuolisoiden surmista suurin osa tehtiin keväällä. Myös syksyllä ja kesällä tehtiin paljon surmia, mutta talvikuukausina puolisonsurmia tehtiin vain muutama. Edellä esitellyssä tapauksessa kuristamisesta oli jäänyt

¹⁷⁹ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1858, Dbc: 41 no: 22; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21 no: 23; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 15 no: 21; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1853, Di: 134, no: 78.

¹⁸⁰ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21 no: 23.

selkeät jäljet ruumiiseen, jolloin kuolinsyy oli vaivattomasti lääkärin selvitettävissä. Päätöstaltioissa selvitettiin melkein poikkeuksetta uhrin kuolinsyy ruumiinkatselmuksessa.

Kodin sisällä ja asuinpaikan läheisyydessä tapahtuneiden rikosten tekopaikka oli yksityinen, mutta koska 1800-luvun asumismuodot olivat usein luonteeltaan kollektiivisia, oli epäilyttävästä toiminnasta mahdollista jäädä kiinni. Henkirikostapauksissa perheenjäsenet tai ulkopuoliset silminnäkijät olivat nähneet ja kertoneet syyllisyyttä raskauttavia asioita itse tekohetkellä tai sen jälkeen. Näistä asioista he kertoivat silminnäkijätodistuksissaan. Eräässä oikeustapauksessa syytetyn oli esimerkiksi nähty poistuvan rikospaikalta käsi ja vaatteet verisinä¹⁸¹. Toisaalta talot ja torpat saattoivat sijaita viereisestä asutuksesta kaukana, jolloin sosiaalinen kontrolli ei fyysisesti ollut lähellä. Yksityinen tekopaikka tarkoitti usein sitä, että rikoksella ei ollut silminnäkijöitä. Kotitaloudessa tai muualla lähellä asuvat yhteisön jäsenet olivat muutamissa tapauksissa kuulleet avunhuutoja¹⁸² tai olleet samassa tilassa pahoinpitelyn tai surmatyön tapahtuessa¹⁸³. Yhdessä näistä tapauksista perheen ulkopuolinen mieshenkilö oli tullut väkivaltatilanteeseen paikalle, mutta ei ollut saanut konfliktitilannetta rauhoitettua eikä vaimoon kohdistuvaa väkivaltaa loppumaan. Henkirikoksia suoritettiin myös ulkona, ja muun muassa metsät, pellot ja joet toimivat surmapaikkoina. Yhdessä tapauksessa ruumista ei löydetty, mutta henkilön katoamista jäljettömiin oli ollut syytä epäillä väkivaltaiseksi¹⁸⁴.

Tässä työssä maaseudulla ja kaupungeissa tapahtuneiden puolisonsurmatapauksien välisistä eroista on vaikeaa tehdä syvällisiä päätelmiä. Maaseudulla tapahtuneet surmatyöt olivat tutkielman aineistossa yliedustettuina. Vain yhdessä oikeustapauksessa puolisoon kohdistunut henkirikos oli tapahtunut kaupungissa¹⁸⁵. Maaseudulla paikallisyhteisön valvonta oli fyysisesti etäisempää kuin kaupungeissa, joissa asuttiin tiiviisti lähellä naapureita¹⁸⁶. Avioparin elinpiirin sosiaalinen kontrolli vaikutti avioväkivaltaan ja henkirikosten esiintymiseen. Tiiviimmin asutuissa kaupungeissa fyysiset

¹⁸¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 20.

¹⁸² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

¹⁸³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 20; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28.

¹⁸⁴ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43.

¹⁸⁵ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

¹⁸⁶ Karonen 1996, 64. Ks. uuden ajan alun kaupunkien väkivaltarikollisuudesta tarkentavasti Karonen 1996; Karonen 2001, 113.

avioriidat olivat alttiita naapureiden väliintulolle. Kotitalouden ulkopuolisten henkilöiden kontrolli ei maaseudulla usein yltänyt pahoinpitelyn tapahtumaympäristön välittömään läheisyyteen. Elinympäristöllä voidaan varovasti arvioida olleen jonkinasteinen ennalta ehkäisevä vaikutus puolisonsurmiin.

Taulukko 3. Henkirikosten tekopaikat.

Tekopaikka	Turun Hovioikeus	Vaasan Hovioikeus	Viipurin Hovioikeus
Koti	7	3	7
Pihapiiri	2	1	1
Tuttavan luona	0	1	1
Metsä, pelto, niitty	2	2	2
Järvi, joki	0	4	0
Ei tietoa	1	2	3
Yhteensä	12	13	14

Lähteet: TMA: THOA, Alistettujen asioiden päätöstaltiot, 1850–1860;

VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot 1850–1860;

MMA: ViHOA, Alistettujen asioiden päätöstaltiot 1850–1860.

Puolisonsurmatapauksissa surmatapoja oli monia. Ruumiinkatselmus ja kuolinsyyn lääketieteellinen tutkimus suoritettiin melkein kaikissa puolisonsurmatapauksissa. Vain kahdessa oikeustapauksessa ei mainita, oliko ruumiinkatselmusta suoritettu. Lääketieteen ja oikeuslääketieteen menetelmien kehitys oli mahdollistanut kuolinsyyn selvittämisen rikostutkimuksessa Suomessa 1700-luvun lopulta lähtien. Anatomisen tietämyksen ja vammojen diagnostiikan tuntemus tuotti tietoa uhrin kuolinsyyn selvittämiseen. Kuolinsyytutkinnassa lääkäri selvitti kuolinolosuhteita ja antoi kuolinsyylausunnon. Ruumiinkatselmuksessa lääkäri selvitti uhrista löytyneet ulkoiset sekä sisäiset vammat ja totesi, kuinka kuolettavia ne olivat olleet.¹⁸⁷

Uhrin vammat oli valtaosassa tapauksissa kirjattu hovioikeuden päätöstaltioihin suhteellisen yksityiskohtaisesti ruumiinavauksen suorittaneen lääkärin antaman katselmuslausunnon pohjalta. Päätöstaltioissa kuvattiin erityisesti uhrin vammojen laatua ja vammojen sijaintia ruumiissa.

¹⁸⁷ Koskivirta 2001, 21; Koskivirta 2009, 276, 278; Koskivirta 2014, 197–198. Ks. tarkentavasti kuolemansyyn selvittämisen historiasta ja lähdesarjoista Suomessa Koskivirta 2014.

Piirilääkäri toimi oikeuslääkärinä, ja tämän laatima kuolinsyytuskintapöytäkirja esitettiin oikeudelle.¹⁸⁸ Tutkinnassa ilmenneet asianhaarat, kuten rikospaikalta löytynyt tekoväline, pyrittiin ruumiinkatselmuksessa yhdistämään ruumiissa olleiden vammojen laatuun. Esimerkiksi uhrin vierestä löydetyn rikkinäisen olutpullon uskottiin aiheuttaneen vainajan kallon takaosassa olleet vammat¹⁸⁹.

Pahoinpitely oli aviopuolisoihin kohdistuneissa henkirikoksissa yleisin kuolinsyy. Pahoinpitely tarkoittaa tässä yhteydessä yleisnimikettä monenlaiselle erilaiselle lyömiselle, hakkaamiselle, potkimiselle ja muunlaiselle fyysiselle väkivallalle. Oikeustapauksissa selvisi vain toisinaan, mitä tekovälinettä surmaamisessa oli käytetty. Ruumiinkatselmuksen suorittaneen lääkärin toteamien vammojen laatua kuvaavat selonteot viittaavat kuitenkin siihen, että usein henkirikoksissa oli käytetty jotain surmaamiseen tarkoitettua esinettä. Pään kohdistuneet väkivallanteot nousivat yleiseksi kuolinsyyksi monessa puolisonsurmatapauksessa. Pään kohdistuneissa henkirikoksissa keskeisenä piirteenä ilmeni jonkinlaisen tekovälineen käyttö. Tekovälineen käyttö yhdistettynä pään kohdistuneisiin iskuihin voidaan varovasti tulkita tarkoittaneen tappamisen aietta. Lisäksi monissa näissä tapauksissa oli löydettävissä myös selkeä motivaatio.

Puukotuksia puolisonsurmatapauksissa oli muutama. Puukotus on toisinaan nähty omaleimaisena piirteenä suomalaisissa henkirikoksissa, ja puukko on ollut käytetty surmaväline¹⁹⁰. Kaikilla naispuolisilla surmaajilla oli ollut jokin surmaväline kuten puukko, veitsi tai keppi¹⁹¹. Miessyytetyistä vain muutama henkilö oli käyttänyt henkirikoksen suorittamisessa teräsetta¹⁹². Aseen käyttö voi merkitä henkirikoksissa teon suunnitelmallisuutta tai väkivallan vakavuutta, eli halua satuttaa toista osapuolta vakavasti joko aggression myöhemmässä vaiheessa tai heti väkivaltilanteen alussa¹⁹³.

¹⁸⁸ Hovioikeuden oikeustapauksissa kuolinsyytuskija oli esitetty ammattinimikkeellä *Provincialläkaren, Medicine och Chirurgie Doctorn*.

¹⁸⁹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no: 40.

¹⁹⁰ Ylikangas 1998, 98; Lehti 2002, 157. Vielä 1900-luvun alussa puukko oli käytetyin surmaväline, Lehti 2002, 157.

¹⁹¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1858, Dbc: 41 no: 22; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

¹⁹² VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1859, Di: 144 no: 70; MMA: ViHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1852, Dbc: 16 no: 37; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134.

¹⁹³ Rajala 2004, 118.

Puolisonsurmissa myös kuristamista ja hukuttamista käytettiin murhametodina. Vain yhdessä tapauksessa käytettiin ampuma-asetta uhrin uhkailuun ja osana surmaan¹⁹⁴. Kuolinsyynä ei ollut yhtäkään myrkyttämistapausta, vaikka myrkyttämisen on surmatapana katsottu olleen toisinaan tunnusomainen piirre parisuhdesurmissa¹⁹⁵. Yhdessä tapauksessa ruumista ei löydetty, mutta tapauksen todisteet ja motivaatioperusteet viittasivat vahvasti siihen, että henkirikos oli tapahtunut. Eräässä tapauksessa ruumis löytyi mädäntyneenä metsästä, pää irti leikattuna. Tutkinnassa kuitenkin todettiin, että uhri oli kuollut kallon murtaneisiin lyönteihin ja pään irti leikkaamisen tarkoitus oli saattanut olla uhrin tunnistamattomaksi tekeminen¹⁹⁶.

Eräässä tapauksessa surmatyön suoritti palkkamurhaaja. Kyseinen henkirikostapaus oli muiltakin teonpiirteiltään erityinen. Henkirikoksen uhriksi oli joutunut itsellinen Eva Mattsdotter. Hänen ruumiinsa oli löytenyt metsästä syyskuussa vuonna 1858. Naisen surmasta syytettyinä oli kolme miestä: renki Johan Gustaf, talonpoika Carl Adamsson ja renki Anders Mattson. Pääsyytetty Johan oli tunnustanut surmanneensa naisen rahapalkkiota vastaan. Carlin todettiin oikeudessa olevan yhtiä syyllinen kuin rikoksen toteuttajankin, koska hän oli neuvonut Johania murhan toteuttamisessa ja houkutellet tämän suorittamaan murhan. Pitäjän kirkon viranomaiset olivat saaneet tietää ennen uhrin surmaa, että Eva oli syyllistynyt huoruuteen. Ensimmäisestä miehestään eronnut Eva oli asunut kahden lapsensa kanssa loisena erään torpparin luona. Surman motiiviksi paljastui luvaton suhde.

Murhasta syytetty Johan kertoi Carlin paljastaneen hänelle edellisenä kesänä, että Carlilla ja Evalla oli ollut seksuaalisuhde. Carl oli valittanut pulmallisesta asiain-tilasta, koska Carl oli omalla tahollaan naimisissa ja Eva oli raskaana. Tämän ongelman vuoksi Carl oli toistuvasti taivutellut Johania tappamaan seurustelukumppaninsa. Surmailtana Johan oli ollut Carlin kotona, missä Carl neuvoi surmatyön toteuttamisen, juotti tappajalle rommia ja antoi hänelle ase. Silminnäkijät olivat nähneet Johanin kantavan asetta olkapäällään ja kuulleet hieman sen jälkeen laukauksen. Johan oli ampunut Evaa, mutta hän ei ollut kuollut heti. Murhaaja oli lyönyt maasta otetulla kivellä

¹⁹⁴ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3. Ks. ampuma-aseiden käytöstä suomalaisissa väkivalta- ja henkirikoksissa 1800- ja 1900-luvuilla: Lehti 2001, 89; Rajala 2004, 118–123. Koskivirta (2001, 380) osoitti, että hänen tutkimuksessa vain 3 %:ssa murhista ja tapoista oli käytetty ampuma-asetta. Lehti (2002, 156–157) totesi Suomen 1900-luvun alkua käsitellessä henkirikostutkimuksessa, että vuonna 1910 5 %:ssa henkirikoksista oli käytetty ampuma-asetta tekovälineenä. Käsiaseiden käyttö henkirikollisuudessa kasvoi kuitenkin 1900-luvulla ja käsiaseet levisivät eri yhteiskuntaluokkiin.

¹⁹⁵ Koskivirta 2001, 293. Myrkytyskuolemien todentaminen kuolinsyytutkinnassa oli mahdollistunut 1840-luvulta lähtien, Koskivirta 2014, 197.

¹⁹⁶ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3.

uhria muutaman kerran päähän ja katkenyt ruumiin. Johan tuomittiin hovioikeudessa pahanteon kaaren 12 luvun 1 §:n mukaan kuolemaan. Carl puolestaan tuomittiin pahanteon kaaren 61 luvun 2 ja 3 §:n mukaan osallisuudestaan rikokseen. Tuomioksi rikoksesta langetettiin vankeusrangaistus, ruumiinrangaistus ja sakkomaksu.¹⁹⁷

Teon erityispiirteenä oli, että se ei ollut kahdenvälinen konflikti. Useamman henkilön suorittamissa henkirikoksissa osapuolet olivat usein aviovaimo ja hänen uusi kumppaninsa. Edellä mainitussa tapauksessa surman tilannut henkilö oli kuitenkin mies, joka oli tilannut avioliiton ulkopuolisen suhteen kumppaninsa surman. Teko oli harkittu ja suunniteltu rikos. Palkkasurmaaja sai teosta ankaramman rangaistuksen kuin surmatyön tilannut mies. Kolmannen syytetyn osallisuudesta ei puolestaan ollut näyttöä, joten hänet vapautettiin syytteistä.

2.5 Alkoholi ja henkirikokset

Maalahden pitäjässä asuva talonpoika Markus Eliasson oli joulupäivänä tuttaviansa kanssa juonut paloviinaa. Samana yönä hän oli pahoinpidelty vaimonsa Maria Jonasdatterin. Maria oli löytynyt kuolleena kotinsa lattialta, ja lääkärin suorittaman ruumiinkatselmuksen mukaan vainajan kuolema oli ollut vääjäämätön seuraus pahoinpitelemisen aiheuttamista vammoista.¹⁹⁸

Alkoholin merkitystä on pidetty omaleimaisena piirteenä suomalaisissa henkirikoksissa ja pahoinpitelyissä. Monissa väkivaltarikoksissa joko tekijä, uhri tai molemmat ovat olleet alkoholin vaikutuksen alaisina rikoksentekohetkellä.¹⁹⁹ Suomalaisessa rikoshistoriantutkimuksessa väkivaltaista käyttäytymistä on tulkittu alkoholiselitysmallien näkökulmasta. Tutkimuksessa on kuitenkin huomioitava laajemmat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet, jotka osoittavat alkoholin ja väkivaltaisen käyttäytymisen yhteyden monimuotoisemmaksi. Väkivallan kulttuurista

¹⁹⁷ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3.

¹⁹⁸ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Di: 140, no: 51.

¹⁹⁹ Esimerkiksi Sirén 2001, 73–74; Matikainen 2002, 13; Matikainen 2007, 64–65. Ylikangas on todennut keskiajan ja uuden ajan Suomen väkivaltakulttuuria käsittelevässä tutkimuksessaan, että alkoholilla ja juopumuksella oli osansa väkivallanteoissa, vaikka väkivallan selittävänä tekijänä alkoholilla on tosin monisyisempi ja epäsuorempi asema, Ylikangas 1988, 153–156. Lehti on osoittanut 1900-luvun alun osalta alkoholin ja henkirikosten yhteyden olleen varsin ilmiselvä, Lehti 2001, 89–90. Koskivirran tutkimuksen aineistossa alkoholinkäyttö mainittiin suoraan vain 12%:ssa henkirikoksista, Koskivirta 2001, 79.

luonnetta tarkasteltaessa alkoholi ja väkivalta olivat usein rinnakkaisilmiöitä, jotka ilmensivät samantaustaisten ongelmien eri kokonaisuuksia.²⁰⁰ Alkoholi oli keskeinen nautintoaine agraariyhteiskunnassa, ja rahvaalle viinan käyttö antoi vastapainoa raskaalle talonpokaiselämälle, vaikka alkoholinkäyttö oli yleistä myös ylemmissä sosiaaliryhmissä.²⁰¹ Alkoholinkäyttöä ei voida pitää suoranaisena väkivaltaa selittävänä tekijänä, vaan alkoholi toimi pikemminkin kiihokkeena, joka madalsi kynnystä turvautua fyysisen väkivallan käyttöön. Se, että henkirikos oli tehty alkoholin vaikutuksen alaisena ei vaikuttanut oikeudelliseen rangaistavuuteen.²⁰²

Alkoholilla ilmeni olleen jonkinasteinen asema joidenkin henkirikoksien yhteydessä. Alkoholinkäyttö mainitaan puolisonsurmia koskevissa oikeustapauksissa noin joka neljännessä tapauksista, mutta jokaisen henkirikoksen piirteenä sitä ei voida pitää. On kuitenkin mahdollista, että puolisonsurmatapauksissa osapuolet olivat saattaneet olla juopuneina myös niissä tapauksissa, joiden päätöstalioissa ei ollut merkintää asiasta. Tuolloin syytetyn olisi esimerkiksi täytynyt tunnustaa rikos ja puolustella tekoaan humalatilalla. Henkirikoksen kieltäminen oli puolisonsurmatapauksissa kuitenkin syytettyjen yleinen menettelytapa tuomion välttämiseksi. Useat rikoksen tunnustaneet tekijät kertoivat olleensa rikoksen tekohetkellä juopuneena²⁰³. Myös todistajat kertoivat lausunnoissaan syytettyjen juopuneesta tilasta²⁰⁴. On haastavaa sanoa, oliko rikoksesta syytetty ollut humalassa rikoksen tekohetkellä, mikäli henkirikostapauksella ei ollut silminnäkijöitä eikä syytetty itse ollut kertonut asiasta.

²⁰⁰ Ylikangas 1988, 153–156; Matikainen 2007, 64–65.

²⁰¹ Mäntylä 1985, 180–186; Vilkkuna 2014. Alkoholilla on ollut vahva sosiaalinen merkitys. Alkoholinkäyttö ja siihen liittyneet käsitykset rakensivat yhdenlaista kuvaa miehisyydestä. Miesten alkoholinkäyttö oli eräänlainen tapa osoittaa miehisyyttä, mutta alkoholisoitunut ja itsekontrolliin kykenemätön henkilö oli ideaalimiehen vastakohta. Alkoholista koituneet haitat aiheuttivat lukuisia ongelmia, ja alkoholia käytettiin yleisesti perhepiirissä, Ylikangas 1988, 153–154; Vilkkuna 2014, 96–98, 100, 103, 113. Ks. tarkentavasti suomalaisesta alkoholikulttuurista Vilkkuna 2015.

²⁰² Ylikangas 1988, 156; Koskivirta 2001, 79. Rikoksen rangaistavuuteen tosin vaikutti humaltuneen henkilön intentio, Koskivirta 2001, 79.

²⁰³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1859, Dbc: 42 no: 40; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1860, Dbc: 24, no: 3; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1860, Dbc: 43 no: 28; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1859, Dbc: 42.

²⁰⁴ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1857, Di: 140, no: 51; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1854, Di: 135, no: 68.

Henkirikoksen uhreista muutaman mainitaan olleen humalassa tai nauttineen alkoholia rikoksen tapahtuma-aikana²⁰⁵. Nämä kaikki uhrin olivat miehiä. Aviomiehensä surmaamisesta syytettynä olleet naiset olivat myös muutamassa henkirikostapauksessa juoneet alkoholia²⁰⁶. Näissä tapauksissa sekä syytetyt itse että miespuoliset uhrin olivat olleet juopuneina. Henkirikokseen syyllistymistä perusteltiin myös uhrin liiallisella alkoholin käytöllä²⁰⁷.

Alkoholinkäytöllä ja aviollisella väkivallalla saattoi toisinaan olla yhteys. Esimerkiksi miehensä surmaamisesta syytettynä ollut vaimo oli kertonut, että hänen miehensä oli juopuneena pahoinpidellyt häntä²⁰⁸. Alkoholin liiakäyttö perhepiirissä aiheutti sosiaalisen ongelman ja alkoholismi yhdistettiin riitaiseen avioliittoon²⁰⁹. Myös Taussi Sjöberg (1988) on osoittanut, kuinka Ruotsin 1800-luvun agraariyhteiskunnassa avioelämän suhteiden suurimmat hankaluudet aiheutti miesten alkoholin ongelmakäyttö ja juovuksissa tehty vaimon pahoinpity²¹⁰.

Tutkimuksissa on todettu, että alkoholia oli käytetty alentamaan estoja myös suunnitelluissa ja harkituissa väkivaltarikoksissa. Alkoholi ei toiminut vain impulsiivisten aggressioiden kiihokkeena.²¹¹ Tämä asia ilmenee myös puolisonsurmatapauksissa. Yhdessä tapauksessa miesuhrille oli juotettu alkoholia todennäköisesti sen vuoksi, että hänet olisi ollut helpompi surmata. Tässä tapauksessa surmaaja oli myös itse nauttinut alkoholia, mitä voidaan pitää rohkaisuna suunnitellun henkirikoksen toteuttamiselle.²¹² Eräässä tapauksessa myös palkkasurmaaja oli juonut alkoholia ennen tilattua seurustelukumppanin surmaa²¹³. Vaikka henkirikoksista syytteessä olleet henkilöt eivät kaikissa tapauksissa saaneet surmaamisesta tuomioita, niin

²⁰⁵ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43 no: 28; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no: 40; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11.

²⁰⁶ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1860, Dbc: 43 no: 28.

²⁰⁷ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11.

²⁰⁸ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135.

²⁰⁹ Vilkuna 2015, 503–504.

²¹⁰ Taussi Sjöberg 1988, 90.

²¹¹ Koskivirta 2001, 80. Koskivirran väitöskirja-aineistossa alkoholia oli tarjottu myös palkkamurhaajalle, jotta hän olisi kykeneväisempi henkirikoksen suorittamiseen, Koskivirta 2001, 80.

²¹² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42.

²¹³ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3.

tapauksissa ilmitulleesta alkoholin väärinkäytöstä ja sen valmistamisesta langetettiin rangaistuksia²¹⁴. Esimerkiksi torppari Adam oli ollut syytettynä vaimonsa kuristamisesta. Tuomiota ei langetettu henkirikoksesta, sillä tapauksessa ei ollut yksityiskohtaisempaa todistusta eikä vakuuttavaa näyttöä. Hovioikeus kuitenkin tuomitsi Adamin paloviinan valmistuksesta.²¹⁵

Tässä tutkielmassa alkoholilla oli henkirikoksiin monta eri suhdetta. Ensimmäkin puolisonsurmissa suhde alkoholiin kertoi rikoksentekijän ja/tai uhrin elämäntavasta. Avioväkivalta yhdistyi osittain alkoholin liialliseen käyttöön ja henkirikoksia myös perusteltiin uhrin alkoholismilla. Toiseksi alkoholi motivoi tekijää suorittamaan henkirikos. Kolmanneksi henkirikoksesta syytetyt puolustelivat toisinaan tekojaan humalalla. Rikoksentekijä saattoi olettaa juopuneen tilan vaikuttavan tuomittavaan rikosnimikkeeseen niin, että murhat olisivat alentuneet tapoiksi. Lisäksi alkoholiin kytkeytyneistä rikoksista tuomittiin sakkoja henkirikosten käsittelyjen yhteydessä.

²¹⁴ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21 no: 23; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Di:140, no: 51; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Dbc: 37 no: 5.

²¹⁵ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21 no: 23.

3 VÄKIVALTA LÄHISUHTEESSA

3.1 Fyysinen avioväkivalta

Henkirikosten lisäksi aviollisen väkivallan konteksti on keskeinen osa tutkielmaa. Aviollinen väkivalta muodosti tutkimusaineistossa monimutkaisen ongelmien kokonaisuuden, jossa puolison surmaaminen oli äärimmäinen seuraus. 1800-luvulla avioväkivalta oli osittain hyväksyttävää, esimodernista yhteiskunnasta periytyvää kotikuritusoikeuteen pohjautuvaa valtaa. Aviopuolison surmaaminen oli puolestaan väkivaltarikos: lain ja yhteisön tuomitsemaa väkivaltaa. Puolisonsurmatapauksissa moni puoliso oli kokenut fyysistä väkivaltaa avioliitossa ennen surmaa.²¹⁶

Historiallisen kriminologian tutkimuksissa väkivaltaa on määritelty eri lähtökohdista.²¹⁷ Väkivallalla viitataan tässä tutkielmassa fyysiseen toisen ihmisen koskemattomuutta loukkaavaan toimintaan. Hollantilainen historiallisen kriminologian tutkija Pieter Spierenburg (2009) on esittänyt väkivallan määritelmän, joka soveltuu tähän yhteyteen. Hänen esittämänsä väkivallan määritelmä ei perustu legalistiseen luonnehdintaan väkivallasta, vaan hänen mukaansa kaikki koskemattomuutta loukkaava toiminta on väkivaltaa, vaikkei sillä olisikaan lakiin perustuvaa rangaistusseuraamusta. Kapea-alaiset legalistiset määritelmät rajoittavat liikaa termin käyttöä ja jättävät anakronistisen luonteensa vuoksi ulkopuolelle liian paljon väkivaltaista toimintaa. Spierenburgin esittämä väkivallan määritelmä korostaa väkivallan tarkoituksellisuutta. Määritelmä rajaa väkivallan koskemaan toisen ihmisen ruumiiseen kohdistettua intentionaalista fyysistä kajoamista.²¹⁸

²¹⁶ Tässä tutkielmassa ei tarkastella henkistä eikä seksuaalista väkivaltaa. Henkisen väkivallan tutkiminen olisi hovioikeuden päätöstaltioiden avulla haastavaa, vaikka fyysinen väkivalta oli todennäköisesti aiheuttanut puolisolle myös henkistä kärsimystä. Historiantutkimuksessa fyysisen väkivallan tutkiminen on helpompaa kuin henkisen väkivallan tarkastelu. Ks. esimerkiksi Lidman 2015, 115. Lähisuhteissa tapahtuva väkivalta voi olla monimuotoista. Se voidaan luokitella ruumiillisen, seksuaalisen, henkisen ja taloudellisen väkivallan kategorioihin. Ks. lähisuhteiden väkivallan muodoista esimerkiksi Husso 2003; Lidman 2015, 26–28. Ks. rakenteellisen, psykologisen ja verbaalisen väkivallan määrittelyiden ongelmallisuudesta Spierenburg 2009, 20–23.

²¹⁷ Ks. väkivallan määrittelystä historiantutkimuksessa esimerkiksi: Koskivirta 2001, 48–49; Matikainen 2002, 10–15; Rajala 2004, 35–37; Spierenburg 2009; 13–24.

²¹⁸ Spierenburg 2009, 13, 24, 18–19.

Väkivallan määrittelyt voivat perustua myös kulttuurisidonnaiseen käyttäytymiseen ja väkivallalle annetuille kulttuurisille merkityksille. Väkivallan legitimointi ja tuomitseminen kulttuurissa perustuu etenkin sosiokulttuuriin, poliittisiin, uskonnollisiin ja oikeudellisiin vallan aloihin.²¹⁹ Tutkielmassa tarkastelluissa hovioikeuden päätöstaltioissa käytettiin sanaa väkivalta, mutta useimmin lähteissä esiintyi konkreettisempia fyysisen satuttamisen termejä.

Parisuhdeväkivaltaan liitetään usein käsite sukupuolittunut väkivalta. Käsite voidaan määritellä niin, että väkivallan ilmenemisessä, teonpiirteissä ja sen kokemisessa uhrin ja tekijän sukupuolella on nimenomainen merkitys.²²⁰ Sukupuolella ja väkivallalla on katsottu olleen erityisesti naisiin kohdistuvassa väkivallassa tietyn tasoinen keskinäisyhteys: naisiin kohdistuvan väkivallan keskeinen muoto on parisuhdeväkivalta. Parisuhdeväkivallassa väkivallan kokijalla ja käyttäjällä on läheinen suhde, joten se poikkeaa tämän vuoksi toisenlaisista väkivallanmuodoista erityisesti sukupuolittuneen luonteensa vuoksi.²²¹

Väkivaltaa voidaan tutkia joko sukupuolineutraalista näkökulmasta tai sukupuolen merkitystä korostavasta lähestymistavasta²²². Dorothea Nolde (2009) on esittänyt, että viime vuosikymmeninä julkaistut tutkimukset ovat painottaneet näkemystä, jonka mukaan sukupuolen merkitys on yksi päätekijöistä, jotka määrittävät väkivaltaisen käyttäytymisen piirteitä ja käsityksiä väkivallasta. Nolden mukaan useat tutkimukset ovat esittäneet fyysisen väkivallan yksinomaan miehille ominaisena ilmiönä. Erityisesti väkivallan sukupuolittuneisuuden näkökulma esiintyy tutkimuksissa, joissa väkivaltaa tutkitaan sukupuolihierarkioiden ylläpitämisen näkökulmasta. Tutkimuksissa, joissa on keskitytty selvittämään pelkästään naisten harjoittamaa väkivaltaa on todettu, että esimerkiksi uuden ajan alun eurooppalainen väkivaltakulttuuri osoittautui miesten dominoimaksi kulttuuriksi, johon naiset olivat osallisina vain vähäisesti. Nolden mukaan myös

²¹⁹ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 145; Lindstedt Cronberg & Österberg 2004, 7.

²²⁰ Lidman 2015, 18–19. Väkivallan sukupuolittuneisuus on eri yhteyksissä tunnustettu ilmiö. Esimerkiksi Suomessa henki- ja väkivaltarikosten kohdalla naisille koti on vaarallisin ympäristö, kun taas miehille se on turvallisin, Husso 2003, 16. Suomalaisessa tutkimuksessa käytetään myös termiä sukupuolistunut väkivalta. Ks. Nousiainen & Pylkkänen 2001, 146; Lidman 2015, 18. Sukupuolistuneeseen väkivaltatutkimukseen nivoutuvasta keskustelusta ks. esimerkiksi: Kivivuori 2012; Husso, Keskinen & Ronkainen 2012.

²²¹ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 146; Husso 2003, 13.

²²² Husso 2003, 41.

useat tutkimukset, joissa on analysoitu avioliiton sisäistä väkivaltaa, ovat päätyneet samansuuntaisiin tuloksiin väkivallan käytön sukupuolittuneisuudesta.²²³

Väkivaltakulttuuria on yleismaailmallisesti leimannut käsitys, jossa mies nähdään suurimmassa osassa rikoksia sekä rikosentekijänä että uhrina. Naisten kohtalona on puolestaan usein nähty erityisesti uhrin osa, ja väkivallan käyttäminen on esitetty epätavalliseksi naisten toiminnaksi.²²⁴ Miesten on osoitettu syyllistyneen naisia useammin eri rikoksiin, ja erityisesti sukupuolten alttiusero näkyy väkivaltarikosten osalta. Erityisesti henkirikoksia on pidetty miehisenä ongelmana. Lisäksi on todettu, että miesten ja naisten välinen alttiusero on sitä suurempi, mitä vakavammasta rikoksesta on kyse.²²⁵

Tutkielman aineistossa esiintynyt väkivalta oli ominaispiirteiltään läheisissä suhteissa tapahtuvaa sukupuolittunutta väkivaltaa. Se oli tekona luonteeltaan erilaista kuin tuntemattomien ihmisten välinen väkivalta. Aviollinen väkivalta oli osoitus yksityiselämän ongelmista jo ennen henkirikoksen tapahtumista. Väkivallan tapahtumapaikkana oli usein koti tai muu yksityinen tila. Väkivalta paikallistui huomattavassa osassa puolisonsurmatapauksissa kotiin ja pihapiiriin. Tutkielman yhtenä johtopäätöksenä voidaan todeta, että aviollisen väkivallan muodot olivat vaihtelevina yhdistelminä läsnä hyvin monessa parisuhteessa jo ennen henkirikosta. Kotitalous oli keskeinen perhe-elämää määrittävä kokonaisuus 1800-luvun suomalaisessa paikallisyhteisössä. Tutkielmassa on merkityksellistä tarkastella avioliittoa ja perhettä määrittäviä normeja, ja niitä käsitellään tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

Aineistossa esiintyneiden puolisonsurmatapauksien väkivalta oli osin sukupuolittunutta. Surmatöiden uhreista naisia oli enemmän kuin miehiä. Rikoksesta syytettynä puolestaan miehiä oli paljon enemmän kuin naisia. Sukupuoli määritti näitä rikoksia monilta osin: Naiset olivat henkirikoksen uhreina suurimmassa osassa tapauksista. Näissä tapauksissa miehet olivat suorittaneet surmatyön suurimmassa osassa tapauksista yksin. Miehiin kohdistuneet rikokset olivat myös sukupuolittuneita. Miehiin kohdistuneissa henkirikoksissa väkivallan syntymisessä ja

²²³ Nolde 2009, 141–142.

²²⁴ Ylikangas 1988, 137; Lövkrona 2001, 9.

²²⁵ Liliequist 1999, 174; Matikainen 2002, 40; Kivivuori 2013, 57–59. Törkeän väkivallan kohdalla miehet ovat pääsääntöisesti yliedustettuina tilastoissa. Vakavan väkivaltarikollisuuden sukupuoli- ja ikärakenne ei ole muuttunut perustavanlaatuisesti vuosisatojen aikana, Eisner 2003, 83; Kivivuori 2013, 58.

surmamuodoissa sukupuolella oli erityinen merkitys. Naisten tekemiä henkirikoksia kuvasi se, että aviovaimot suorittivat surmia usein yhdessä miespuolisten rikoskumppaneiden kanssa. Nämä rikoskumppanit olivat usein heidän uusia parisuhdekumppaneita. Näissä aviomiehiin kohdistuneissa henkirikoksissa naisilla oli selvästi löydettävissä motivaatiopohja. Miesten suorittamissa surmissa oli usein, muttei aina, löydettävissä motivaatio.

3.2 Avioväkivalta riitaisten parisuhteiden kuvastajana

Uusikaarlepyyn pitäjistä kotoisin ollut syytinkiläinen Anders Ericsson oli syytettynä vaimonsa surmaamisesta. Miestä epäiltiin vaimonsa Margaretha Eliasdotterin pahoinpitelemisestä. Vaimo oli menehtynyt viiden päivän jälkeen pahoinpitelystä saamiinsa vammoihin. Nimismies Nordqvist oli virkansa puolesta toteuttanut oikeuden tutkinnan, ja lääkäri Blank oli syyskuun alkupuolella suorittanut ruumiinkatselmuksen. Ruumiissa oli todettu olevan vammoja erityisesti rintakehässä ja kylkiluita oli murtunut.²²⁶

Syytetty ja uhri olivat asuneet yhdessä 16-vuotiaan lapsenlapsensa Susanna Carlsdotterin kanssa. Susanna oli todistuksessaan kertonut, että hän oli kyseisen päivän aamuna ollut keräämässä ulkona heiniä. Palatessaan takaisin kotiin muutaman tunnin kuluttua hän oli löytänyt Margaretha Eliasdotterin tuvasta haavoittuneena ja huonokuntoisena. Kihlakunnanoikeudessa Anders Ericsson kiisti syyllisyytensä vaimonsa kuolemaan ja sanoi, että hän oli ollut tuona päivänä aina iltapäivään asti töissä heinäpellolla. Todistajanlausuntojen mukaan uhri oli valitellut, että syytetty oli menneenä talvena käyttäytyneet väkivaltaisesti ja ankarasti vaimoaan kohtaan. Lisäksi vaimo oli kertonut miehensä käyttäytyneen muutenkin mieleltään sekavasti. Kihlakunnanoikeus oli tuominnut Anders Ericssonin maksamaan täyden henkisakon ja suorittamaan kirkonrangaistuksen. Syytetyn itsepäisesti kieltäessä rikoksen sekä täyden näytön ja vakuuttavien todisteiden puutteeseen hovioikeus kumosi alioikeuden päätöksen ja jätti Anders Ericssonin syyllisyyden toteennäyttämisen tulevaisuuteen.²²⁷

²²⁶ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134, no: 78.

²²⁷ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134, no: 78.

Oikeustapauksesta ilmenee, että aviomiehen käytös vaimoan kohtaan oli todettu huonotapaiseksi, ja että avio-ongelmat olivat olleet julkisesti tiedossa. Aviollinen väkivalta johti tässä tapauksessa äärimmäiseen muotoonsa, puolison kuolemaan. Tutkielmassa käsitellään raskaita rikosasioita, joissa on ollut kyse puolison tahallisesta surmaamisesta tai aviollisen väkivallan seurauksena tapahtuneesta kuolemasta. Kuolemaan johtaneet konfliktit perheen sisällä kuvasivat sopusointuisen elämän hajoamista ja ravistelivat hierarkkisia valtasuhteita kaikkein äärimmäisellä tavalla²²⁸. Puolisoiden väliset surmatyöt ovat osoituksena siitä, mitä tapahtui pahimmillaan parisuhteen konfliktitilanteessa.

Pahoinpitelyt, joissa puoliso oli surmannut kumppaninsa, eivät kuuluneet kotikurituksen piiriin, eivätkä olleet vain perheen sisäinen asia. Raskaiden rikosasioiden ratkaiseminen oli yhteiskunnan oikeudellisessa intressissä. Tutkielmassa väkivallan kytkeytyminen avioliittoon on kiinnostavaa erityisesti niissä tapauksissa, joissa aviollinen väkivalta oli ollut arkipäiväistä, mutta joissa yksittäinen väkivallanteko oli johtanut puolison kuolemaan. Parisuhdeväkivallan esilletulo oli monissa tapauksissa tehnyt yhteiselämän vaikeudet julkisiksi jo ennen surmaa²²⁹. Näitä tapauksia oli aineistossa neljännes. Tämä osittain hyväksyttävän vaimon kurittamisen ja paikallisyhteisössä ei-hyväksyttävän väkivallan eli puolison surmaamisen keskinäinen jännite muodostuu kiinnostavaksi kysymykseksi. Avioliitossa tapahtuvaan väkivaltaan kohdistuvaa suhtautumista ja asenteita käsitellään työssä seuraavaksi lainsäädännön ja normatiivisen aineiston antaman kuvan osalta.

Esimoderni suomalainen yhteiskunta perustui avioliittoon ja perheeseen. Kotitalous ja avioliitto muodostivat pohjan patriarkaalisuudelle²³⁰, jonka vallankäyttöoikeus perustui isännän miehisyteen. Huoneentaulun ideologia tarjosi samanaikaisesti sekä maallisen että uskonnollisen maailmanjärjestyksen, jotka määrittivät suomalaisten arkielämää ja loivat käsityksiä yhteiskunnan rakenteista.²³¹ 1800-luvulla vallinneiden käsitysten mukaan kotitalouteen kuuluvat jäsenet olivat isännän vastuun ja määräysvallan alaisina. Isännällä oli oikeus kotikuritukseen perustuvaan

²²⁸ Karonen 2002b, 27.

²²⁹ Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1856, Di: 139 no: 2.

²³⁰ Ks. käsitteen määrittelystä esimodernissa yhteiskunnassa Einonen & Karonen [toim.] 2002; erityisesti Karonen 2002a, 10–23.

²³¹ Liliequist 2002, 74–77; Karonen 2002a, 14–16; Nygård 2002, 163; Eilola 2002, 100–101; Rajala 2004, 127; Lindstedt Cronberg 2009, 38.

vallankäyttöön. Avioelämä nähtiin normaalitilanteena, jossa kotitalouden yhteisen hyvän tuli olla yksilöiden omien etujen edellä.²³²

Joka neljännessä henkirikostapauksessa oli viitteitä aikaisemmasta avioväkivallasta. Näistä tapauksista on vaikeaa arvioida, perustuiko aviollisen väkivallan käyttö kotikuritusoikeuteen vai oliko aviopuoliso kohdistanut väkivaltaa kumppaniinsa joidenkin muiden syiden vuoksi. Väkivallan käyttöä ei suoraan perusteltu yhdessäkään puolisonurmatapauksessa kotikurituksella²³³. Kotikuritusoikeus oli esimodernilta ajalta periytynyt vallanmuoto, jonka sisältämät merkitykset parisuhteen osapuolten ominaisuuksista ja oikeuksista heijastuvat osin 1800-luvun avioliiton sisäisiin suhteisiin²³⁴.

Kotitalouden isännälle, aviomiehelle, tunnustettiin väkivaltaan perustuva valta harjoittaa kotikuria perheessä. Esimodernissa yhteiskunnassa vähäisen väkivallan käytön vallan ja auktoriteetin legitimoinnissa on todettu olleen suhteellisen yleistä.²³⁵ Aviollinen väkivalta oli 1800-luvun yhteiskunnassa pitkälti kotitalouden sisäinen asia, mihin uskonnolliset virka-asteet ja kirkon työntekijät puuttuivat mahdollisuuksien mukaan. Edellä sanottu huomioon ottaen on kuitenkin muistettava, ettei aviollista väkivaltaa esiintynyt kaikissa parisuhteissa. Käsitteet patriarkaalista järjestyksestä ja avioliitosta erosivat paikoin, eivätkä ne olleet ehdottomia.²³⁶

Kontiolahden pitäjästä kotoisin ollut torppari Johan Samuelssonin oli syytettynä aviovaimonsa Julianan pahoinpitelemisestä. Eräänä päivänä avioparin välille oli syntynyt kotona sanaharkkaa. Juliana oli pilkkannut ja ivannut miestänsä, minkä seurauksena nimittelystä kimpaantunut Johan oli hyökkännyt vaimonsa kimppuun. Mies oli lyönyt vihoissaan vaimoaan kelkan jalaksella, minkä seurauksena vaimo oli lyönyt päänsä tuvan oveen. Vaimo oli saanut päähänsä verta vuotavan haavan ja mennyt vanhempiensa luokse hoitamaan vammojaan ja lepäämään. Julianan vammat olivat olleet kuolettavat, ja hän menehtyi seuraavana päivänä.²³⁷

²³² Räisänen 1995, 33; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 78; Karonen 2002a, 14–16; Nygård 2002, 158; Eilola 2002; Lindstedt Cronberg 2009, 38–39. Vaimon pahoinpiteleminen oli myös 1800-luvun Ruotsissa alituinen ongelma ja avioväkivallasta puhuminen yhdistettiin usein kotitalouden valtasuhteiden käsitteistöön, Marklund 2004, 47.

²³³ Vrt. Kietäväinen-Sirén 2008, 5–6.

²³⁴ Lidman 2015, 74–75.

²³⁵ Liliequist 1999, 192; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 78, 154; Liliequist 2001, 88; Liliequist 2002, 78.

²³⁶ Lindstedt Cronberg 2009, 25; Lidman 2015, 75.

²³⁷ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21.

Pariskunnan avioelämää oli kuvailtu epäsuopuisaksi ja riitaiseksi. Julianan vanhemmat olivat todistaneet, että heidän tyttärensä oli ennen surmaa valittanut heille väkivaltaisesta miehestään. Syytetty oli kertonut oikeudessa heidän kahdeksan vuotta aikaisemmin solmitun avioliiton olleen alkuvuosina sopuisa, mutta viime vuosien olleen riitaisia. Johan oli tunnustanut ärsyntyneensä vaimonsa pilkkauksista niin paljon, että oli lyönyt häntä. Viipurin hovioikeus tuomitsi vuonna 1857 torppari Johan Samuelssonin kuolemaan vaimonsa surmaamisesta.²³⁸ Edellä esitetyssä tapauksessa uhri oli ennen surmahetkeä kertonut ainakin omille vanhemmilleen eläneensä väkivaltaisessa parisuhteessa. Henkirikosta oli edeltänyt avioliiton ulkopuolisten henkilöiden tietoisuus väkivaltaisessa suhteessa eläneestä naisesta, mutta vanhempien tai muiden yhteisön jäsenten mahdollisesti tarjoama apu ei ollut estänyt surmaa.

Noin reilu neljännes puolisonsurmista kuului kategoriaan, jossa avioliiton riitaisuutta ja aikaisempaa pahoinpitelyä voidaan pitää henkirikoksen motivaatiopohjaa taustoittavana tekijänä. Sekä syytetyt itse että oikeudessa kuullut todistajat kertoivat aviopuolisoiden eläneen epäsovussa ja riidoissa. Avioparit olivat eläneet ennen henkirikosta niin riitaisesti, että perhe, sukulaiset sekä paikallisyhteisö olivat tienneet avioväkivallasta. Vaimoon kohdistuvan väkivallan sallittavuudesta tai jonkinasteisesta hyväksyttävyydestä kertoo se, että joissakin tapauksissa sukulaiset tai paikallisyhteisön muut jäsenet olivat tienneet jatkuvasta aviollisesta väkivallasta. Tämä ilmentää aviollisen väkivallan hiljaista hyväksyntää tai ainakin sietämistä. Toistuvasti pahoinpitelyjen uhreiksi joutuneet puolisot eivät tutkielman tapauksissa saaneet riittävän aikaisin tarpeeksi apua. Vasta aviopuolison kuoleminen väkivallan seurauksena merkitsi julkisen prosessin rajan ylittymistä²³⁹.

Monissa kahdenkeskisissä puolisonsurmatapauksissa aviomies pahoinpiteli vaimonsa, minkä seurauksena tämä menehtyi²⁴⁰. Aviollinen väkivalta oli esimerkiksi hakkaamista, lyömistä ja tönimistä. Näissä henkirikostapauksissa ei usein tarkemmin esitetty tekijän motivaatioperustaa. Puolisonsurmatapaukset, joissa uhri oli kuollut pahoinpitelyn seurauksena, olivat luonteeltaan

²³⁸ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21.

²³⁹ Koskivirta 2001, 305. Osa parisuhdeväkivallasta ei nykyäänkään tule viranomaisten tietoon, koska se on luonteeltaan yksityistä ja rikoksen ilmoituskynnys on korkea. Valtaosa kodeissa tapahtuneesta aviollisesta väkivallasta ei ole jättänyt jälkeä lähteisiin, Lehtonen & Perttu 1999, 12; Lindstedt Cronberg 2004, 87; Lidman 2015, 114–115.

²⁴⁰ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di:134, no: 78; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 19; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Dbc: 18; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Di: 140, no: 51.

erilaisia henkirikoksia kuin tapaukset, joissa rikoksen oikeuskäsittelyssä ilmeni tekijän aikomusten suunnitelmallisuus ja erilaiset motiivit. Esimerkiksi avioliiton ulkopuolinen suhde ja halu uuteen parisuhteeseen esitettiin oikeudessa mahdollisiksi vaikuttimiksi henkirikoksen toteuttamiselle. Näissäkin tapauksissa surmatut puoliset olivat usein joutuneet elämään väkivaltaisessa avioliitossa ennen henkirikoksen tapahtumista²⁴¹. 1850-luvun Suomessa aviollinen väkivalta oli pitkälti miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa. Aviollista väkivaltaa käyttivät tosin myös naiset. Aviovaimot eivät olleet passiivisia, vaan he myös puolustautuivat väkivaltaisesti väkivaltaista miestänsä vastaan²⁴².

Historiallisesti väkivallan eri muodot ja niiden hyväksyttävyys ovat vaihdelleet eri aikoina. Nykyisin useissa kulttuureissa rikosoikeudellisesti ja moraalisesti tuomittavat perhe- ja parisuhdeväkivallan muodot ovat aikaisempina vuosisatoina olleet toisinaan kohtuullisessa määrin harjoitettuna osa hyväksyttävää kurittamista. Se, kuinka esivalta ja paikallisyhteisö erilaisissa tilanteissa ja eri tasoilla käsittelivät puolisoitten välistä väkivaltaa, kertoo kuvaavalla tavalla, miten asiaan yleisellä tasolla suhtauduttiin. Lainsäädäntö paljastaa omalta osaltaan tietoa yhteiskunnassa vallitsevista asenteista, ja yhteiskunnallisiin ongelmiin suhtautumisesta. Aviollisen väkivallan tutkimukseen avautuu uusia näkökulmia tarkasteltaessa lakien sisältöä, mutta myös lainsäädäntöön säätämättä jätetyt asiat paljastavat tietoa aikalaisten asenteista.²⁴³ 1800-luvun oikeus pohjautui sukupuolten eroja puoltavaan järjestykseen, ja naisen itsemääräämisoikeus määriteltiin suuressa määrin perustuvan miehen mukaan määräytyväksi. Kyseisen vuosisadan aikana perhe-elämän sisäiset asiat eivät kuuluneet laajamittaisesti yleisen siviilioikeuden säädösten piiriin.²⁴⁴

Ruotsin vuoden 1734 valtakunnan lain nojalla aviopuolisolla oli oikeus väkivaltaiseen kuritusoikeuteen puolisoaan kohtaan, koska lievemmästä väkivallasta ei ollut määrättyä rangaistusta. Rangaistavaa vuoden 1734 lain mukaan oli kuitenkin, jos puoliso humalatilan tai vihaisuuden vuoksi kuritti puolisoaan niin kovasti, että tämä sai vakavia näkyviä vammoja. Kyseinen teko määriteltiin rangaistavaksi laissa niin miehille kuin naisillekin.²⁴⁵

²⁴¹ Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Di: 129, no: 114; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

²⁴² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12.

²⁴³ Liliequist 2001, 88; Kietäväinen-Sirén 2008, 1; Lindstedt Cronberg 2009, 25.

²⁴⁴ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 12; 75. Naisen asema perustui usein suhteessa kotitalouden ja suvun miehiin, ja perheessä naisen yksilölliset oikeudet olivat osittain vaillinaiset, Nousiainen & Pylkkänen 2001, 11.

²⁴⁵ Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Pahategon Caari, 36 luvun 1 §; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 155. Ks. myös 1600-luvun osalta Kietäväinen-Sirén 2008, 15.

Oikeusinstansseissa kuritusoikeuden nähtiin menettäneen vallankäytön oikeutuksensa Suomessa 1800-luvun puolivälin jälkeen. Suomessa ei tosin ennen vuoden 1889 rikoslain uudistusta ollut säädetty laissa rangaistuksia puolison väkivaltaisesta kurittamisesta.²⁴⁶

Esimodernin ja modernin ajan taitteen yhteiskunnassa osa ihmisistä koki, että aviomiehellä oli vaimoan kohtaan kuritusoikeus, etenkin jos se pysyi hyväksyttävissä määrissä ja kohtuudessa. Väkivallan käytöllä oli rajansa, ja yhteisö teki eron kotikurituksen sekä liiallisen väkivallan tuottamisen välillä.²⁴⁷ Valta-asemassaan miehen velvollisuutena oli hallita oikeudenmukaisesti ja kiintymyksellä, eikä alistaa perheenjäseniään ylivaltansa alle. Aviomiehen puolisoaan kohtaan harjoittaman väkivallan katsottiin olevan hyväksyttävää tietyissä tilanteissa: vaimon käyttäytyessä normien vastaisesti tai silloin, kun hän laiminlöi velvollisuutensa. Aviollisen väkivallan harjoittaminen oli miehen auktoriteetin vahvistamista kotitalouden sisällä ja ainakin joillekin henkilöille osa miehisyuden vahvistamista. Auktoriteetti muodostui vain osin kurinpidollisesta väkivallasta ja vaimoan pahoinpitelevä mies osoitti kyvyttömyytensä hallita perheenjäseniään muilla vallankäytön muodoilla. Väkivaltaisissa suhteissa eläneillä naisilla oli muutamia toimintamahdollisuuksia.²⁴⁸

Tämän tutkielman aineistossa osa pahoinpidellyistä naisista oli yrittänyt vaikuttaa puolison harjoittamaan väkivaltaan ja omaan asemaansa kertomalla kurinpidon oikeudettomuudesta läheisilleen. Lisäksi vaimot muuttivat muualle, puolustautuivat väkivaltaan väkivallalla ja surmasivat miehiään²⁴⁹. Monissa tapauksissa aviollista väkivaltaa kokenut nainen ei ollut kuitenkaan pystynyt vaikuttamaan tilanteeseensa. Vaimot olivat kolmessa tapauksessa muuttaneet pois kodistaan riitaisen ja väkivaltaisen avioliiton vuoksi. Kahdessa näistä tapauksista

²⁴⁶ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 156; Pylkkänen 2012, 47. Naisten edellytykset käydä julkista keskustelua avioväkivallasta olivat heikot. Vuoden 1889 rikoslaisissa puolisoon kohdistamaan väkivaltaan ja perheväkivaltaan suhtauduttiin edelleenkin poikkeavasti muihin väkivallanmuotoihin verrattuna, Nousiainen & Pylkkänen 2001, 156, 161.

²⁴⁷ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 78, 154–155; Kietäväinen-Sirén 2008, 15; Lidman 2015, 106–107.

²⁴⁸ Eilola 2002, 101; Liliequist 2002, 74–77; Rajala 2004, 127, 131; Kietäväinen-Sirén 2008, 15, 17.

²⁴⁹ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 12; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135.

henkirikoksen uhriksi joutui väkivaltaista miestäan karttava vaimo²⁵⁰. Yhdessä tapauksessa henkirikoksen uhri oli aviomies²⁵¹.

Toisinaan hyväksyttävä kuritusoikeus saattoi avioliitoissa merkitä toistuvaa väkivallan käyttöä. Henkirikostapausten käsittelyissä esitettiin todistuksia aiemmin tapahtuneesta aviollisesta väkivallasta. Esimerkiksi vuonna 1854 Viipurin hovioikeudessa käsiteltiin tohmajärveläiseen talonpoikaan Olof Johanssoniin kohdistunutta syytettä vaimonsa surmaamisesta. Vainajan ruumiinkatselmuksessa lääkäri oli todennut, että uhrin, Marian, ruumiissa oli väkivallan aiheuttamia jälkiä, jotka oli aiheutettu aikaisemmin hänen elinaikanaan.²⁵²

Muiden ihmisten puuttuminen konkreettisesti aviolliseen väkivaltaan kotitalouden sisällä oli vaikeaa, ellei nainen itse päässyt lähtemään pois tilanteesta karkaamalla toisen kotitalouden isäntävallan alle. Läheisten luo pakeneminen, heidän luokseen pysyvästi muuttaminen sekä valittaminen viranomaisille olivat vaimon toimintamahdollisuuksia miehensä väkivaltaista käytöstä vastaan, vaikka nainen elikin usein miehen käsky- ja toimivallan alla. Patriarkaaliseen maailmankuvaan pohjautuvassa yhteiskunnassa ei muilla miehillä ollut oikeutusta puuttua toisen kotitalouden sisäisiin asioihin.²⁵³

Toistuvaa väkivallan käyttöä ja yhteisön jäsenten puuttumista avioväkivaltaan ilmentää muun muassa seuraava esimerkki, joka todistaa, että edes ulkopuolisen henkilön väliintulo ei välttämättä pelastanut naista avioväkivallalta. Porvoon kaupungissa tapahtuneessa surmassa parisuhteen ulkopuolinen henkilö oli väkivaltaisen parisuhderiidan silminnäkijä. Ravintoloitsija Petter Johan pahoinpiteli vaimoaan Hedvig Elisabethiä kotonaan, kun eräs mieshenkilö kuuli naisen avunhuutoja myöhään illalla. Todistaja meni huoneeseen, jossa mies pahoinpiteli vaimoaan. Hakattu vaimo Hedvig oli tuolloin kyykistyneenä uunin viereen ja pyysi paikalle tullutta miestä auttamaan häntä. Aviomies Petter löi puuklapilla vaimoaan, ja mies kohdisti väkivaltaa myös todistajaan.

²⁵⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1854, Di: 135, no: 68.

²⁵¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11.

²⁵² MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Dbc: 18.

²⁵³ Kietäväinen-Sirén 2008, 17.

Mieshenkilö pyysi aviomiestä lopettamaan uhrin pahoinpitelemisen, mutta aviomies jatkoi väkivaltaa. Pahoinpitely johti naisen kuolemaan.²⁵⁴

Tässä tapauksessa aviomiehen oli kerrottu toistuvasti pahoinpidelleen vaimoaan jo ennen surmaa. Lisäksi tapauksessa käytetty väkivalta voidaan tulkita aviomiehen käyttämäksi kotikurituksiksi, koska pahoinpitelytilanteessa mies oli syyttänyt vaimoaan avioliiton ulkopuolisesta suhteesta. Aviomies oli pahoinpitelytilanteessa vaatinut vaimoaan tunnustamaan, että tämä oli viettänyt aikaa naimattoman lasimestarin luona. Kyseisessä oikeustapauksessa ei ilmene, oliko miehen syytteillä tarkempia todisteita vaimon siveettömästä käyttäytymisestä. Poikkeuksetta kaikissa tämän työn puolisonsurmatapauksissa oli selvitetty tarkemmin, jos surman motiiviin oli liittynyt avioliiton ulkopuolinen suhde. Tässä tapauksessa mahdollista luvatonta suhdetta ei kuitenkaan käsitelty tarkemmin.

Vaimon satunnainen kurittaminen hyväksyttiin toisinaan yhteisön normistoon kuuluvana toimintana, mutta miehen alkoholikäytöstä johtuva toistuva, aggressiivinen ja aikaisten näkökulmasta törkeäksi luokiteltava, väkivaltainen vaimon hakkaaminen ei ollut hyväksyttävää²⁵⁵. Esimerkiksi eräässä puolisonsurmatapauksessa todistaja oli kertonut, että aviomies oli toistuvasti pahoinpidellyt vaimoaan ”ilman syytä”²⁵⁶. Yhteisö arvioi väkivallan kohtuullisuuden tai kohtuuttomuuden usein tilannekohtaisesti, mutta ei pelkästään yksittäisten pahoinpitelyiden perusteella, vaan arviointiin vaikutti muun muassa puolisoiden luonteenpiirteet. Mielivaltaisesti aviollista väkivaltaa harjoittanut mies leimattiin tyrannimaiseksi puolisoiksi, joka ei ollut onnistunut aviomiehenä.²⁵⁷

Lappajärveläinen talollisen poika Thomas Johansson oli vangittu epäiltynä vaimonsa Margaretha Esaiasdotterin surmaamisesta. Margaretha oli lähtenyt sunnuntaina aamupäivällä poimimaan marjoja samaan aikaan, kun hänen miehensä oli lähtenyt kytömaille. Vaimo ei ollut palannut illaksi

²⁵⁴ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

²⁵⁵ Kietäväinen-Sirén 2008, 15.

²⁵⁶ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850, Di:129, no: 114.

²⁵⁷ Kietäväinen-Sirén 2008, 15. Liliequist (2002) on avioliittoon kuuluvan miehisyiden diskurssia tarkastelevassa artikkelissaan osoittanut, että vaimoaan kurittavaa miestä ei hänen tutkimusajanjaksollaan olevissa lähteissä esitetty myönteisenä asiana. Myös Nousiainen & Pylkkänen (2001, 154) toteavat, ettei aviomiehen puolisoaan kohtaan kohdistamaa väkivaltaa yleisesti ihannoitu. Saman suuntaisesti on todennut myös Clive Emsley (2005, 102), jonka mukaan Englannissa suhtautuminen naisiin kohdistuvaan avioväkivaltaan alkoi oikeuslaitoksissa muuttua negatiivisemmaksi 1700-luvun lopulta lähtien.

takaisin kotiinsa, vaan hän oli löytynyt seuraavana päivänä kotitalonsa läheisestä joesta elottomana. Margarethan kuolemaa käsiteltiin henkirikoksena, koska uhrin ruumis ja vaatteet olivat olleet likaiset mudasta ja niissä oli ollut jälkiä ulkoisesta väkivallasta. Ruumiinkatselmuksen suorittanut lääkäri Blank oli osoittanut, että uhrilla oli ollut haavoja niskassa ja pienempiä mustelmia käsivarressa. Kuolinsyyksi lääkäri oli määrittänyt tukehtumisen veden alla.²⁵⁸

Aihetodisteet aviomiehen syyllisyydestä vaimonsa kuolemaan olivat vahvat. Aviopari oli ollut vasta vähän aikaa naimisissa ennen Margarethan surmaa. Thomasin syyllisyyttä vahvisti useamman todistajan antama todistus, jonka mukaan mies oli avioliiton alusta asti osoittanut vihaa ja katkeruutta Margarethaa kohtaan ja pahoinpidellyt vaimoaan. Vaimo oli puolestaan herättänyt huomiota lempeydellään ja ahkeruudellaan. Aviomiehen syyllisyyden puolesta puhui myös, että hän oli ennen surmaa vihjannut julkisesti, että hän vaikka maksaisi, jos ”kuolinkellot soisivat hänet vaimolleen”. Hovioikeus piti aihetodisteita raskauttavina, mutta syytetyn itsepintaisesti kieltäessä syyllisyytensä rikokseen ja täyden näytön puuttuessa oikeus ei voinut langettaa lopullista tuomiota. Hovioikeus määräsi Thomas Johanssonin tunnustusvankeuteen.²⁵⁹

Väkivalta esitettiin aineistossa pääasiassa avioväkivaltana eikä perheväkivaltana. Puolisonsurmien yhteydessä ilmeni, että väkivalta kohdistui vain vaimoihin niissä liitoissa, joissa oli toistuvaa väkivaltaa. Vain yhdessä tapauksessa aviomiehen todistettiin olleen väkivaltainen vaimon lisäksi myös pariskunnan yhteistä lasta kohtaan²⁶⁰. Kolmessa puolisonsurmatapauksessa väkivallanteot kohdistuivat raskaana olleisiin naisiin. Esimerkiksi Viipurin hovioikeudessa käsiteltiin tapausta, jossa talonpoika Johan oli pahoinpidellyt kotonaan lokakuussa 1859 raskaana olleen vaimonsa Anna Helenan. Ruumiinavauksen suorittanut lääkäri Hallström oli todennut erityisesti vainajan päähän kohdistuneen väkivaltaa. Pahoinpitelyn seurauksena aviovaimo oli joutunut ennenaikaiseen synnytykseen, johon lapsi ja Anna olivat kuolleet.²⁶¹ Parisuhdeväkivaltaan voi toisinaan kytkettyä

²⁵⁸ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131 ja VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850, Di: 129, no: 114.

²⁵⁹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131 ja VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1850, Di: 129, no: 114.

²⁶⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38.

²⁶¹ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24.

myös seksuaalista väkivaltaa²⁶². Tämän tutkielman aineistossa kuitenkin vain yhdessä tapauksessa ilmeni, että uhrille oli tehty selvää seksuaalista väkivaltaa²⁶³.

3.3 Avioliiton merkitys

Puolisoiden väliset henkirikokset vaikuttivat perhepiirin lisäksi myös paikallisyhteisöön. Erityisesti väkivaltaisessa ja riitaisessa liitossa eläneiden pariskuntien ongelmat olivat usein julkisesti tiedossa. Avioliittojen valvontaan osallistui maallisen ja hengellisen vallan eri toimijat, mutta todistuksista käy ilmi, että myös paikallisyhteisön jäsenet olivat mukana huomioimassa kotitalouden piirissä tapahtuvaa epäilyttävää toimintaa tai aviollisen väkivallan ylilyöntejä. Hovioikeuden päätöstaltioiden tapauksissa sosiaalinen kontrolli puuttui avioliiton sisäisiin ongelmiin liian myöhään. Kysymykset patriarkalisuudesta ja avioliiton sisäisestä dynamiikasta ovat osa tutkimusteemaa aineiston tulkinnassa. Puolisoiden väliset ristiriidat olivat kytkeytyneet kotitalouden hierarkkisen järjestyksen muodostamaan kokonaisuuteen sekä puolisoiden luonteenpiirteisiin.

Keskitetyn valtiovallan vahvistumisen myötä kristillisten avioliittotapojen vahvemmin tunnetuksi tekeminen oli mahdollistunut paikallisyhteisöissä. Avioliittoinstituutiosta oli varhaismodernissa yhteiskunnassa muodostunut molemmille esivalloille merkittävä kysymys, ja se oli yhdenyt kruunun valtaintressien linjaan sekä kirkon kristillisten oppien iskostamiseen.²⁶⁴ Avioliitto, perhe ja niistä muodostuva kotitalous muodostivat 1800-luvulla yhteisön perustan. Kotitalous oli sosiaalisten suhteiden kokonaisuus, jonka myötä perhe kuului osaksi paikallisyhteisön kokonaisuutta.²⁶⁵ Patriarkalisuus määritteli ihmisten arkielämän rajoja ja velvollisuuksia, koska se vaikutti monissa yhteiskunnan rakenteissa ja aatteissa. Perheeseen ja avioliittoon kuuluminen oli

²⁶² Nousiainen & Pylkkänen 2001, 146; Husso 2003, 121. Ks. seksuaalisesta väkivallasta parisuhteessa Nyqvist 2008.

²⁶³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltioiden, v.1850, Dbc: 33 no: 20.

²⁶⁴ Aalto 1996, 33; Eilola 2002, 121; Karonen 2008, 243.

²⁶⁵ Häggman 1994; Räisänen 1995; Eilola 2002, 100; Rajala 2004, 127; Saarimäki 2010, 15; Lidman 2015, 101. Avioliiton solmisen tavoite muodosti normin, ja erityisesti maaseudulla ihmisten naimattomana eläminen nähtiin tilapäisenä asiintilana. Agraariyhteiskunnassa suurimman osan niin miehistä kuin naisistakin odotettiin jossain elämän vaiheessa löytävän kumppanin ja solmivan avioliiton luonnollisena elämänvaiheena, Eilola 2002, 112; Saarimäki 2010, 15.

olennainen osa yksilöiden elämää. Suomessa perheen asemaa ja avioliittoinstituution rakentumiseen vaikutti yhtäläisesti niin kirkolliset kuin maallisetkin säädökset.²⁶⁶

Talonpoikaisväestön käsitykset kihlauksesta, avioliitosta ja erosta poikkesivat osittain kirkollisen vallan jyrkästä koodistosta. Kihlauskäytänteet olivat muuttuneet vuosisatojen aikana, ja 1800-luvulla kihlaus oli mahdollista purkaa pariskunnan yksimielisellä päätöksellä. Kihlaus oli kuitenkin pariskunnan molemminpuolinen sitova sopimus, johon kytkeytyi lupaus tulevasta avioliitosta.²⁶⁷ Esiaviollisen seksuaalisuhteen vuoksi suhteen osapuolet saatettiin pakottaa avioliittoon, mikä puolestaan saattoi johtaa avioliiton sisäisiin ristiriitoihin²⁶⁸.

Eräs oikeustapaus antaa viitteitä edellä mainituista asioista. Viipurin hovioikeus käsitteli vuonna 1859 henkirikostapausta, jossa syytettynä vaimonsa surmaamisesta oli renki Henric Johansson. Syytetty kertoi kihlakunnanoikeudessa, että kun hän oli edellisenä vuonna ollut renkinä erään talonpojan luona Kuopion pitäjässä, oli hän siellä tavannut edesmenneen vaimonsa Justinan. Tutustuttuaan Justinaan he olivat tehneet sopimuksen avioliitosta. Henric Johansson oli syyskuussa pidetyn avioliittokuulutuksen jälkeen havainnut olevansa tyytymätön tehtyyn sopimukseen ja halunnut purkaa kihlauksen. Seuraavan vuoden tammikuun alussa Justina ja Henric Johansson oli kuitenkin vihitty avioliittoon. Puolisonsa surmaamisesta syytettynä ollut mies oli todistajan mukaan ilmaissut katumusta avioliitosta. Avioliitto ei kestänyt pitkään. Justina löytyi kuolleen tammikuun lopulla. Uskottiin, että nainen oli kuristettu huivilla.²⁶⁹

Henkirikosta koskevana johtopäätöksenä voidaan esittää, että vastavihityllä aviomiehellä oli motivaatioperuste puolisonsa surmaamiseen. Hovioikeuden päätöstaltiossa mainittiin tarkemmin heidän keskinäisestä parisuhteesta ja todettiin, että he olivat asuneet epäsovussa. Lisäksi Henrik Johanssonilla kuvailtiin olevan ”paha mielenlaatu”. Kihlauksen purkamisesta, sen mahdollisuuksista tai siitä, oliko Justina mahdollisesti suostuvainen kihlauksen purkamiseen, ei

²⁶⁶ Nieminen 1993, 7; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 76; Karonen 2002a, 12; Saarimäki 2010, 15.

²⁶⁷ Aalto 1996, 31–33; Saarimäki 2014, 109. Kihlaparin suhteen ollessa epäsovuissa oli kihlaus mahdollista purkaa oikeudessa, jos seksuaalista kanssakäymistä ei ollut todistuksien mukaan tapahtunut, Saarimäki 2014, 109, 110–111. Pohjoismaisissa talonpoikaisyhteisöissä oli esiintynyt ennen esivallan kiristyvää kontrollia pitkäaikaisiakin suhteita, joissa parit olivat eläneet kihloissa vailla lopullista vihkimistä. Kirkko oli kuitenkin vuosisatoja julistanut avioliiton olevan juridisesti lainvoimainen vasta kunniallisen kirkollisvihkimisen jälkeen, Aalto 1996, 31–33. Ks. lisää 1800-luvun kihlautumiskäytännöistä ja esiaviollisesta seksuaalisesta kanssakäymisestä: Saarimäki 2014, 109–117.

²⁶⁸ Eilola 2002, 121.

²⁶⁹ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 23.

ollut mainintaa oikeuslähteissä. Syytetyn miehen todistuksen lisäksi eräs todistaja oli kertonut Henric Johanssonin ilmaisseen tyytymättömyytensä kyseiseen parisuhteeseen. Näiden ilmitulleiden asianhaarojen perusteella voidaan arvella, että Henric varmaankin yritti mahdollisuuksien mukaan irtautua parisuhteesta ennen avioliiton solmimista, siinä kuitenkin onnistumatta. Vaikka Henric Johansson oli kieltänyt rikoksen, oli hänet oikeudessa näytetty puolittain syylliseksi. Viipurin hovioikeus ei voinut aihetodisteista huolimatta langettaa lainvoimaista tuomiota. Vedoten vuoden 1734 lain rangaistuksen kaaren 17 luvun 32 §:n se jätti syytetyn syyllisyyden toteennäyttämisen tulevaisuuteen.²⁷⁰

Perheenjäsenet muodostivat 1800-luvun suomalaiselle ihmiselle taloudellisen ja sosiaalisen tukiverkoston ja perheellä oli merkittävä sosiaalistava arvo. Yhteenkuuluvuus synnytti myös riippuvuutta perheen ja suvun jäseniin.²⁷¹ Avioliiton riippuvuussuhteen merkityksen voidaan arvioida olleen suuri. Aviopuolisoihin kohdistuneista henkirikoksista noin neljänneksessä oikeustapauksista pariskunnan esitettiin eläneen riitaisassa ja epäsopuisessa liitossa, mutta vain muutamassa tapauksessa on viitteitä irtautumisen yrityksestä riitaisesta liitosta. Riitaisan avioliiton sisäiset erimielisyydet merkitsivät todennäköisesti sen laatuksia riitoja, että suvun- ja paikallisyhteisön jäsenet olivat saaneet viitteitä epäsopuisasta liitosta. Näissä tapauksissa avioparin konfliktit tarkoittivat fyysistä väkivaltaa. Esimerkiksi aviomiehensä pahoinpitelyn seurauksena kuolleen naisen kerrottiin joutuneen aikaisemmin avioliitossa niin vakavasti pahoinpidellyksi, ettei uhri ollut teon jälkeen pystynyt edes istumaan²⁷². Väkivallan kohteeksi joutunut puoliso oli saattanut myös valittaa pahoinpitelystä läheisilleen²⁷³. Vaikka avioliitto olikin instituutiona keskeinen osa tapakulttuuria ja yhteiskunnallista järjestystä, voidaan sillä todeta olleen suuri merkitys myös aviopuolisoille yksilöinä.

Maaseudun ihmisille avioliitto, perhe ja kotitalous olivat välttämättömiä ja luonnollisia osia elämää. Niiden jäseniä sitoi yhteen kuuluminen kollektiiviseen kokonaisuuteen, ja avioliitto katsottiin pysyväksi miehen ja naisen väliseksi suhteeksi.²⁷⁴ Avioliiton sopivuus ja pariskunnan

²⁷⁰ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 23.

²⁷¹ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 75, 78; Saarimäki 2010, 15.

²⁷² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

²⁷³ MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 21.

²⁷⁴ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 78; Saarimäki 2010, 15; Saarimäki 2014, 118.

yhteenkuuluvuus oli rakoillut monissa tapauksissa jo ennen henkirikoksen tapahtumista. Esimerkkinä on tapaus, jossa Keuruulla vuoden 1854 toukokuussa Carolina Samuelsdotter löytyi surmattuna metsästä. Hovioikeudessa käsiteltiin syytettä, jonka mukaan veljekset talonpoika Herman Helenasson ja renki Paul olisivat surmanneet Hermanin vaimon Carolinan. Aviopuolisot olivat rikoksen tekohetkellä asuneet erillään, koska heidän liittonsa oli riitaisa. Oikeudessa esitettiin, että molemmat veljekset sekä heidän äitinsä eivät tulleet toimeen uhrin kanssa. Lisäksi he olivat todistajien mukaan näyttäneet äärimmäistä katkeruutta uhria kohtaan. Perhe oli myös uhkaillut vainajaa pitkään, ja Carolina oli kertonut pelkäävänsä itsensä puolesta.²⁷⁵

Lisäksi aviomiehen perhe oli lopettanut uhrin elatuksen ennen tämän kuolemaa. Kyseisessä tapauksessa vainaja oli kuulunut miehen perheyhteisöön, joka kohteli häntä niin huonosti, että hän oli päätenyt muuttamaan pois puolisonsa kotitaloudesta. Asumusero ei ollut riittävä riidanratkaisu tässä tapauksessa. Hovioikeudessa epäilyttävinä asianhaaroina pidettiin lisäksi aviomiehen rikollista suhdetta toiseen naiseen. Avioliiton ulkopuolisen suhteen ja riitaisan liiton lisäksi oikeus katsoi, että rikospaikalta löytynyt todiste puhui syyllisyyden puolesta. Uhrin ruumiin vierestä oli löytynyt keppi, jota aviomies oli tavallisesti käyttänyt kävelyillään metsässä.²⁷⁶

Varhaismodernin ajan agraariyhteiskunnassa kotitalous oli merkittävä yksikkö ihmisen elämässä myös taloudellisesti. Avioliitto ja aviomiehen valta määrittivät naisen taloudellista asemaa, vaikka laki painotti yksilöllistä omistusoikeutta.²⁷⁷ Edellä mainitussa tapauksessa aviovaimo oli muuttanut toiseen kotitalouteen riitaisan avioliiton vuoksi, mutta häneltä oli myös viety elatus. Puolisonsurmatapauksissa vain yhdessä tapauksessa oli aineistossa suora maininta taloudellisesta motivaatiosta. Tämän henkirikoksen motivaatio koostui taloudellisista vaikuttimista²⁷⁸.

Avioliiton sisäisten riitojen syntyamiseen saattoivat vaikuttaa myös konfliktit ja ristiriidat eri sukupolvien välillä. Yhteiselämä ei uuden ja vanhan sukupolven kanssa samassa kotitaloudessa

²⁷⁵ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854 Di: 135, no: 68.

²⁷⁶ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854 Di: 135, no: 68.

²⁷⁷ Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1852, Dbc: 16, no: 37. Pylkkänen 2005, 87. Koska kotitalous käsitettiin kollektiivisena yksiköiden muodostamana kokonaisuutena, oli naisten mahdollista toimia kotitalouden edustajana, vaikka mies usein käsitettiin edustavansa perhettään yhteiskunnassa, Nousiainen & Pylkkänen 2001, 81; Pylkkänen 2005, 87.

²⁷⁸ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1856, Di: 139 no: 2.

ollut mutkatonta auktoriteettisuhteiden ollessa limittäisiä ja toisinaan epäselviä²⁷⁹. Muutamassa henkirikostapauksessa oli viitteitä avioliiton sisäisiä ristiriitoja laajemmista ristiriidoista, jotka ulottuivat myös muihin sukulaisiin²⁸⁰. Kahden sukupolven eläminen samassa kotitaloudessa saattoi luoda ristiriitoja perheen sisällä ja rikkoa sisäistä tasapainoa²⁸¹. Eräässä tapauksessa vaimonsa surmaamisesta syytetyn miehen vanhempien epäiltiin tienneen henkirikoksesta ja salailleen sitä. Syytetty ja uhri olivat asuneet samassa asunnossa syytetyn vanhempien kanssa. Vanhempia vastaan oli nostettu syyte poikansa rikoksen peittelemisestä, mutta tuomiota ei todisteiden puutteen vuoksi langetettu.²⁸²

Puolison valintaan ja parisuhteen solmimiseen vaikuttivat monet asiat. Henkilökohtaisiin suhteisiin kietoutui monimuotoiset sosiaaliset, taloudelliset ja tunneperäiset vaikuttimet.²⁸³ Ihmisten yksilöllinen rakkaus ei välttämättä aiempina vuosisatoina aina ollut olennaisin edellytys avioliiton perustamiselle²⁸⁴. Aviopuolison valintaan vaikuttavina kriteereinä olivat puolison sukutausta, luonteenpiirteet, ulkonäkö, ikä, varakkuus ja vanhempien mielipiteet²⁸⁵. Agraarisen kotitalouden jäsentämä järjestelmä oli monimuotoisempi kokonaisuus kuin huoneentaulun pelkistetty hierarkia, ja normatiivisten mies- ja naisroolien esikuvat poikkesivat arkipäiväisestä todellisuudesta. Avioliiton sisäisten riitojen ja erimielisyyksien syntymiseen vaikutti niin valta-asemien tuomat ristiriidat kuin myös pariskunnan henkilökohtaiset ominaisuudet.²⁸⁶ Puolisonsurmatapauksissa avioliiton sisäisten ristiriitojen syitä oli monia. Noin joka neljännessä tapauksista avioliiton kerrottiin olleen riitainen ennen henkirikosta. Kaikissa näissä tapauksissa ei eritellä syitä, jotka

²⁷⁹ Eilola 2002, 108–118; Östman 2005.

²⁸⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Di:129, no: 114; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38.

²⁸¹ Eilola 2002, 121.

²⁸² VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Di:129, no:114; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131.

²⁸³ Kietäväinen-Sirén 2015, 70.

²⁸⁴ Nieminen on esittänyt, että yksilön perheyhteisöön kuulumisen välttämättömyys tarkoitti, että avioliitot eivät useinkaan perustuneet rakkaudelle. Hän esittää avioliittojen solmisten olleen tärkeä taloudellinen naimakauppasitoumus, minkä vuoksi avioliittojen luonnetta kuvaakin järkiavioliittomaisuus. Persoonallisen rakkauden saavuttaminen oli Niemisen mukaan vähemmän tärkeää kuin varakkaan tai kunnollisen puolison löytäminen, Nieminen 1993, 7. Ks. rakkaudesta ja avioliittojen solmimiseen vaikuttaneista tekijöistä uuden ajan alun Suomessa: Kietäväinen-Sirén 2015.

²⁸⁵ Nieminen 1993, 7; Häggman 1994, 219; Kekkonen 2002, 185.

²⁸⁶ Eilola 2002, 103, 126.

olivat johtaneet epäsovuiseen liittoon, mutta yhteisiä nimittäjiä ongelmalliseen liittoon on muutamia. Etenkin väkivaltainen puoliso ja liiallinen alkoholin käyttö olivat syitä avio-ongelmiin.²⁸⁷

Näkyviin ristiriitoihin päätyneitä aviopareja yritettiin ohjata kohti huoneentaulun mukaista sisäisen järjestyksen normaalitilaa. Maallinen ja kirkollinen esivalta tavoitteli selvittämään kotitalouden sisäisiä ristiriitoja ja sovitteluun puolisoitten riittäviä välejä. Viranomaisilla oli kuitenkin tarjolla vain muutamia ratkaisuehdotuksia, joita olivat sovittelu ja sovintoon pakottaminen. Kotitalouden pysyvän sisäisen harmonian kannalta konfliktien ja epäsovun ratkaisumallit eivät useinkaan olleet riittävät, eikä pariskunnan ristiriitoja välttämättä saatu ratkaistuksi. Avioliiton sisäiset ongelmat saattoivat pahentua entisestään, jos ristiriidat jatkuivat ilman muutosta. Esivallan tavoitteena ei aina edes ollut ongelmien ratkaisu vaan tilapäinen sovinto.²⁸⁸

Puolisonsurmia koskevassa oikeusaineistossa on vain muutamia viitteitä esivallan yrityksistä puuttua avio-ongelmiin. Esimerkiksi talonpoika Anders Andersson Iin pitäjämästä oli ollut syytettynä vaimonsa Sara Johansdotterin surmaamisesta. Avioliitto oli ollut riittävä ja epäsovuinen, minkä vuoksi aviomies oli ollut ennen henkirikosta seurakunnan kirkkoraadin kuultavana. Riittäisan parisuhteen lisäksi näyttöä aviomiehen syyllisyydestä oli vahvistanut todistajanlausunto, jonka mukaan Anders oli sanonut haluavansa päästää vaimonsa päiviltä, jotta hän saisi puolet omaisuudesta. Esivallan yritys puuttua avio-ongelmiin ei ollut auttanut. Sara löytyi hukkuneena joesta.²⁸⁹ Toisenkin surmatapauksen käsittelyssä kerrottiin, että vaimonsa surmannut ja torpan tuhopolttanut torppari oli ollut kirkkoneuvoston kuultavana riittäisesta avioliitosta²⁹⁰. Muissa tapauksissa ei ole ilmoitettu, että esivalta olisi yrittänyt ennen surmatekoa puuttua riittäisasti eläneen parin avioliittoon. Osassa henkirikostapauksista rikoksentekijä oli jo ennen surmaa ilmaissut

²⁸⁷ Esimerkiksi: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1851, Dbc: 34 no: 1; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1850, Dbc: 33 no: 12; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1855, Dbc: 38; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1857, Dbc: 21.

²⁸⁸ Eilola 2002, 126–127. Maallisen ja kirkollisen esivallan toiminta oli osittain ristiriitaista avioliiton sisäisiin konflikteihin suhtautumisessa: kirkko ja kruunu puuttui perheen sisäiseen järjestykseen, vaikka ohjeellisten periaatteiden mukaan kotitalouden kontrolli olisi kuulunut vain isännälle, Eilola 2002, 103; Kietäväinen-Sirén 2008, 15.

²⁸⁹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v. 1856, Di: 139 no: 2.

²⁹⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalot, v.1855, Dbc: 38.

julkisesti toiveensa uhrin kuolemasta²⁹¹. Kun riitaisassa ja väkivaltaisessa liitossa eläneitä aviopareja oli noin neljännes tapauksista, oli avio-ongelmien riidanratkaisu esivallan puolelta vähäistä.

Myös paikallisyhteisön jäsenet ja puolisoitten sukulaiset saattoivat sovittaa riitaisesti elävän pariskunnan välejä²⁹². Aineistossa oli viitteitä paikallisyhteisön ja sukulaisten yrityksistä auttaa väkivaltaisessa ja riitaisassa liitossa eläneitä naisia²⁹³. Näitä keinoja olivat pääasiassa vaimon asuminen sukulaisten luona ja väkivaltilanteeseen puuttuminen. Riitaisan ja ongelmallisen avioliiton seurauksena muutama pariskunta oli asunut henkirikoksen aikana erillään²⁹⁴. Eräässä suhteessa aviolliset ristiriidat olivat syntyneet pian vihkimisen jälkeen, eikä pariskunta asunut enää yhdessä. Pääöstaltioissa aviomiestä oli kuvailtu ”pahatapaiseksi mieheksi”, joka teki yhdessä elämisen vaimolle miehen kanssa mahdottomaksi: miehellä oli taipumusta käyttää paljon alkoholia ja hävittää kaikkea, mitä vaimo yksinään omisti. Kyseisessä puolison surmatapauksessa erillään asuminen ei ollut ratkaissut aviollisia ristiriitoja, koska mies löytyi niityltä surmattuna. Oikeuteen syytettynä joutuivat uhrin vaimo ja hänen naimaton seurustelukumppaninsa.²⁹⁵

Lakiin ja uskoon perustunut sukupuolten välillä vallinnut valtahierarkian tarkasteleminen avioliitossa ilmenee osittain ongelmallisena tarkasteltaessa yksittäistapauksia ja yksilöitä. Toisen ihmisen tahtoon alistuminen oli aina yksilökohtaista. Se, missä määrin puolison oikeudelliseen ja uskonnolliseen sekä tapakulttuuriin perustuva auktoriteetti oli yksittäisissä parisuhteissa esillä, on haastavaa määrittää parisuhdesurmia tarkasteltaessa. Avioliiton sisäisiä valtasuhteita, puolisoitten välistä kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta on historian tutkimuksessa vaikeaa määrittää täydellisesti. Lisäksi auktoriteetin ylläpitäminen avioliitossa saattoi olla haastavaa.²⁹⁶

²⁹¹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Di:131 no 55; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Dbc: 33 no: 20; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1851, Di: 131; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1850, Di: 129, no: 114.

²⁹² Kietäväinen-Sirén 2015, 79–80.

²⁹³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1855, Dbc: 38; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1851, Dbc: 34 no: 1.

²⁹⁴ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854 Di: 135, no: 68; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38.

²⁹⁵ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11.

²⁹⁶ Lindstedt Cronberg 2009, 7–8.

4 RIKOKSIA SELITTÄVÄT LUVATTOMAT SUHTEET

4.1 Avioliiton ulkopuoliset suhteet ja rikollinen seksuaalisuus

Turun hovioikeudessa käsiteltiin Inkoon pitäjässä vuonna 1856 tapahtunutta mieheen kohdistunutta henkirikosta. Henkirikoksen uhriksi oli joutunut pitäjän räätäli Carl Gustaf. Uhri oli löytynyt menehtyneenä kotoaan. Vainajalla oli lääkärin suorittamassa ruumiinkatselmuksessa todettu olleen pistohaava otsassa. Lääkärin mukaan pisto oli osunut aivoihin ja aiheuttanut väijäämättömän kuoleman. Rikoksen motiivina oli uhrin vaimon Helena Sofian avioliiton ulkopuolinen suhde. Luvattomassa suhteessa ollut pari oli syytettynä murhasta. Helena Sofia ja Henrik olivat tapailleet toisiaan kaksi vuotta. Henrik oli omalla tahollaan ollut kaksi kertaa aiemmin naimisissa, mutta hänen toinen liittonsa oli päättynyt vaimon kuolemaan muutamia vuosia aiemmin. Henrik kertoi oikeudessa, että hän oli alkanut pelkäämään hänen ja Helena Sofian ”intiimin suhteen” tulevaisuuden puolesta. Henrik kertoi todistuksessaan olleensa jo kauan halukas tappamaan kumppaninsa laillisen aviomiehen, jota kohtaan hän oli tuntenut katkeruutta. Syytetty mies oli ennen henkirikosta puhunut Helena Sofialle, että aviomies pitäisi ”raivata pois tieltä”.²⁹⁷

Turun hovioikeus tuomitsi Henrikin vuoden 1734 lain Pahategon Caaren 12 luvun 1 §:n mukaisesti kuolemaan. Helena Sofia tuomittiin miehensä surmaamisesta ja murhan suunnittelusta lain 14 luvun 1 §:n, 61 luvun 1 §:n ja 24 luvun 4 §:n perusteella mestattavaksi. Lisäksi syytetyt olivat tunnustaneet syyllisyytensä huoruussyytteisiin, joista tuomioina langetettiin kirkkorippi ja sakkoja.²⁹⁸ Kyseinen oikeustapaus nousee tutkielmassa merkittäväksi esimerkiksi sen vuoksi, että se kuvaa puolisojen välisten surmien ja avioliiton ulkopuolisten suhteiden välistä yhteyttä. Kyseisen puolisoon kohdistuneen henkirikoksen motiivina oli avioliiton ulkopuolinen suhde. Lisäksi rikokseen kytkeytyi mustasukkaisuus, koska Henrik oli halunnut taata luvattoman suhteen tulevaisuuden. Motivaatioperusteena avioliiton ulkopuolinen suhde oli noin neljänneksessä oikeustapauksista.

²⁹⁷ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42.

²⁹⁸ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42.

Yksilön seksuaalisuus²⁹⁹ ja seksuaalinen käyttäytyminen ei 1800-luvun Suomessa ollut henkilön yksityinen asia. Niin maallinen kuin kirkollinenkin valta ja lainsäädäntö määrittivät kiellettyä ja hyväksyttävää seksuaalista käyttäytymistä. Kirkollisen esivallan kontrollitoiminta perustui siihen, että epäsoviva seksuaalinen käyttäytyminen oli loukkaavaa käytöstä uskonnollista normistoa vastaan. Maallinen lainsäädäntö oli puolestaan kiinnostunut seksuaalisen käyttäytymisen rikollisesta toiminnasta, mutta tässäkin oli pitkälti kyse yhteisön normien vastaiseen toimintaan puuttumisesta oikeudenkäytännöllisin toimin. Seksuaalista ja aviollista käyttäytymistä määritti myös sukupuoli, joka on biologisen puolensa ohella vahvasti kulttuurisidonnainen määrite. Niihin kytkeytyneitä asenteita määritti yhteiskunnan, instituutioiden ja paikallisyhteisön käytänteet. Seksuaalinormiston kulttuuriset käsitykset hyväksyttävästä käyttäytymisestä olivat osin sukupuolittuneita.³⁰⁰

Avioliitto määritti suuresti sallittua ja kiellettyä seksuaalisuutta. Seksuaalisuhteen harjoittaminen perustui avioliitolle, ja puolisoiden seksuaalinen kanssakäyminen oli sallittua vain avioliitossa. Laki sääтели sekä seksuaalista käyttäytymistä että avioliittoja, jotka yhdessä paikallisten tapojen ja kirkollisten sääntöjen kanssa määrittivät ihmisen hyväksyttävät seksuaalisuuden harjoittamisen rajat ja rangaistukset niiden rikkojille.³⁰¹

Avioliiton seksuaalinormisto oli 1800-luvulla tiukka, ja avioliitossa eläneiden ihmisten seksuaalisuuteen suhtautuminen oli perustavanlaatuista. Laki vaati avioliiton absoluuttista sukupuolimoraalia. Naimisissa olevan henkilön seksuaalisuhde toisen kuin puolison kanssa oli rikkomus avioliittoinstituutiota ja liiton pyhyyttä vastaan. Yhteisön suhtautuminen luvattomiin suhteisiin yhdistyi virallisiin lakeihin ja säädöksiin. Huoruuteen lankeamiseen suhtauduttiin negatiivisesti. Parin ollessa aviossa rikkoivat avioliiton ulkopuoliset seksuaalisuhteet kaikkein voimakkaimmin yhteisön käsityksiä vallitsevaa seksuaalinormistoa vastaan.³⁰²

²⁹⁹ *Seksuaalisuus*-termiä on käytetty 1800-luvulta lähtien nykyisen kaltaisessa merkityksessä, Nousiainen & Pylkkänen 2001, 183.

³⁰⁰ Pohjola-Vilkuna 1995, 20; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 146–147; Saarimäki 2010, 12; Kietäväinen–Sirén 2015, 14.

³⁰¹ Pohjola-Vilkuna 1995, 12; Aalto 1996, 12; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 157; Saarimäki 2010, 16, 205; Saarimäki 2014, 107, 121. Valtiokoneisto, kruunu ja kirkko olivat kontrolloineet suomalaisten seksuaalista käyttäytymistä 1600-luvulta tiukemmin kuin aikaisempina vuosisatoina, Aalto 1996, 70.

³⁰² Saarimäki 2010, 85, 174, 206; Pylkkänen, 1991, 96.

Seksuaalirikoslainsäädännön pohjana oli Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki. Se määritteli suurelta osin rangaistukset, jotka olivat vielä 1800-luvun Suomessa voimassa muutamilla säädöslisäyksillä.³⁰³ Seksuaalirikoksien tutkimus kertoo laajemmin vallitsevasta normistosta, yhteiskunnasta sekä ihmisten suhtautumisesta seksuaalisuuteen.³⁰⁴ Tässä työssä käytetään termiä seksuaalirikos rajatuista rikoksista, joita ovat yksinkertainen huoruus, kaksinkertainen huoruus ja sukurutsa. Avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuhde merkitsi syyllistymistä seksuaalirikokseen – huoruuteen. Maallisessa lainsäädännössä rikollinen seksuaalisuus jaettiin eri luokkiin. Huoruus tarkoitti seksuaalista kanssakäymistä kahden henkilön välillä, joista toinen tai molemmat osapuolet olivat naimisissa.³⁰⁵ Puolisonsurmatapauksissa langetettiin tuomioita niin kaksinkertaiseen kuin myös yksinkertaiseen huoruuteen syyllistymisestä. Myös sukurutsasta tuomittiin. Tosin kaikissa oikeustapauksissa hovioikeudessa ei annettu tuomiota seksuaalirikoksesta, vaikka avioliiton ulkopuolista suhdetta oli epäilty.

Avioliiton myötä mies ja nainen kiinnittyivät yksilöinä yhteisön traditioihin ja yhteiskunnan normien rakenteeseen muodostaen legitiimejä perheitä. Avioliiton tuli merkitä seksuaalisen kanssakäymisen rajoittumista vain puolisoon, ja suvunjatkaminen nähtiin normaalina käytäntönä. Avioliitto oli miehen ja naisen välinen liitto, joka pohjautui yhteisön tapakulttuurin ja oikeuskäytänteiden pohjalta solmittuun sopimukseen.³⁰⁶ Aviopuolisoiden seksuaalinen kanssakäyminen liitettiin keskeiseksi osaksi liittoa, ja seksi aviopuolisoiden välillä miellettiin syventävän pariskunnan keskinäistä kiintymystä. Puolisoilla käsitettiin olevan oikeus kokonaisvaltaiseen yhteiselämään avioliitossa ja oikeus toisen puolison seksuaalisuuteen.³⁰⁷

Ihmisten arjessa seksuaalikulttuuria määrittivät paikallisyhteisön ylläpitämät normit ja niiden kontrolli. Seksuaalisuutta ja sen harjoittamista valvova yhteisö koostui 1800-luvun suomalaisella maaseudulla

³⁰³ Saarimäki 2014, 107. Suomessa aviorikosta eli huoruutta koskevat säädökset poistettiin laista vasta vuonna 1948, vaikka käytännössä kyseistä rikosnimikettä ei käytetty aivan niin pitkään, Nousiainen & Pylkkänen 2001, 186; Pylkkänen, 1991, 96.

³⁰⁴ Aalto 1996, 13; Saarimäki 2010, 10. Aalto totesi tutkimuksessaan, että seksuaalisuuden kontrollin päämääränä 1600-luvulla oli keskusvallan valtapoliittisten intressien toteuttaminen. Esivallan vaatimat ideaalit ja valvonta koskivat eri sosiaaliryhmiä ja molempia sukupuolia, Aalto 1996, 13, 81, 214.

³⁰⁵ Vogel 1992, 148; Saarimäki 2010, 85. Yksinkertaisen huoruuden (ruots. enkelt hor, enfalt hor) määritelmänä oli, että osapuolista toinen oli naimisissa. Vakavampi rikos oli kaksinkertainen huoruus (dubbelt hor), joksi tulkittiin kahden aviossa olevan henkilön välinen sukupuolisuhde, Aalto 1996, 12.

³⁰⁶ Saarimäki 2010, 15; Saarimäki 2014, 107.

³⁰⁷ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 81, 158; Eilola 2002, 104; Pylkkänen 2012, 47.

pitäjän kyläläisistä ja kotitalouteen kuuluneista perheenjäsenistä, sukulaisista ja palkollisista. 1800-luvulla ihmisten seksuaalisuuden kontrollointi oli suhteellisen helppoa, koska miesten ja naisten välinen intiimi yksityisyys saattoi olla haastavaa saavuttaa.³⁰⁸ Ihmisten keskinäinen kanssakäyminen ja kollektiivinen asumistapa maaseudulla olivat luonteeltaan usein tiivistä niin sosiaalisesti kuin fyysisestikin.³⁰⁹

Ilmi tulleet seksuaalirikokset ratkaistiin usein oikeudessa. Seksuaalirikosten paljastumisessa huhuilla oli painoarvoa, ja juorut luvattomasta suhteesta uhkasivat avioliittoa. Laittomasta sukupuoli-suhteesta rangaistiin sakoilla ja muilla rankaisutoimenpiteillä teon vakavuudesta ja sen uusimisesta riippuen.³¹⁰ Puolisonsurmatapauksien yhteydessä aviorikoksista langetettiin tuomioita, mutta ne eivät olleet ankaria. Laillisesta seksuaalisuudesta poikenneiden henkilöiden tuomiot olivat pääasiassa sakkoja. Jos syytetyllä ei ollut varallisuutta suorittaa sakkorangaistusta, joutui hän vesileipävankeuteen. Sukurutsasta tuomittujen henkilöiden tuomiot olivat ankarampia. Heidän rangaistuksensa muodostui ruumiinrangaistuksesta, ripistä ja kirkolle maksettavista korvauksista.³¹¹

Avioliiton ulkopuoliset suhteet muodostivat merkittävän piirteen puolisonsurmissa. Vain muutamassa tapauksessa oli tarkemmin eritelty luvattoman suhteen kestoa tai sitä, oliko avioliitossa elänyt toinen osapuoli tiennyt suhteesta. Hovioikeus ei ollut pääsääntöisesti kiinnostunut avioliiton ulkopuolisten suhteiden yksityiskohdista, vaan suhteiden vaikutuksesta kuolemantapaukseen. Kuitenkin joissakin tapauksissa hovioikeus oli ollut erityisen kiinnostunut luvattoman suhteen asiintilasta³¹². Hovioikeus oli ollut ensisijaisesti kiinnostunut selvittämään henkirikosta, ja

³⁰⁸ Saarimäki 2010, 15; 44.

³⁰⁹ Pohjola-Vilkuna 1995, 44, 76; Saarimäki 2010, 44. Asumismuodoista lähtöisin oleva yksityisyyden puute mahdollisti toisten ihmisten tarkkailun, ja yhteisessä tilassa nukkuminen edisti intimitietin puutetta. Nämä käytänteet vaihtelivat kuitenkin kotitalouden varallisuuden ja sosiaaliryhmän mukaan, Pohjola-Vilkuna 1995, 44, 76–77, 80–81; Saarimäki 2010, 44.

³¹⁰ Pohjola-Vilkuna 1995, 90; Aalto 1996, 85; Hirvonen 2002, 51–52; Saarimäki 2010, 86; Saarimäki 2014, 122. Ks. seksuaalirikoksien paljastumisen problematiikasta ja käytännöistä esimerkiksi Aalto 1996; Hirvonen 2002; Jokiahon 2000; Pohjola-Vilkuna 1995.

³¹¹ Hovioikeuden langettamia huoruustuomioita: TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 43; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135.

³¹² Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1852, Dbc: 16, no: 37; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135, no: 68.

rikollisen seksuaalisuuden tuomitseminen oli vain osa oikeustapauksen selvittämistä ja tuomitsemista.

Avioliiton sisäistä tasapainoa horjuttivat avioliiton ulkopuoliset suhteet, mutta luvattomat suhteet olivat osin seurausta epätasapainoisesta liitosta. Aviorikoksiin ajauduttiin monista eri syistä, vaikka syytä avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin ei lähtökohtaisesti eritelty päätöstaltioissa tarkemmin. Päätöstaltioissa esitetyt syyt henkirikoksille olivat osin vastaavia kuin motiivit avioliiton ulkopuolisille suhteille. Henkirikoksista uusien kumppaneidensa kanssa syytettynä olleet naiset perustelivat muutamissa tapauksissa avioliiton ulkopuolisia suhteitaan. Avioliiton ulkopuolista suhdetta voidaan näissä tapauksissa pitää päämotiivina henkirikokselle. Naiset perustelivat avioliittonsa onnettomuutta parin keskinäisellä riitaisuudella ja epäsovulla sekä miesten luonteenpiirteillä ja teoilla. Esimerkiksi miehensä surmaamisesta syytettynä ollut vaimo perusteli surmaa ja luvatonta suhdetta riitaisella liitolla ja miehen käyttäytymisellä³¹³.

Myös talonpojan vaimo Elisabeth, joka oli ollut syytettynä osallisuudesta aviomiehensä surmaan, perusteli rikosta onnettomalla avioliitolla. Elisabeth oli kertonut oikeudessa, että heidän keskinäinen avioliittonsa oli ollut pitkään riitaisa, minkä vuoksi hänellä oli ollut suhteita muiden miesten kanssa. Vaimo oli myös kertonut, että hänen miehensä oli humalassa pahoinpidellyt häntä. Elisabeth oli tunnustanut, että hän halusi kostaa nämä pahoinpitelyt miehelleen ja toivoi hänen kuolemaa. Oikeudessa vaimo oli kertonut avioliiton ulkopuolisten suhteiden syynä olleen avio-ongelmat sekä tyytymättömyys avioliittonsa.³¹⁴ Kyseinen esimerkki oli poikkeuksellinen tapaus aineistossa. Se oli ainoa tapaus, jossa syytetyllä naisella oli ollut avioliiton ulkopuolisia suhteita useamman henkilön kanssa. Miessyytetyillä ei aineiston perusteella ollut avioliiton ulkopuolisia suhteita useamman naisen kanssa.

Avioliiton ulkopuolinen suhde saattoi olla seurausta ongelmallisesta avioliitosta, ja erityisesti pidempään erillään asuminen on nähty myötävaikuttaneen aviorikokseen syyllistymiseen³¹⁵. Avioliiton ongelmat olivat saattaneet myötävaikuttaa avioliiton ulkopuolisen suhteen aloittamiseen myös tämän työn tapauksissa. Erillään asumisen ja luvattomien suhteiden yhteys ei ilmene

³¹³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11.

³¹⁴ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1854, Di: 135.

³¹⁵ Marklund 2004, 210; Saarimäki 2010, 88.

tutkielmassa vahvana. Aviopuolisoilla oli avioliiton ulkopuolisia suhteita, vaikka he asuivat yhdessä. Vain muutamassa tapauksessa aviopari oli asunut erillään niissä henkirikostapauksissa, joissa puolisoilla oli ollut avioliiton ulkopuolinen suhde³¹⁶. Toisessa näistä tapauksista luvattomassa suhteessa ollut aviopuoliso oli ollut mies, toisessa tapauksessa vaimo.

Huoruuteen syyllistyminen oli vakava asia³¹⁷. Avioliiton ulkopuolinen suhde sukulaisen kanssa oli vielä vakavampi rikos, ja tämä rikollinen seksuaalisuus määriteltiin sukurutsaksi (ruots. blodskam³¹⁸). Hovioikeuden muutamassa henkirikostapauksessa avioliiton ulkopuolinen suhde oli ollut sukulaisen kanssa. Vaasan hovioikeudessa uudelleen käsiteltiin Rovaniemen pitäjässä tapahtunutta henkirikosta, jonka uhrina oli talonpoika Johan. Hänen leskivaimonsa Anna Margaretha ja miehen sisarenpoika Abraham olivat syytettyinä Johanin murhasta. Uhri oli surmattu kotonaan. Hovioikeuden käsittelyssä todettiin, että talonpojan vaimolla Annalla ja naimattomalla räätäälillä Abrahamilla oli ollut rikollinen suhde. Oikeus syytti heitä henkirikoksen lisäksi syyllistymisestä sukurutsaan tapausta edeltäneen vuoden aikana. Heitä oli syytetty Johanin ”petollisesta ja salaisesta surmaamisesta yhdessä aikomuksessa ja teossa”. Oikeudessa epäiltiin, että he olisivat eräänä kevätyönä aiheuttaneet sängyssä nukkuneelle vainajalle syvän haavan vasemmalle puolelle ohimoon. Lääkärin suorittaman ruumiinkatselmuksen mukaan vainaja oli kuollut päähän kohdistuneeseen iskuun.³¹⁹ Kyseisen puolisoon kohdistuneen henkirikoksen motiivina oli avioliiton ulkopuolinen suhde sukulaisen kanssa.

Avioliiton ulkopuolinen suhde sukulaisen kanssa oli motiivina myös toisessa henkirikostapauksessa. Akaan pitäjässä epäiltiin tapahtuneen elokuussa 1857 henkirikos. Uhriksi epäiltiin torppari Adam Abrahamssonin Tolvilan rusthollista, mutta kadonneen henkilön ruumista ei löydetty. Turun hovioikeudessa käsiteltiin kuitenkin Adamin surmaamisesta syytettyinä olleisiin uhrin veljeen Johaniin ja uhrin vaimoon Brigitta Katarina Mattsdotteriin kohdistuneita syytteitä. Heitä epäiltiin Adamin surmaamisesta ja ruumiin kätkemisestä. Epäilykset katoamiseen liittyvästä rikoksesta olivat

³¹⁶ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1857, Dbc: 11; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1854, Di: 135, no: 68.

³¹⁷ Saarimäki 2010, 86, 174.

³¹⁸ Aalto 1996, 13.

³¹⁹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1857, Di: 142.

erään asianhaaran mukaan vahvat: Brigittalla esitettiin olleen avioliiton ulkopuolinen suhde miehensä veljeen.³²⁰

Oikeudessa oli toteennäytetty, että syytetyillä oli ollut rikollinen, normien vastainen suhde. Adamin veli, entinen ruotusotilas, ei omalla tahollaan ollut naimisissa, mutta suhde veljen vaimoon ei ollut hyväksyttävä. Johanille ja Brigitta Katarina Mattsdotterille langetettiin tuomiot heidän keskinäisestä suhteestaan. Hovioikeus tuomitsi heidät ruumiinrangaistuksiin, rikkiin ja maksamaan kirkolle hyvityksen. Johan oli oikeuden edessä antanut herjaavan lausunnon äidistään, mistä hänet lisäksi tuomittiin. Henkirikoksen toteennäyttäminen oli ruumiin puuttuessa mahdotonta, ja syytetyt olivat kiistäneet osallisuutensa mahdolliseen surmaan. Tuomioistuimen ei ollut mahdollista antaa lainmukaista tuomiota, ja asia jätettiin tulevaisuuteen.³²¹ Mahdollisen henkirikoksen motiivina voidaan arvioida olleen avioliiton ulkopuolinen suhde läheisen sukulaisen kanssa.

Puolisonsurmia koskevilla henkirikostapauksissa yhteisön valvontaa harjoitettiin myös epämuodollisesti. Mahdollisia seksuaalirikoksia yritettiin ehkäistä sillä, että paikallisyhteisön jäsenet tarkkailivat toisiaan. Huhuihin suhtauduttiin vakavasti ja niihin tartuttiin kontrollin keinona. Esimerkiksi oikeuslähteiden todistajanlausunnot olivat osoitus yhteisön sosiaalisen kontrollin harjoittamasta valvonnasta.³²² Varovasti arvioituna seksuaalisuuden kontrolli ei ollut erityisen ankaraa, koska päätöstalioissa ei ollut mainintoja aikaisemmista aviorikostuomioista. Uskottomuustapauksia ei välttämättä paikallisyhteisössä lähdetty viemään käräjille, mutta puolison epäilyttävä kuolema yhdistettynä avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen oli yhteisön jäsenten mielestä epäilyksiä herättävää. Henkirikostapauksissa luvattomat suhteet esitettiin oikeuskäsittelyssä selkeäksi motivaatiopohjaksi puolison surmaamiselle.

Maallisen oikeuden virkamiehet eivät olleet ainoita, jotka tuomitsivat seksuaalirikoksista, vaan myös kirkollinen taho tuomitsi omalta osaltaan moraalisesti syntien tekijät. Lisäksi paikallisyhteisön jäsenillä oli keskeinen rooli rikoksen ja rikolliseksi koetun seksuaalisuuden

³²⁰ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1860, Dbc: 43.

³²¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1860, Dbc: 43.

³²² Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstalio, v.1852, Dbc: 16, no: 37. Ks. myös Pohjola-Vilkuna 1995, 27–28; Saarimäki 2010, 87.

tuomitsijoina niin oikeuskäsittelyn aikana kuin oikeusistuimen antaman tuomion jälkeenkin.³²³ Ainakin oikeustapauksissa, joissa avioliiton ulkopuolinen suhde oli ollut puolison sukulaisen kanssa, voidaan päätellä paikallisyhteisön olleen tuomitseva suhdetta kohtaan.

Seksuaalirikoksia koskevat käsitykset ovat olleet osittain sukupuolittuneita, sillä miehiltä ja naisilta vaadittiin hieman erilaisia sukupuolimoraaleja³²⁴. Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että aviorikoksiin suhtauduttiin toisinaan poikkeavasti riippuen pettäneen osapuolen sukupuolesta³²⁵. Esimerkiksi Aalto on esittänyt, että yhteisö tuomitsi naisten syrjähyppyä raskaammin, ja ihmiset olivat huoruustapauksissa tuomitsevaisempia naisia kuin miehiä kohtaan³²⁶. Lisäksi Ursula Vogel in mukaan vaikutusvaltainen ja pitkä oikeustraditio oli luonut aviorikoksen luonteen sellaiseksi, että se kohteli miehiä ja naisia eri seuraamuksin³²⁷. Saarimäki on puolestaan todennut, ettei hänen tutkimusaineiston perusteella voi tehdä johtopäätöstä, vaikuttiko huoruussyytteessä olleen henkilön sukupuoli yhteisön erilaiseen suhtautumiseen. Saarimäen mukaan osa tutkimuksista on kuitenkin todennut huoruustapauksiin kohdistuvan suhtautumisen sukupuolittuneisuuden, jolloin naisen syyllistyminen huoruuteen olisi ollut tuomittavampaa kuin miesten.³²⁸

Naiset ovat olleet joidenkin tutkimuksien perusteella suopeampia hairahtunutta miestä kohtaan. Yhtenä mahdollisena selityksenä tälle saattoi olla vaimojen taloudelliset realiteetit, ja puolison menetys olisi vaikuttanut heidän ja lasten toimeentuloon tulevaisuudessa. Miesten on puolestaan luonnehdittu suhtautuneen jyrkemmin vaimojensa luvattomiin suhteisiin.³²⁹ Huoruustapauksissa avioliitossa olevien syytettyjen osapuolten sukupuolijakauma on aiemmissä tutkimuksissa ollut epätasainen. Avioliitossa olevien miesten on todettu syyllistyneen huomattavasti useammin

³²³ Esimerkiksi: MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1860, Dbc: 24, no: 3. Henkirikollisuuden osalta ks. Vilkkunen 2009, 10.

³²⁴ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 146–147.

³²⁵ Aalto 1996, 84; Nousiainen & Pylkkänen 2001, 158.

³²⁶ Aalto 1996, 86.

³²⁷ Vogel 1992, 147–148. Vogel in mukaan lain puolueellisuus aviorikostapauksissa oli osoitus kaksinaismoralismista. Hän tutki artikkelissaan Code Napoléonin (1804) avioliittolakia, aviorikosta ja niistä käytyä julkista keskustelua Saksassa ja Englannissa 1800-luvulla, Vogel 1992, 148–149.

³²⁸ Saarimäki 2010, 86.

³²⁹ Aalto 1996, 84. Esimerkiksi vaimot saattoivat oikeudessa pyytää lievää tuomiota puolisolleen. Aalto on todennut, ettei miehen saama huoruustuomio lähtökohtaisesti johtanut avioliiton purkuun, Aalto 1996, 84.

huoruuteen kuin naimisissa olevien naisten.³³⁰ Seksuaalisuuden harjoittamisen kontrolli kohdistui myös miehiin, ja huoruuteen syyllistyneiden miesten käytös tuomittiin³³¹.

Vaikka laki esittikin monia rajoituksia seksuaaliseen kanssakäymiseen, suhteellisen monella avioliitossa olleella henkilöllä oli avio- tai seurustelukumppaniin kohdistuneessa henkirikoksessa motivaatioperusteena avioliiton ulkopuolinen suhde. Luvaton suhde oli aineistossa motiivina reilussa neljänneksessä henkirikoksista. Tässä tutkielmassa luvattomia suhteita oli avioliitossa eläneillä puolisoilla sekä miehillä että naisilla. Erityisesti naisten avioliiton ulkopuolisten suhteiden määrä oli huomionarvoinen. Naisilla luvattomia suhteita oli hieman enemmän kuin miehillä. Ero ei tosin ollut suuri. Suurin osa kolmansista osapuolista ei ollut omalla tahollaan naimisissa niissä henkirikoksissa, joissa motivaationa voidaan pitää avioliiton ulkopuolista suhdetta. Vain yhdessä tapauksessa aviomiehensä surmasta syytetty vaimo oli ollut suhteessa naimisissa olevaan mieheen³³². Muutamit luvattomassa suhteessa olleet avioliiton kolmannet osapuolet olivat olleet aikaisemmin elämänsä aikana naimisissa³³³.

Tämän työn henkirikoksia leimaava piirre oli avioliiton ulkopuoliset suhteet. Luvattomiin suhteisiin syyllistyminen ei ollut sukupuolittunutta. Niin nais- kuin miessyytetyillä oli avioliiton ulkopuolisia suhteita. Hovioikeuden päätöstaltioissa ei ollut mainintoja aikaisimmista aviorikostuomiosta, ja henkirikoksien käsittelyjen yhteydessä langetettujen tuomioiden rangaistuksina oli pääosin sakkojen maksaminen ja rippi. Osassa tapauksista avioliiton ulkopuolisen suhteen oli aineistossa mainittu olleen myös aviopuolison tiedossa jo pidempään³³⁴. Avioliiton ulkopuolinen suhde määritettiin keskeiseksi motivaatioperusteeksi henkirikoksissa, ja ne olivat tulleet oikeuden tietoon joko syyllisten itsensä tunnustuksista tai todistajanlausunnoista.

³³⁰ Aalto 1996, 86. Aalto on tutkimuksessaan todennut, että avioliitossa olevat naiset syyllistyivät huoruustapauksiin harvoin, erityisesti jos heidän aviomiehensä asui samassa kotitaloudessa, Aalto 1996, 86.

³³¹ Saarimäki 2010, 87.

³³² TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38 no: 23.

³³³ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1860, Dbc: 24, no: 3.

³³⁴ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38 no: 23. Ks. tematiikasta Saarimäki 2010. Hän on tutkimuksessa todennut, että huoruustapauksissa asianomaiset henkilöt eivät olleet pääsääntöisesti yrittäneet aktiivisesti salailta suhdettaan, Saarimäki 2010, 87.

4.2 Avioerojen problemaattisuus

Vuoden 1854 toukokuussa Ruoveden pitäjässä renki Wilhelm Mattssonin epäiltiin kuolleen henkirikoksen uhrina. Vainajan veli torpparipoika Joel Mattson oli tehnyt ilmiannon rikoksesta kruununnimismies Holmströmille. Vainajan leskivaimo Hedvig Abrahamsdotter ja uudistalollisen poika Herman Mattson joutuivat syytteeseen Willhemmin surmaamisesta. Heidän epäiltiin suunnitelleen ja toteuttaneen yhdessä Hedvigin aviomiehen surman. Ruumiinavauksessa uhrin todettiin kuolleen kuristamisen seurauksena. Ruumis oli löytynyt avioparin asuintorpan piharakennuksesta. Surman motiiviksi esitettiin avioliiton ulkopuolista suhdetta, koska syytetyillä oli ollut suhde. Kyseessä oli kaksinkertainen huoruusepäily, koska Herman oli omalla tahollaan myös naimisissa. Miessyytetyn vaimo Wilhelmina Henriksdotter oli todistanut oikeudessa, että hänen miehellään Hermanilla ja vainajan vaimolla Hedvigillä oli ollut suhde sekä ennen että jälkeen heidän avioliitonsa solmimisen. Wilhelmina Henriksdotter oli kertonut, että hän oli yrittänyt saada avioeroa Hermanista. Pääöstaltion kertomuksesta ei tosin paljastu, oliko avioeroa yritetty virallisesti hakea.³³⁵

Alioikeus oli tuominnut syytetyt vuoden 1734 lain pahan teon kaaren 12 luvun 1 §:n ja 14 luvun 1 §:n perusteella kuolemaan. Hedvig tulisi alioikeuden tuomion mukaan mestata ja polttaa roviolla, ja hänen uusi kumppaninsa tulisi mestata ja sen jälkeen teilata. Hovioikeus antoi alioikeuden päätöksestä eriävän tuomion. Hovioikeus oli pitänyt Willhelmin kuolemantapauksen olosuhteita epäilyttävinä. Lisäksi ruumiinavauksessa todistettu kuolinsyy eli kuristaminen tarkoitti, että kuolemaan oli kytkeytynyt rikos. Turun hovioikeus kuitenkin kumosi alioikeuden tuomion. Syytetyt Herman Mattsson ja Hedvig Abrahamsdotter olivat kieltäneet syyllisyytensä, eikä tarkempaa näyttöä heidän osallisuudesta rikokseen ollut.³³⁶

Tapauksen ominaispiirteet muodostavat tärkeän ominaisuuden avioliiton sisäisiin henkirikoksiin. Rikoksen piirteistä motivaatiopohja oli keskeisin työssä tutkittuja puolisonsurmia määrittävä ominaisuus. Näiden henkirikosten yleisin motiivi oli tekijän avioliiton ulkopuolinen suhde. Tutkielman aineistossa monet oikeustapaukset tukevat teoriaa, jonka mukaan avioeron saamisen hankaluudet olisivat voineet motivoida joitakin ihmisiä henkirikokseen. Aviopuolisoiden

³³⁵ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38 no: 23.

³³⁶ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38 no: 23.

surmaamisen motiivina voidaan päätellä olleen avioliiton ulkopuolinen suhde, halu erota tai päästä eroon nykyisestä puolisoista ja katumus solmittua avioliittoa kohtaan.³³⁷

Koska avioliitto oli kristillisen kulttuuriperinteen mukaan normi, koettiin avioerot poikkeavina toimintamuotoina, vaikka avioero oli tullut mahdolliseksi uskonpuhdistuksen jälkeen. Avioerolainsäädäntö pysyi pitkään pääosin samanlaisena, ja ero voitiin myöntää aina 1500-luvulta 1900-luvulle asti vain muutaman perusteen nojalla.³³⁸ Avioliitto oli ollut esimodernissa yhteiskunnassa molemmille esivalloille ensiarvoinen kysymys, ja maallisten sekä kirkollisten oikeusinstituutioiden tavoitteena oli suojella kristillistä avioliittoperinnettä. Vaikka lainsäädännöllisesti avioeron myöntäminen oli sallittua, oli sen saaminen tehty hankalaksi.³³⁹ Avioliitto käsitettiin pyhäksi toimitukseksi, ja kirkon viranomaisten intressinä oli sovittaa puolisoitten välisiä ristiriitoja mahdollisimman pitkälle. Eromenettelyssä tukeuduttiin vahvasti kirkkoon. Jos kirkon viranomaiset eivät saaneet sovintoratkaisua avioparin välille, jatkettiin avioeroprosessin käsittelyä oikeudessa.³⁴⁰

Puolisonsurmien henkirikosoikeudenkäynneissä on viitteitä avioliiton ulkopuolisten seurustelusuhdeiden lisäksi avioerohaluista. Näiden luvattomien suhteiden ja surmien välinen yhteys nivoutuu avioeron saamisen vaikeuteen ja siihen liittyvään ongelmallisuuteen. Esimerkiksi Vaasan hovioikeudessa vaimonsa surmaamisesta syytetyllä talonpojalla oli ollut rikollinen seurustelusuhde. Syytetty oli toistuvasti ilmaissut toiveensa avioerosta, mutta hän oli todennut, ettei avioeroon ollut virallista perustetta. Kyseisessä tapauksessa aviopari oli jo ennen surmaa elänyt erillään.³⁴¹ Syytetylle aviopuolisolle asumuserossa asuminen ei ollut riittävä ratkaisu. Avioliiton sisäiset ongelmat olivat osaltaan ratkenneet, mutta miehen toiveena oli ollut virallinen ero aviopuolisosta. Tapauksen tutkinnassa ilmenneiden asianhaarojen perusteella voidaan arvioida, että avioliiton ulkopuolisen suhteen lisäksi avioerohalu oli motivaatioperusteena henkirikoksessa.

³³⁷ Esimerkiksi: VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135, no: 68; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1853, Di: 134; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135; MMA: ViiHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 23.

³³⁸ Taussi Sjöberg 1988, 42; Pylkkänen 1991, 88; Saarimäki 2010, 173. Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki Naimisen Caari luku 13.

³³⁹ Eilola 2002, 121, 127; Saarimäki 2010, 173.

³⁴⁰ Pylkkänen 1991, 88; Eilola 2002, 121; Saarimäki 2010, 173.

³⁴¹ VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135, no: 68.

Avioeron myöntäminen oli mahdollista 1900-luvulle asti vain omavaltaisen hylkäämisen perusteella tai jos puoliso oli syyllistynyt huoruuteen.³⁴² Vuoden 1734 laki oli tosin mahdollistanut avioliiton peruuttamisen muutamien perusteiden nojalla.³⁴³ 1800-luvulla avioeroasian käsittelyssä noudatettiin virallisuusperiaatetta, jonka mukaan pelkkä asianomaisen tunnustus ei riittänyt ratkaisun antamiseksi. Avioeroperuste oli osoitettava oikeudessa näytön avulla todeksi. Eron saamisen ollessa hankalaa muodostui oikeuden syyllisyysperiaatteen noudattamisesta tärkeä elementti, jossa syyllisten osapuolten nimeäminen oli keskeistä.³⁴⁴

Aiemmin avioeron myöntäminen oli ollut tuomiokapitulin tehtävä, mutta Ruotsin vuoden 1734 lain mukaan avioeropäätöksen antaminen oli siirtynyt kihlakunnan- ja raastuvanoikeuksille. Suomessa avioeroa haettiin 1800-luvulla paikallisesta alioikeudesta. Avioeron myöntäminen kuului kihlakunnanoikeudelle, joka tutki kannetta koskevat asiat ja ratkaisi muut mahdolliset lasten holhousta tai omaisuutta koskevat erimielisyydet. Kihlakunnanoikeus tuomitsi lisäksi rangaistuksen eron perusteesta.³⁴⁵

Avioero heijasti perheen ja paikallisyhteisön kristillisten arvojen vahingoittumista, koska perinteiset avioliittokäsitykset määrittivät avioliiton pysyväksi suhteeksi. Moraalinormiston noudattamisen lisäksi avioliitolla oli tärkeä taloudellinen merkitys kahden ihmisen välillä, ja erolla tuli olla painava syy.³⁴⁶ Aviorikos oli painava peruste avioerolle. Huoruuden perusteella avioeron saaneisiin henkilöihin saatettiin suhtautua kielteisesti, ja oikeudessa käsitelty aviorikos aiheutti yhteisössä moraalista pahennusta. Luvaton seksuaalinen kanssakäyminen, avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus, ei ollut pelkästään normien vastaista toimintaa, vaan se oli myös perustavanlaatuinen

³⁴² Pylkkänen 1991, 88; Saarimäki 2010, 173; Jokiaho 2000, 131; Saarimäki 2014, 118. Naimakaaren mukaan puolison karkaaminen oikeutti juridisesti eron hakemiseen. Käräjillä tuli todistaa, ettei puolisoa ollut paikallistettu yli vuoteen virallisista ilmoituksista huolimatta. Lisäksi todistajien tuli vahvistaa, ettei karannutta puolisoa ollut näkynyt avioparin kodin läheisyydessä, Pohjola-Vilkuna 1995, 63.

³⁴³ Pylkkänen 1991, 88. Syyn tuli olla olemassa jo liiton solmimishetkellä, vaikka se olisi paljastunut vasta vihkimisen jälkeen. Puolison parantumaton sairaus tai vihkimistä edeltänyt esiaviollinen suhde jonkun toisen osapuolen kanssa mahdollistivat juridisesti liiton peruttamisen. Myös mielisairaus luokiteltiin mahdolliseksi avioliiton mitätöimisen syyksi, Pylkkänen 1991, 88.

³⁴⁴ Pylkkänen 1991, 88–89; Saarimäki 2010, 174.

³⁴⁵ Taussi Sjöberg 1988, 47; Pylkkänen 1991, 88; Saarimäki 2010, 173.

³⁴⁶ Räisänen 1995, 73; Aalto 1996, 33; Saarimäki 2010, 173; Saarimäki 2014, 118.

rikkomus kristillistä avioliittoa ja koko yhteisöä vastaan. Avioeron hakemisen ja sen myöntämisen hitaus on nähty yhtenä selityksenä aviorikoksiin.³⁴⁷

Oikeustapauksien tutkiminen osoittaa, että puolisoiden välisissä henkirikoksissa oli kyse moniulotteisesta tapahtumasarjasta, mutta yksi keskeinen nimittäjä monille rikoksille oli avioliiton ulkopuolinen suhde tai halu saada avioero. Esimerkiksi Vesilahden pitäjässä tapahtuneen henkirikoksen motivaationa voidaan pitää halua erota aviopuolisosta: Turun hovioikeudessa oli käsiteltävänä tapaus, jossa syytettyinä aviopuolisoon kohdistuneessa rikoksessa oli kaksi henkilöä. Syytettyinä olivat Adam Walborgsson ja uhrin vaimo Ulrika Carolina Thomasdatter, jotka olivat vangittuina talonpoika David Gustaf Johanssonin surmasta.³⁴⁸

Uhri David oli sunnuntaiaamuna toukokuussa 1856 lähtenyt veneellä pariskunnan kodin lähellä sijaitsevalle järvelle. Myöhemmin samana päivänä David oli löydetty makaamassa kuolleena niityltä kyseisen järven lahden seuduilta. Uhrin kallon takaosassa oli haavoja, joiden epäiltiin aiheuttaneen kuoleman. Ruumiinavaus todensi, että vammat kallossa oli aiheutettu tylppäkärkisellä esineellä lyömällä. Ruumiin vierestä oli löytynyt rikkinäinen olutpullo, jonka uskottiin olevan surmaväline. Epäiltiin, että Adam olisi surmannut Davidin Ulrikan pyynnöstä korvausta vastaan. Tutkinnassa ilmenneet rikoksen asianhaarat valottavat henkirikoksen motiivia. Paljastui, että Ulrika oli halunnut uusiin naimisiin. Miessyytetyllä oli ollut aikaisempaa rikostaustaa, ja Adamia oli ennen henkirikossyytettä rangaistu kaksi kertaa aikaisemmin varkaudesta, joista jälkimmäinen kerta oli tapahtunut uhrin luona.³⁴⁹

Sekä tekijä että uhri olivat käyttäneet alkoholia surmapäivänä. Rikoksentekijä oli saattanut juoda alkoholia ennen surman suorittamista, jotta hän olisi kyennyt suorittamaan aviovaimon tilaaman väkivaltarikoksen.³⁵⁰ Kyseinen henkirikos oli aviovaimon tilaama puolison surmaaminen, eikä puolison tarvinnut itse suorittaa tappoa. Ulrikan osallisuutta henkirikokseen ei pystytty kiistattomasti todistamaan oikeudessa, joten hänen syyllisyytensä toteennäyttäminen jäi hovioikeuden päätöksellä tulevaisuuteen. Surmatyön tunnustanut Adam tuomittiin vuoden 1734 lain

³⁴⁷ Jokiahho 2000, 131, 133; Saarimäki 2010, 89, 174.

³⁴⁸ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no: 40.

³⁴⁹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no: 40.

³⁵⁰ Ks. alkoholin käytöstä palkkamurhaajien suorittamissa henkirikoksissa: Koskivirta 2001, 80.

pahanteon kaaren 12 luvun 1 §:n mukaan kuolemaan. Lisäksi hovioikeus määräsi hänet maksamaan sakkoja, sillä hän syyllistyi murhapäivänä sapattirikokseen.³⁵¹

Tämän työn tutkimusjakso sijoittuu ajallisesti lähelle avioeromahdollisuuksien laajenemista. Avioeron hakemisen menettely muuttui 1800-luvun lopulta lähtien hieman vapaammaksi. Korkeimpien oikeusasteiden, korkeimman oikeuden tai senaatin oli mahdollista myöntää ero erivapauksin soveltaen avioeroperusteluina osittain vapaita perusteluita.³⁵² Avioerojen määrä kasvoikin Suomessa 1800-luvun lopulla³⁵³. Avioerotilastot kertovat kuitenkin vain virallisten erojen määrän, ja pariskunnat saattoivat käytännössä erota, vaikka avioerokannetta ei olisikaan viety virallisesti oikeuteen. Esivallan kontrolli puuttui eroon kanne-tapausten lisäksi silloin, jos avioliitossa elänyt toinen osapuoli eli uudessa parisuhteessa.³⁵⁴ Avioparin erillään asuminen oli erityisesti fyysisen väkivallan uhkan edessä ollut tämän työn aineiston tapauksissa mahdollista. Erillään asuminen ei ollut riittävä eromuoto uhreille eikä syytetyille. Asumuserossa asuminen ei aineiston oikeustapauksissa ollut riittänyt estämään henkirikosta.³⁵⁵

Tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu aviollista väkivaltaa nykypäivänä ei ole yksimielisiä tuloksia, onko parisuhteesta eroaminen pikemminkin kiihoke aviolliseen väkivaltaan vai suojaako ero mahdolliselta henkirikokselta³⁵⁶. Tässä työssä tutkittujen henkirikosten perusteella on tulkittavissa, että avioero olisi mahdollisesti voinut suojata henkirikoksen uhriksi joutumiselta. Edellä esitetyn tilatun henkirikoksen taustamotiivina oli ollut aviovaimon halu päästä uusiin naimisiin. Tämän henkirikoksen piirre nivoutuu joissakin rikostapauksissa yhteen avioliiton ulkopuolisten suhteiden kanssa. Tutkielman tapauksissa avioeron saamisen vaikeuteen liittyvä problematiikka on yksi selitys henkirikoksille. Jos puolisoista eroaminen olisi ollut virallisten teiden avulla helpompaa, eikä tuomittavaa toimintaa, olisi sillä mahdollisesti ollut vaikutusta puolisoon kohdistuneissa

³⁵¹ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1859, Dbc: 42 no: 40.

³⁵² Nousiainen & Pylkkänen 2001, 110.

³⁵³ Saarimäki 2014, 118.

³⁵⁴ Pohjola-Vilkuna 1995, 62. Esimerkiksi Pohjola-Vilkuna on todennut Sisä-Suomen tuomiokirjojen tapauksista ilmenevän, että maaseudulla avioparit tosiasiaa erosivat, vaikka avioeroprosessia ei olisi viety oikeuteen asti. Virallisella syyttäjällä oli oikeus nostaa oikeuskanne, jos laillistamattomassa parisuhteessa eläneistä henkilöistä (ns. susiparista) toinen osapuoli oli vielä naimisissa, Pohjola-Vilkuna 1995, 62.

³⁵⁵ TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1855, Dbc: 38; TMA: THOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v. 1857, Dbc: 11; VMA: VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, v.1854, Di: 135, no: 68.

³⁵⁶ Gillis 1996, 1274.

henkirikoksissa. Puolisonsurmia koskevien havaintojen perusteella voidaan varovasti arvioida, että avioerolainsäädäntö ei ollut riittävä tarjoamaan mahdollisuuksia erota aviopuolisosta tarpeeksi vaivattomasti. Avioliiton ulkopuolisten suhteiden ja henkirikosten välinen suhde oli aineistossa merkittävä. Näissä uuden kumppanin kanssa suoritetuista surmatöistä motivaatioperusteena voidaan pitää uutta parisuhdetta. Tapauksissa ei ole muutamaa tapausta lukuun ottamatta viitteitä mustasukkaisuudesta motivaatiopohjana.

5 HENKIRIKOKSET AVIO-ONGELMIEN KÄRJISTYMIENÄ

Tässä tutkielmassa käsiteltiin sellaisia oikeustapauksia, joissa parisuhteen yhteiselo oli rikkoutunut pahimmalla mahdollisella tavalla. Tarkastelussa olivat nimenomaan aviopuolisoiden väliset surmatyöt. Rikoksiin lukeutui myös seurustelukumppaneiden tappoja. Tutkielman aineistona käytettiin Turun, Vaasan ja Viipurin hovioikeuden päätöstaltioita 1850-luvulta. Aineisto mahdollisti koko Suomen kattavan puolisonsurmien tarkastelun. Henkirikokset kuvasivat myös aviopuolisoiden keskinäisiä suhteita. Parisuhteiden sisäiset henkirikokset olivat Suomessa 1800-luvun puolivälissä monitahoisia parisuhteen kärjistyneitä kriisitilanteita. Analyysissa selvitettiin syitä, jotka olivat johtaneet puolisoitten välisten suhteiden rikkoutumiseen. Henkirikokset olivat tulehtuneiden suhteiden äärimmäisiä tapauksia. Oikeustapauksien tutkiminen osoitti, että puolisoitten välisissä henkirikoksissa oli kyse moniulotteisista ongelmista, joihin kytkeytyi ensisijaisesti riitaiset parisuhteet, avioväkivalta, avioliiton ulkopuoliset suhteet ja alkoholinkäyttö.

Molemmat sukupuolet surmasivat puolisoitaan, mutta miehiä oli henkirikoksista syytettyinä enemmän kuin naisia. Miessyytettyjä oli 41 ja naissyytettyjä 14. Rikoksen uhrina oli tyypillisesti nainen. Naisuhreja oli 26 ja miesuhreja 13. Kahdenväliset konfliktit olivat yleisin surmatyyppi, ja miehet tekivät näitä henkirikoksia paljon enemmän kuin naiset. Naiset suorittivat yksin puolisonsurmia vain muutamassa tapauksessa. Aineistosta ilmeni myös lukuisia oikeustapauksia, joissa syytettyinä oli useampia henkilöitä. Naiset olivat aktiivisina toimijoina tapauksissa, joissa syytettyinä oli enemmän kuin yksi henkilö. Suurimmassa osassa näissä tapauksissa aviovaimo ja hänen uusi kumppaninsa olivat syytettyinä naisen laillisen puolison surmaamisesta. Nämä henkirikokset olivat harkittuja surmatöitä, joissa oli selkeä motivaatio. Tällaisten henkirikosten ehdottomasti yleisin motiivi oli tekijän avioliiton ulkopuolinen suhde.

Toistuva parisuhdeväkivalta oli kuulunut monen aviopuolison elämään jo ennen surmaa. Tämän vuoksi tutkielmassa käsiteltiin myös avioväkivallan problematiikkaa. Tässä tutkielmassa väkivalta määriteltiin fyysiseksi toisen ihmisen koskemattomuutta loukkaavaksi toiminnaksi. Osa surmista oli seurauksia pahoinpitelyistä, joilla ei välttämättä ollut surmaamisen tarkoitusta. Eritoten naiset kärsivät kuolemaa edeltävästä avioväkivallasta kodin seinien sisäpuolella. Aviomiehellä oli tietynasteinen kotikuritusoikeus. Aineistosta ilmenee, että yhteisön jäsenet tarkkailivat avioliitoissa tapahtuvaa väkivallankäyttöä. Muutamassa oikeustapauksessa väkivaltaista miestä karttavat

vaimot olivat muuttaneet pois parin yhteisestä kodista. Itse avioväkivaltilanteeseen kuitenkin puututtiin harvoin. Osin tämä selittyy siitä, että avioväkivalta oli luonteeltaan hyvin yksityistä ja maaseudulla sosiaalisen kontrollin ylläpitäminen oli vaikeampaa kuin kaupungeissa. Osin avioväkivallan jonkinasteinen sietäminen kuvasi esimodernin yhteiskunnan ihmisten suhtautumista miehen oikeutukseen kurittaa puolisoaan.

Aikaisemmat ongelmat parisuhteessa ja riitaisa liitto olivat monien asianomaisten kertomuksien mukaan syitä rikoksille. Avio-ongelmat olivat aiheuttaneet toistuvaa väkivaltaa parisuhteissa jo ennen henkirikosta. Parisuhdeväkivallassa oli kyse läheisten ihmisten välisistä suhteista ja yksityiselämästä, ja usein pahoinpitelyn tapahtumapaikkana oli oma koti. Tekopaikka ja surmametodi muodostivat yhden yleispiirteen puolisojen välisille surmatöille. Koti ja asuinpaikan pihapiiri olivat yleisimpiä rikoksentekopaikkoja. Puolisonsurmien tapahtumaympäristö oli suurimmassa osassa tapauksista yksityinen, mutta henkirikoksien tekopaikkoina olivat myös metsät, pellot, järvi ja jokialueet. Maaseudulla tapahtuneet surmatyöt olivat tutkielman aineistossa ylliedustettuina, ja vain yksi henkirikos oli suoritettu kaupungissa. Avioparin elinpiirin sosiaalinen kontrolli vaikutti tappavaan fyysiseen avioväkivaltaan ja henkirikosten esiintymiseen: Tiiviimmin asutuissa kaupungeissa aviokonfliktit olivat alttiita naapureiden väliintulolle. Maaseudulla perhepiirin ulkopuolisten henkilöiden valvonta ei usein ulottunut tapahtumaympäristön, kodin, välittömään läheisyyteen. Elinympäristöllä voidaan arvioida olleen ennalta ehkäisevä vaikutus puolisonsurmiin.

Lääkärin suorittama ruumiinkatselmus suoritettiin kahta tapausta lukuun ottamatta kaikissa henkirikoksissa. Pahoinpitely oli yleisin surmatapa. Erityisesti pään alueelle oli monessa tapauksessa kohdistettu väkivaltaa. Osassa kuolemaan johtaneissa pahoinpitelytapauksissa ruumiinavauksessa oli tunnistettavissa käytetty tekoväline. Henkirikoksia oli tehty myös ilman asetta. Lisäksi hukuttaminen ja kuristaminen olivat käytettyjä surmametodeja. Teräaseilla suoritettuja henkirikoksia oli niin ikään muutama. Kaikissa naisten yksin suorittamissa henkirikoksissa oli käytetty tekovälinettä.

Monissa tapauksissa avioliiton sisältä paljastui ristiriitatilanteita, jotka ovat kärjistyneet toisen ihmisen surmaamiseen. Henkirikoksien motivaatioperusteet vaihtelivat tutkittavien oikeustapausten välillä suhteellisen paljon, mutta rikoksille oli mahdollista esittää muutamia yhteisiä nimittäjiä. Oikeuden käsittelyissä ilmenneet asianhaarat, kuten luvaton suhde, liiallinen alkoholinkäyttö,

taloudellisen hyödyn tavoittelu ja muut motivaatioperustaan vaikuttavat tekijät, muodostivat selityksiä rikoskäyttäytymiselle. Puolisonurmia koskevissa henkirikostapauksissa avioliiton ulkopuolinen suhde oli merkittävä henkirikosta selittävä tekijä. Tutkielman oikeusaineiston perusteella taloudellisen hyödyn tavoittelua ei yleisesti voitu pitää puolison välisten surmien motivaationa. Kuolemantapauksista voidaan todeta, että osa surmista oli seurausta naisiin kohdistuneista pahoinpitelyistä kotioiloissa. Henkirikoksissa, joissa mies oli yksin käyttänyt väkivaltaa vaimoan kohtaan, oli monia eri motivaatioita. Miesten yksin suorittamien surmien tunnuspiirteitä olivat henkirikosta edeltänyt parisuhteessa esiintynyt toistuva avioväkivalta. Lisäksi miehen humalatila kuvasi näitä surmia. Näitä rikoksia edelsi lisäksi toisinaan avioliiton ulkopuoliset suhteet, mustasukkaisuus, halu erota puolisoista ja taloudellisen hyödyn tavoittelu. Muutamassa miehen yksin suorittamassa surmassa ei ollut mahdollista tunnistaa motivaatioon vaikuttaneita syitä.

Kaikkia naisten ja heidän rikoskumppaneidensa yhdessä suorittamia aviomiehen surmia taustoitti selvästi löydettävissä ollut motivaatio. Nämä rikosmotiivit olivat avioliiton ulkopuolinen suhde ja halu uuteen parisuhteeseen. Aineistossa noin neljänneksessä oikeustapauksista motivaatioperusteena oli avioliiton ulkopuolinen suhde. Tämä koski yhtä lailla sekä mies- että naispuolisia henkirikoksen tekijöitä. Naisten yksin suorittamia henkirikoksia ei puolestaan motivoinut avioliiton ulkopuoliset suhteet. Aineistossa ilmeni myös oikeustapauksia, joissa naisen surmaamisesta oli syytettyinä useampia mieshenkilöitä. Usein syytettyinä olivat pääsyytetyn lisäksi hänen sukulaisia tai tuttavina. Puolisoihin kohdistuneissa henkirikoksissa oli eroteltavissa vielä yksi tyyppitapaus: palkkamurhat. Näitä tilattuja surmia oli aineistossa kaksi tapausta. Toinen näistä oli aviovaimon tilaama aviomiehen surma. Toinen surma oli puolestaan miehen tilaama raskaana olevan seurustelukumppanin surma. Lisäksi mustasukkaisuus ilmeni osittaisena motivaatioperusteena väkivaltaisessa käyttäytymisessä ja henkirikoksissa. Näissä tapauksissa mustasukkaisuus nivoutui luvattomiin suhteisiin. Mustasukkaisuutta ei tosin voi tutkielman aineistossa pitää vahvana rikoksen tunnuspiirteenä. Mustasukkaisuus oli vain miespuolisten rikosentekijöiden suorittamien tappojen taustalla.

1800-luvun normiston ja säännösten mukaan seksuaalinen kanssakäyminen rajoittui pelkästään aviopuolisoiden väliseksi. Kontrolli ei tämän työn aineistossa ollut erityisen ankaraa. Henkirikostapausten käsittelyjen yhteydessä langetettiin sakkorangaistuksia huoruuden harjoittamisesta, mutta aineistossa ei ollut mainintoja aikaisemmista seksuaalirikostuomioista. Agraariyhteiskunnassa avioliitolla oli suuri merkitys yksilöille. Avioeron saaminen oli mahdollista

vain kahden syyn nojalla, joten laillisesta puolisoista eroaminen oli 1800-luvulla hankalaa. Avioliiton ulkopuoliset suhteet ja avioerohalu nivoutuivat yhteen. Aineistossa oli tapauksia, joissa sekä syytetyt henkilöt että henkirikosten uhrin olivat yrittäneet irtaantua avioliitosta ennen henkirikosta. Tutkielmassa esitetään, että avioeron saamisen vaikeus motivoi puolisoita henkirikoksiin.

Päätöstalioissa esitettiin syytettyjen ja uhrien luonteita kuvaavia piirteitä. Luonteenpiirteiden kuvailu kohdistui pääsääntöisesti miessyytettyihin, mutta myös mies- ja naisuhrien luonteenpiirteitä kuvailtiin rikoksen selvittämisen yhteydessä. Miesten puolisoihinsa kohdistama avioväkivalta ilmeni aineistossa osin luonteenpiirteiden kuvailujen välityksellä. Todistajanlausunnoissa miesten väkivaltaisuuksien kuvaamiseen kytkeytyi erityisesti ankaruus, ilkeys ja vihaisuus. Syytettyjä kuvailtiin väkivaltaisen luonteensa lisäksi myös epäsuopeiksi, riidanhaluisiksi ja raivokkaiksi. Rikoksentehtävien esitettiin osoittaneen myös katkeruutta uhreja kohtaan. Miehen naiseen kohdistama väkivalta oli erityisen tuomittavaa, jos aviovaimon luonteenpiirteet olivat hyveellisiä ja väkivallan kohteeksi joutunut puoliso oli paikallisyhteisön jäsenten mielestä kunnollinen. Myös avioliittoja kuvailtiin riitaisiksi ja väkivaltaisiksi. Puolisoiden välillä kerrottiin ilmenneen myös välinpitämättömyyttä ja tunteettomuutta. Yhteiselämän ongelmat eivät rajoittuneet vain aviopuolisoon, vaan henkirikoksiin kytkeytyi myös muutamassa tapauksessa ongelmia aviopuolison sukulaisten kanssa. Kuitenkin surmaa edeltänyttä avioväkivaltaa käsiteltiin henkirikoksien yhteydessä puolisoon kohdistuneena väkivaltana eikä perheväkivaltana.

Avioväkivallan problematiikka kytkeytyi osittain alkoholin liialliseen käyttöön. Alkoholilla oli tutkielmassa monta eri suhdetta henkirikoksiin. Ensimmäinen puolisonsurmissa suhde alkoholiin kertoi rikoksentehtäjän ja/tai uhrin elämäntavasta. Toiseksi alkoholi motivoi tekijöitä suorittamaan surman tai puolison pahoinpitelyn. Kolmanneksi henkirikoksesta syytetyt perustelivat toisinaan tekoaan humalatilalla. Rikoksentehtäjä saattoi olettaa juopuneen tilan vaikuttavan tuomittavaan rikosnimikkeeseen niin, että murhat olisivat alentuneet tapoiksi. Lisäksi alkoholirikoksista, kuten juoppoudesta ja sapattirikoksista, tuomittiin sakkoja hovioikeuksissa henkirikosten käsittelyjen yhteydessä.

1800-luvun alun rikosoikeus pohjautui edellisen vuosisadan lakeihin, ja tutkielmassa tutkittujen henkirikosten tuomiot perustuivat Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 lakiin. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla rikosoikeudellinen oikeudenkäyntimenettely perustui Suomessa pitkälti

legaaliseen todistusteoriaan. Sen mukaan tuomioon vaadittiin joko syyllisen tunnustus tai kaksi silminnäkijätodistusta. Lisäksi henkirikoksen olosuhteiden tuli tukea rikosentekijän tunnustusta. Syylliseksi todistamisen ongelma oli havaittavissa puolisonsurmista. Lopullinen tuomio henkirikoksissa julistettiin vain reilussa kolmanneksessa oikeustapauksista. Hovioikeus ilmoitti monissa tapauksissa tuomion jäävän tulevaisuuteen, koska näytön puute ja syytetyn itsepintainen rikoksen kieltäminen tarkoitti sitä, ettei tuomiota voinut langettaa. Valtaosa syytetyistä ei tunnustanut rikosta, ja rikossyytteen kieltäminen olikin legaalisen todistusteorian vaikutuksesta yleinen tapa välttää lopullinen tuomio puolisonsurmista. Erityisesti Vaasan hovioikeudessa rikoksesta syytetyt menettelivät näin. Viipurin ja Turun hovioikeuksissa osa syytetyistä tunnusti henkirikoksen.

Puolisonsurmia käsiteltiin oikeudessa melkein poikkeuksetta tahallisina tappoina. Muutamassa tapauksessa puolison kuolema tuomittiin kuolemantuottamukseksi. Murhista hovioikeudet tuomitsivat kuolemantuomioita, joita ei kuitenkaan pantu täytäntöön vaan muunnettiin vankeus- ja pakkotyörangaistuksiksi. Hovioikeuden päätöstalioissa langetettiin tuomioita myös surmaan liittyvistä muista rikoksista, kuten huoruuden harjoittamisesta, alkoholirikoksista sekä yksittäisistä varkauksista.

Suurimmat sosiaaliryhmät henkirikoksissa syytettyjen ja uhrien joukoissa olivat talonpojat ja torpparit. Palkolliset, käsityöläiset, liikkeenharjoittajat ja itselliset olivat myös edustettuina aineistossa. Turun, Vaasan ja Viipurin hovioikeuksien aineistoissa ei ollut merkittäviä eroja syytettyjen ja uhrien sosiaaliryhmien välillä. Maatalousväestö muodosti henkirikostapauksissa mukana olleiden osapuolten suurimman sosiaaliryhmän. Hovioikeuksien käsittelemien tapausten välillä oli tosin muita eroavaisuuksia. Eritoten Turun hovioikeudessa käsitellyissä henkirikoksissa naiset olivat usein syytettyinä verrattuna kahden muun hovioikeuden tapauksiin.

Tutkielman tavoitteena oli valottaa puolisojen välisen henkirikoksen ominaispiirteitä. Näiden rikosten tekijänä oli tyypillisesti naisuhrin aviopuoliso tai miesuhrin vaimo ja hänen uusi kumppaninsa. Myös tilattuja puolisonsurmia oli tutkielman aineistossa. Erityisesti naispuolisten rikosentekijöiden yhdessä uusien kumppaneidensa kanssa suorittamia surmia kuvaa tekojen suunnitelmallisuus ja henkirikokseen vaikuttaneet motivaatiot. Miesten suorittamista henkirikoksista osa oli suunnitelmallisia rikoksia, joilla oli motivaatiopohjaa taustoittavia vaikuttamia. Miesten suorittamista puolisonsurmista osa oli suunnittelemattomia tappoja, jotka

olivat seurausta avioväkivallasta. Puolisoiden väliset henkirikokset olivat seurausta moninaisista ongelmista. Surmat kuvasivat ideaalisena pidetyn avioliiton murtumista. Henkirikoksia motivoineet avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat normiston vastaista luvatonta seksuaalista käyttäytymistä. Lisäksi väkivaltaisessa parisuhteessa eläneillä naisilla ei ollut tarpeeksi tehokkaita keinoja puolustautua ja irtaantua väkivaltaisilta puolisoiltaan. Esimodernin yhteiskunnan patriarkaaliseen järjestykseen perustunut kotitalouden sisäinen järjestys perustui miehen valta-asemaan. Avioväkivaltaan suhtauduttiin varautuneesti, mutta sitä siedettiin avioliitoissa. Edes sukulaisten luokse muuttaminen ei aina pelastanut naista joutumasta henkirikoksen uhriksi. Sekä riitaisten ja väkivaltaisten parisuhteiden ongelmat että avioliiton ulkopuoliset suhteet kytkeytyivät avioerojen saamisen problemaattisuuteen.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Turun maakunta-arkisto (TMA), Turun Hovioikeuden arkistot (THOA): Alistettujen asiain päätöstaltioiden 1850–1860.

Vaasan maakunta-arkisto (VMA), Vaasan Hovioikeuden arkistot (VHOA): Alistettujen asiain päätöstaltioiden 1850–1860.

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA), Viipurin Hovioikeuden arkistot (ViiHOA): Alistettujen asiain päätöstaltioiden 1850–1860.

Ruotsin Waltakunnan Laki, hyväksytty ja noudatettavasti otettu Waltiopäivillä vuonna 1734 (1885) Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. 54 Osa. Helsinki: SKS.

Ruotsin vuoden 1734 valtakunnan laki saatavissa myös:

Naimisen Caari 1–10: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/1175903.html>, viitattu 27.10.2015.

Naimisen Caari 11–17: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/1175904.html>, viitattu 27.10.2015.

Pahantegon Caari 1–14: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/1175916.html>, viitattu 27.10.2015.

Pahantegon Caari 15–22: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/1175917.html>, viitattu 27.10.2015.

Pahantegon Caari 23–36: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kktk/lait/1734/1175918.html>, viitattu 27.10.2015.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Seppo (1996), Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina: seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. Bibliotheca Historica 12. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Abrams, Lynn (1999), "Crime against marriage? Wife-beating, the law and divorce in nineteenth-century Hamburg" teoksessa: Arnot, Margaret L. & Osborne, Cornelia, Gender and crime in modern Europe. London: UCL Press. 118–136.

Alasuutari, Pertti (2011), Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Arnot, Margaret L. & Osborne, Cornelia (1999), Gender and crime in modern Europe. London: UCL Press.

Clark, Anna (1992), "Humanity or justice? Wifebeating and the law in the eighteenth and nineteenth centuries" teoksessa: Smart, Carol [toim.] Regulating womanhood. Historical essays on marriage, motherhood and sexuality. London & New York: Routledge.

Eilola, Jari [toim.] (2009), Makaaberin ruumis: mielikuvia kuolemasta ja kehosta. Helsinki: SKS.

Eilola, Jari (2002), "Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin" – patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen" teoksessa: Einonen & Karonen, [toim.] (2002), Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860). Helsinki: SKS. 100–127.

Eisner, Manuel (2003), Long-Term Historical Trends in Violent Crime. The University of Chicago. Saatavissa: <https://soci.ucalgary.ca/brannigan/sites/soci.ucalgary.ca.brannigan/files/long-term-historical-trends-of-violent-crime.pdf>, viitattu 26.9.2015.

Einonen, Piia (2005), Poliittiset areenat ja toimitavat: Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n.1592–1644. Helsinki: SKS.

Einonen, Piia & Karonen, Petri [toim.] (2002), Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860). Helsinki: SKS.

Emsley, Clive (2005), Crime and society in England, 1750–1900. Harlow: New York, Longman/Pearson.

Frigren, Pirita (2016), Kotisatamassa: merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6511-2>, viitattu 21.2.2016.

Forsström, Sari [toim.] (1996), Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Studia Historica Helsingiensis. Helsinki: Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996.

Gillis, A. R. (1996), So Long as They Both Shall Live: Marital Dissolution and the Decline of Domestic Homicide in France, 1852–1909. American Journal of Sociology, vol. 101, No. 5 (March), pp. 1273–1305.

Gurr, Ted Robert (1981), Historical trends in violent crime: A critical review of the evidence. In N. Morris & M. Tonry, [eds.] Crime and Justice, vol. 3. Chicago: University of Chicago Press.

Hemmer, Ragnar (1962), Suomen oikeushistorian oppikirja: 1, Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessioikeuden ja ulosottotoimen historia pääpiirteittäin. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 46. Porvoo; Helsinki: WSOY.

Hessick, Carissa Byrne (2006), "Motive's Role in Criminal Punishment." *Southern California Law Review*. vol. 80, No. 1. Saatavissa: http://lawreview.usc.edu/wp-content/uploads/slideshow/Hessick_Carissa_80_1.pdf, viitattu 11.2.2016.

Hirvonen, Pekka (2002), "Maintenance, Honour or Control? Fornication trials in the late eighteenth century" teoksessa: Koskivirta, Anu and Forsström, Sari [eds.] *Manslaughter, Fornication and Sectarianism. Norm-breaking in Finland and the Baltic area from medieval to modern times*. The Finnish Academy of Science and Letters. *Humaniora* 319. 47–76.

Husso, Marita & Keskinen, Suvi & Ronkainen, Suvi (2012), "Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus" *Tieteessä tapahtuu* vol. 30, Nro 6. 59–64. Saatavissa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/7324/5697>, viitattu 16.10.2015.

Husso, Marita (2003), *Parisuhdeväkivalta: lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.

Häggman, Kai (1994), *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: SKS.

Jokiaho, Mika (2000), "Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden. Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla (1540–1690) teoksessa: Matikainen, Olli [toim.], *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto vol 5. 117–179.

Karonen, Petri (2008), *Pohjoinen Suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Kolmas painos, alkuperäinen teos ilmestynyt vuonna 1999. Helsinki: WSOY.

Karonen, Petri (2007), "Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005" teoksessa: Lönnroth, Harry [red.], *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. Nordiska texter och undersökningar 30. Uppsala: Uppsala Universitet. 25–43.

Karonen, Petri (2002a), "Johdanto: moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat" teoksessa: Einonen, Piia & Karonen, Petri [toim.], *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle* (v. 1450–1860). Helsinki: SKS. 10–23.

Karonen (2002b) "(Koti)talouden yhtenäisyys koetuksella" teoksessa: Einonen, Piia & Karonen, Petri [toim.] *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle* (v.1450–1860). Helsinki: SKS. 27–35.

Karonen, Petri (2001), "A life for a life versus Christian Reconciliation. Violence and the Process of Civilization in the Kingdom of Sweden, 1540–1700" teoksessa: Ylikangas, Karonen, and Lehti, *Five Centuries of Violence in Finland and the Baltic area*. Columbus: Ohio State University Press. 85–132.

Karonen, Petri (2000), ””Kunnes kuolema meidät erottaa”. Yhteisö ja ”suunniteltu” henkirikos Turussa vuonna 1643” teoksessa: Matikainen, Olli [toim.], Rikos historiassa. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto vol 5. 55–86.

Karonen, Petri (1999), ”In Search of Peace and Harmony? The State and Capital Crimes in Late Medieval and Early Modern Swedish Realm (ca.1450–1700)” teoksessa: Lappalainen, Mirkka & Hirvonen, Pekka [eds.] Crime and Control in Europe from the Past to the Present. Helsinki: Hakapaino. 208–244.

Karonen, Petri (1998), ”The Worst Offenders in the Provincial Towns: Serious Urban Crime and its Perpetrators in the Early Years of Sweden’s Period as a Great Power” Stockholm: Scandinavian journal of history 23. 215–237.

Karonen, Petri (1996), ”Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat. Rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (noin 1540–1660)” teoksessa: Forsström, Sari [toim.] Laittomuuden laitatiella: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kekkonen, Jukka (2009), Kontekstuaalinen oikeushistoria. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Kekkonen, Jukka (1991), ”Autonomian ajan rikosoikeus” teoksessa: Letto-Vanamo [toim.] Suomen oikeushistorian pääpiirteet: sukuvallasta moderniin oikeuteen. Helsinki: Gaudeamus. 258–269.

Kekkonen, Sanna (2002), ”Isällistä oikeutta – Sysmän kartanon patriarkaalinen järjestys 1800-luvun alkupuoliskolla” teoksessa: Einonen, Piia & Karonen, Petri [toim.] (2002), Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Helsinki: SKS.

Keskinen, Suvi (2005), Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat: sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.

Keskisarja, Teemu (2011), Kyynelten kallio: kertomuksia seksistä ja väkivallasta. Helsinki: Siltala.

Keskisarja, Teemu (2006), ”Secoituxesta järjettömän luondocappalden canssa”: perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa. Helsinki: Teemu Keskisarja. Saatavissa: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/keskisarja/secoitux.pdf>, viitattu 3.6.2015.

Kietäväinen-Sirén, Hanna (2015), Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6095-7>, viitattu 17.8.2015.

Kietäväinen-Sirén, Hanna (2008), Hyväksyty ja kielletty aviollinen väkivalta 1600- luvun loppupuolen itäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä. J@RGONIA - ELEKTRONINEN JULKAISUSARJA. Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos 15/2008. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/20059/jargonia15.pdf?sequence=3>, viitattu 7.7.2015.

Kivivuori, Janne (2013), *Rikollisuuden syyt*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Kivivuori, Janne (2012), "Feministinen väkivaltatutkimus: akateeminen liike ja ongelmallinen teoria" *Tieteessä tapahtuu* vol. 30 Nro 5. 24–38. Saatavissa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/6878/5530>, viitattu 16.10.2015.

Koskivirta, Anu (2014), "Kuolemansyyn selvittäminen: lainsäädäntö, vastuuviranomaiset ja asiakirja-aineistot Suomessa 1600-luvulta nykyaikaan" julkaisussa: *Genos: Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja*. Helsinki: Suomen sukututkimusseura. 4/2014. 194–209.

Koskivirta, Anu (2009), "Parantaja, kuolinsyöntutkija ja syyntakeeton murhaaja: välskäri-kirurgi Geissen veriteko kriisin kuvastamisessa" teoksessa: Eilola, Jari [toim.], *Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Helsinki: SKS. 272–323.

Koskivirta, Anu (2007), "Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa" teoksessa: Häggman, Kai & Huhta, Ilkka [toim.] *Suomalaisen arjen historia: 2, Säätäjien Suomi*. Porvoo: Weilin + Göös. 151–177.

Koskivirta, Anu (2003), *The Enemy Within. Homicide and control in Eastern Finland in the final years of Swedish rule 1748–1808*. *Studia Fennica Historica* 5. Helsinki: Finnish Literature Society.

Koskivirta, Anu (2002), "The Dynamics of Homicide and Control in Eastern Finland at the Final Stage of Swedish Rule (From the Mid-Eighteenth Century to the First Decade of the Nineteenth Century)" teoksessa: Koskivirta, Anu and Forsström, Sari [eds.] (Translated by Gerald McAlester), *Manslaughter, Fornication and Sectarianism. Norm-breaking in Finland and the Baltic area from medieval to modern times*. Translated by Gerard McAlester. *Humaniora* 319. The Finnish Academy of Science and Letters. 121–147.

Koskivirta, Anu (2001), "Sisäinen vihollinen". *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Helsinki: Yliopistopaino. Saatavissa: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/koskivirta/sisainen.pdf>, viitattu 26.9.2015.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005), *Rikollisuus ja kriminologia*. Tampere: Vastapaino.

Lappalainen, Mirikka & Hirvonen, Pekka [eds.] (1999), *Crime and Control in Europe from the past to the present*. Publications of the History of Criminality Research Project. Helsinki: Hakapaino.

Lehti, Martti (2002), "Homicide in Finland from 1905 to 1932" teoksessa: Koskivirta, Anu and Forsström, Sari [eds.], *Manslaughter, Fornication and Sectarianism. Norm-breaking in Finland and the Baltic area from medieval to modern times*. Translated by Gerard McAlester. *Humaniora* 319. The Finnish Academy of Science and Letters. 148–164.

Lehti, Martti (2001), "The Homicide Wave in Finland from 1905 to 1932." teoksessa: Lappi-Seppälä, Tapio [eds.], *Homicide in Finland: Trends and Patterns in Historical and Comparative Perspective*. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy. Publication no. 181. 81–94.

Lehtonen, Anja & Perttu, Sirkka (1999), *Naisiin kohdistuva väkivalta*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Lidman, Satu (2015), *Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Liliequist, Jonas (2002), ”Käänteinen vaimonkuri – Diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun” teoksessa: Einonen, Piia and Karonen, Petri [toim.] (2002), *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Helsinki: SKS. 73–99.

Liliequist, Jonas (2001), ”Männens våld och värde inom äktenskapet. En studie av kulturella stereotyper från reformationstiden till 1800-talets början.” teoksessa: Lövkrona, Inger [red.] *Mord, misshandel och sexuella övergrepp: historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press. 88–123.

Liliequist, Jonas (1999), “Violence, honour and manliness in early modern northern Sweden” teoksessa Lappalainen, Mirka & Hirvonen, Pekka [toim.] *Crime and Control in Europe from the past to the present. Publications of the History of Criminality Research Project*. 174 -207.

Lindstedt Cronberg, Marie (2009), *Med våldsam hand. Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige. En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang*. Lund: Lunds Universitet.

Lindstedt Cronberg, Marie (2004), ”I husbondemaktens tid: Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige” teoksessa: Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie [red.] *Våldets mening: Makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press. 87–117.

Lindström, Dag (2009), ”Homicide in Scandinavia: Long-Term Trends and Their Interpretations” teoksessa: Body-Gendrot, Sophie & Spierenburg, Pieter [eds.] *Violence in Europe: Historical and Contemporary Perspectives*. New York: Springer. 43–64.

Lövkrona, Inger [red.] (2001), *Mord, misshandel och sexuella övergrepp: historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press.

Matikainen, Olli & Lidman, Satu [eds.] (2014), *Morality, Crime and Social Control in Europe 1500–1900. Studia Historica 84*. Helsinki: SKS.

Matikainen, Olli (2007), ””Oikeudelta tutkittu surkea asia” – viinan ja väkivallan kulttuurihistoriaa.” teoksessa: Kuusisto, Alina [toim.] *Wiinan viemää. Artikkeleita alkoholin ja sen lieveilmiöiden historiasta. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 12*. 61–68.

Matikainen, Olli (2002), *Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Helsinki: SKS.

Matikainen, Olli (2000), ”Rikos historiassa: Johdanto” teoksessa: *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto vol 5. 9–19.

Matikainen, Olli [toim.] (2000), *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto vol 5.

- Marklund, Andreas (2004), *I hans hus: svensk manlighet i historisk belysning*. Umeå: Boréa.
- Myhrberg, Pertti (1978), *Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa*. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.
- Mäntylä, Ilkka (1985), *Suomalaisen juoppouden juuret: viinanpoltto vapaudenaikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 423. Helsinki: SKS.
- Nieminen, Armas (1993), *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia: avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Helsinki: Väestötutkimuslaitos.
- Nolde, Dorothea (2009), ”The Language of Violence: Symbolic Body Parts in Marital Conflicts in Early Modern France” teoksessa: Body-Gendrot, Sophie & Spierenburg, Pieter [eds.] *Violence in Europe: Historical and Contemporary Perspectives*. New York: Springer. 141–159.
- Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu (2001), *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Nygård, Toivo (2002), ”Patriarkalisuus 1600- 1700-luvun palkollislainsäädännössä” teoksessa: Einonen, Piia & Karonen, Petri [toim.], *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Helsinki: SKS. 158–168.
- Nyqvist, Leo (2008), ”Seksuaalinen väkivalta parisuhteessa” teoksessa: Näre, Sari & Ronkainen, Suvi [toim.], *Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Nyqvist, Leo (2001), *Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymisestä tukevasta asiakastyöstä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 28.
- Pihlajamäki, Heikki (1996), *Evidence, Crime and the Legal Profession – The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure*. Helsinki: Helsinki University.
- Pinker, Steven (2011), *The Better Angels of Our Nature: a history of violence and humanity*. London: Penguin.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995), *Eros kylässä – Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomi 177. Helsinki: SKS.
- Pylkkänen, Anu (2012), *Vaihtoehto avioliitolle: seksuaalisuudesta yhteistalouden sääntelyyn*. Tampere: Vastapaino.
- Pylkkänen, Anu (2005), ”Forming the marital economy in the early modern Finnish countryside” teoksessa: Ågren, Maria & Erickson, Amy Louise [eds.] *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Ashgate. 75–88.

Pyökkänen, Anu (1991), "Avioliiton historiaa - Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan" teoksessa: Letto-Vanamo, Pia [toim.], Suomen oikeushistorian pääpiirteet: sukuvallasta moderniin oikeuteen. Helsinki: Gaudeamus. 80–97.

Pyökkänen, Anu (1990), Puoli vuodetta, lukot ja avaimet – Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Rajala, Juha (2004), Kurittajia ja puukkosankareita. Väkipalja ja sen kontrollinti Kannaksen rajaseudulla 1885–1917. Bibliotheca Historica 87. Helsinki: SKS.

Rakkolainen, Mari (1996), "Agraariajan rikollisuus ja rikollisuuden selitysmallit Euroopassa" teoksessa: Forsström, Sari [toim.] Laittomuuden laitatiellä: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Helsinki: Helsingin yliopisto. 12–26.

Rautelin, Mona (2009), En förutbestämd sanning: barnmord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Ruff, Julius R. (2001), Violence in Early Modern Europe. Cambridge: Cambridge University Press.

Räisänen, Arja-Liisa (1995), Onnellisen avioliiton ehdot: Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. Bibliotheca historica 6. Helsinki: SKS.

Saarenheimo, Juhani (1994), "Tuomioistuinten asiakirjat" teoksessa: Suomen historian asiakirjalähteet. Orrman, Eljas & Pispala, Elisa [toim.] Helsinki: WSOY. 151–167.

Saarimäki, Pasi (2014), "Legislative and Judicial Effects of Forbidden Sexuality on Engagements and Marriages in Late Nineteenth-Century Central Finland" teoksessa: Matikainen, Olli & Lidman, Satu [eds.] (2014), Morality, Crime and Social Control in Europe 1500–1900. Studia Historica 84. Helsinki: SKS. 107–126.

Saarimäki, Pasi (2010), Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä Studies in Humanities 138. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/23241/9789513938307.pdf?sequence=1>, viitattu 30.9.2015.

Sirén, Reino (2001), "Recorded assault offences 1950–1997: Changing Structure and Influencing Factors of Assault Crime from the 1950s to the 1990s" teoksessa: Lappi-Seppälä, Tapio [ed.], Homicide in Finland: Trends and Patterns in Historical and Comparative Perspective. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy. Publication no. 181. 71–79.

Spierenburg, Pieter (2009), "Violence: Reflections About a Word" teoksessa: Body-Gendrot, Sophie & Spierenburg, Pieter [eds.], Violence in Europe: Historical and Contemporary Perspectives. New York: Springer. 13–25.

Spierenburg, Pieter (1996), "Long-Term Trends in Homicide: Theoretical Reflections and Dutch Evidence, Fifteenth to Twentieth Centuries" teoksessa: Johnson, Eric A. & Monkkonen, Eric H.

[eds.], *The Civilization of Crime: Violence in Town and Country since the Middle Ages*. Urbana: University of Illinois Press.

Spierenburg, Pieter (1994), "Faces of Violence: Homicide Trends and Cultural Meanings, Amsterdam, 1431–1816" *Journal of Social History* vol. 27, No. 4. 701–716.

Taussi Sjöberg, Marja (1988), *Skiljas: trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. Stockholm: Författarförlaget.

Telste, Kari (2001), "Mordet på den försmådda kärestan: Kön, våld och sexualitet i Norge på 1800-talet" teoksessa: Lövkrona, Inger [red.], *Mord, misshandel och sexuella övergrepp: historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press. 46–66.

Thunander, Rudolf (1993), *Hovrätt i funktion: Göta hovrätt och brottmålen: 1635–1699*. Stockholm: Institutet för Rättshistorisk forskning.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vepsä, Iisa (2009), *Oikeuden hakijat. Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 294. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2015), *Juomareiden valtakunta: suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850*. Helsinki: Teos.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2014), "Viina miehen mitta: vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850" teoksessa: Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko [toim.], *Näkymätön sukupuoli: miehisyyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino. 92–113.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2009), *Neljä Ruumista*. Helsinki: Teos.

Virrankoski, Pentti (1970), *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turku: Turun yliopisto.

Vogel, Ursula (1992), "Whose property? The double standard of adultery in nineteenth-century law" teoksessa: Smart, Carol [ed.] *Regulating Womanhood. Historical essays on marriage, motherhood and sexuality*. London and New York: Routledge. 147–165.

Walsh, Bridget (2014), *Domestic murder in nineteenth-century England: literary and cultural representations*. Farham, Surrey, England: Ashgate.

Ylikangas, Heikki, Karonen, Petri and Lehti Martti (2001), *Five Centuries of Violence in Finland and the Baltic area. With a Foreword by Eric C. Monkkinen. The History of Crime and Criminal Justice Series*. Columbus: Ohio State University Press.

Ylikangas, Heikki (2001), "What Happened to Violence? An Analysis of the Development of Violence from Medieval Times to the Early Modern Era Based on Finnish Source Material" teoksessa: Ylikangas, Heikki, Karonen, Petri and Lehti, Martti. With a Foreword by Eric C.

Monkkonen. Five centuries of violence in Finland and the Baltic area. Columbus: Ohio State University Press. 1–83.

Ylikangas, Heikki (2000), *Aikansa rikos historiallisen kehityksen valaisijana*. Helsinki: WSOY.

Ylikangas, Heikki (1998), *The Knife Fighters. Violent crime in Southern Ostrobothnia 1790–1825*. The Finnish Academy of science and Letters.

Ylikangas, Heikki (1996a), ”Ongelmakohtia väkivaltarikollisuuden kehityksessä Suomessa” teoksessa: Forsström, Sari [toim.] *Laittomuuden laitatiellä: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Helsinki: Helsingin yliopisto. 5–11.

Ylikangas, Heikki (1996b), *Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Kauhava: Suomen nimismiesyhdistys ry.

Ylikangas, Heikki (1988), *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

Ylikangas, Heikki (1978), *Oikeus historiallisena ilmiönä*. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.

Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie [red.] (2006) *Våld: Representation och verklighet*. Lund: Nordic Academic Press.

Österberg, Eva and Lindstedt Cronberg, Marie [red.] (2005), *Kvinnor och våld: en måntydig kulturhistoria*. Lund: Nordic Academic Press.

Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie [red.] (2004), *Våldets mening: Makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press.

Östman, Ann–Catrin (2005), ”Working together? Different understandings of marital relations in late nineteenth-century Finland”, teoksessa: Ågren, Maria and Erickson, Amy Louise [eds.] *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot: Ashgate. 157–172.